

ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ

2021-22

AGAMMI JYOT

Sri Guru Gobind Singh College
SECTOR 26, CHANDIGARH

ਕਾਲਜ ਸ਼ਬਦ

ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੈ ਪੜਿ ਪੜਿ ਪਾਵੈ ਮਾਨੁ॥
ਆਪਾ ਮਧੇ ਆਪੁ ਪਰਗਾਸਿਆ ਪਾਇਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮੁ ॥੧॥
ਕਰਤਾ ਤੂ ਮੇਰਾ ਜਜਮਾਨੁ॥
ਇਕ ਦਖਿਣਾ ਹਉ ਤੈ ਪਹਿ ਮਾਗਉ ਦੇਹਿ ਆਪਣਾ ਨਾਮੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਪੰਚ ਤਸਕਰ ਧਾਵਤ ਰਾਖੇ ਚੂਕਾ ਮਨਿ ਅਭਿਮਾਨੁ॥
ਦਿਸਟਿ ਬਿਕਾਰੀ ਦੁਰਮਤਿ ਭਾਗੀ ਐਸਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੁ॥੨॥
ਜਤੁ ਸਤੁ ਚਾਵਲ ਦਇਆ ਕਣਕ ਕਰਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪਾਤੀ ਧਾਨੁ॥
ਦੂਧੁ ਕਰਮੁ ਸੰਤੋਖੁ ਘੀਉ ਕਰਿ ਐਸਾ ਮਾਂਗਉ ਦਾਨੁ॥੩॥
ਖਿਮਾ ਧੀਰਜੁ ਕਰਿ ਗਉ ਲਵੇਰੀ ਸਹਜੇ ਬਛਰਾ ਖੀਰੁ ਪੀਐ॥
ਸਿਫਤਿ ਸਰਮ ਕਾ ਕਪੜਾ ਮਾਂਗਉ ਹਰਿ ਗੁਣ ਨਾਨਕ ਰਵਤੁ ਰਹੈ॥੪॥

ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮਹਲਾ ੧

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ-1329

COLLEGE ANTHEM

By the grace of the Guru one should read,
contemplate and study spiritual knowledge to earn honour and respect.

Only when one is blessed with 'Naam Daan' i.e. the name of the Lord,
the true self is revealed and realised.

O Lord, you alone are my Benefactor and saviour and I pray to you with
all earnestness to bless me with your name (Naam Daan).

Once I am blessed with this, the five evils that hold me back will be
subdued along with the down of egoistic pride.

Once you grant me spiritual wisdom, the visions of corruption,
vice and evil-mindedness will fade away.

I pray to you Almighty, to bless me with truth,
self-restraint, compassion and meditation.

Bless me so that I perform tasks that are
good and have compassion for all.

This is my prayer to thee my Lord.

Prabhati Mahalla 1

Sri Guru Granth Sahib, Ang-1329

Magazine Cover :

It showcases *The Guru Nanak Sacred Forest: A Mini Urban Forest with Native Trees* created on the College Campus to promote Environmental Sustainability and Biodiversity.

ਸੁਝੋਕੁ ॥

ਪੁਵੁਛੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ ॥
ਦਿਵੁਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸੁਗਲੁ ਜਗਤੁ ॥
ਚੰਗਿਆਈਆ ਬੁਰਿਆਈਆ ਵਾਚੈ ਧਰਮੁ ਰਦੁਰਿ ॥
ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਕੇ ਕੇਲੈ ਕੇ ਦੁਰਿ ॥
ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਯਿਯਾਇਆ ਗਏ ਮੁਸਕਰਿਤ ਆਇ ॥
ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖੁ ਉਜਲੈ ਕੇਤੀ ਛੁਟੀ ਨਾਇ ॥੧॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ-8

Shaloka ||

Air is the Guru, Water is the Father,
and Earth is the great Mother of all.
Day and night are the two attendants,
in whose lap all the world is at play.

Good and bad deeds-- the record is read out in the Divine Presence.
As per worth of their actions, some earn proximity to the Almighty,
and some are banished away from Him.

Those who have meditated on the Naam, the name of the Almighty,
and departed after having worked by the sweat of their brows --

O Nanak, they achieve liberation and their faces
are radiant in the Court of the Almighty,
and many others too, because of them,
achieve liberation from the cycle of re-births!

Sri Guru Granth Sahib, Ang-8

Message

The College magazine *Agammi Jyot* brings forth creativity, self-expression and opinions of the students. The aim is to make learning an enriching, fulfilling, and enjoyable experience through a multidisciplinary approach by combining theory and practice. The College provides a dynamic and vibrant atmosphere for learning and incorporates universal values of humanity and welfare of all in its students. They are sensitised to concerns such as human rights, peace, tolerance, compassion, harmony, moral and ethical values. We see all our students as brand ambassadors of this prestigious institution.

The College, as a socially conscious entity has come forward to take measures to preserve the environment by motivating and involving the younger generation and academia in practices beneficial to the environment. To promote sustainable environment *Guru Nanak Sacred Forest: A Mini Urban Forest with Native Trees* has been developed on campus to amalgamate aspects of ecosystem, curative and cultural diversity. Since its inception, the Forest has emerged as a symbol of restoration, conservation, and sustainable use of the ecosystem. Thus, our students exhibit greater awareness and connection to social, cultural and environmental issues.

As the National Education Policy 2020 envisions holistic and experiential learning through promoting indigenous knowledge system and cultural preservation, the College has undertaken the best practices of Environmental Sustainability and Heritage and Cultural Preservation. The College takes a lead in providing a platform to comprehend and cherish the significance of rich culture and heritage by reviving historical heritage, folk art, language and improving the ecosystem.

I heartily congratulate all the Editors, student Editors and contributors of this issue of the magazine.

S Gurdev Singh, IAS (Retd)
President, Sikh Educational Society
Chandigarh

Message

In the pursuit of inclusive development, the College attempts to nurture the institutional ethos of multicultural thinking, learning and creativity among students. The College magazine *Agammi Jyot* has been reflective of this inclusiveness for many years whereby the students and teachers express their thoughts, ideas and aspirations. It is always inspiring to read and witness the potential of the students expressed in the magazine through poems, short stories, essays and articles. The contents of the magazine are also evidence to the fact that the students have a wide and diverse range of interests and intellectual insights.

The National Education Policy 2020 has reconstructed the education system of India. NEP 2020 is aligned with Goal 4 of the United Nations Sustainable Development Goals (SDG 2030), which strives to provide equal access to education and recognises education as a cornerstone of sustainable development. Keeping this in mind the College makes a concerted effort to promote environmental sustainability and other measures which will consequently make learning more holistic, inclusive and experiential. This issue of *Agammi Jyot* carries articles that revolve around the concern of environmental sustainability and lends space to the students and faculty to engage in fruitful discussion to come up with viable solutions.

It gives me immense pleasure to convey my heartfelt congratulations to all the students and the editorial team of *Agammi Jyot* for their hard work and dedication to bring this year's edition to fruition. I am sure that this magazine will be informative and resourceful.

**S Kulbir Singh, Chief Engineer (Retd)
Vice-President, Sikh Educational Society
Chandigarh**

Message

The current issue of the College Magazine focuses on the theme of *Environmental Sustainability*. A sustainable future is dependent on the balance between environmental, economic and social sustainability in a society. The College understands that a truly sustainable future requires meaningful participation of all the members of the community. It has always aimed towards promoting environmental sustainability and inclusive education with an appreciation for culture, tradition and religion through its curricular and co-curricular activities. These objectives align with the National Education Policy 2020 that envisions equitable and inclusive education for all.

Guided by the values of equality and welfare of all, the College has diligently worked towards creating an environment that welcomes all members of society, including humans, animals and plants. The College believes that the importance of education lies in its ability to serve the society and thus supplements academic scholarship with social responsibility and secular zeal for the holistic development of the students.

Environmental sustainability is the need of the hour as the world learns to responsibly interact and conserve natural resources and ecosystems. The College has been actively engaged in initiatives both on its own and in collaboration with government and non-government organisations. *The Guru Nanak Sacred Forest : A Mini Urban Forest with Native Trees* created on the College campus has been a matter of pride and a symbol of our commitment towards achieving our goals for environmental sustainability.

I congratulate the Editorial Team whose hard work and commitment made this issue possible. I also wish to extend my gratitude to all those who have contributed to the Magazine and shared their understanding of environmental sustainability and their experiences that will certainly contribute towards a sustainable future.

Col (Retd) Jasmer Singh Bala
Secretary, Sikh Educational Society
Chandigarh

Message

Since its inception, the College Magazine *Agammi Jyot* has grown in stature as well as reach. It not only provides an outlet for the students to express their views but is an effective medium to ensure their holistic development as responsible and sensitive youth. Guided by the tenets and values of *Gurbaani* with special emphasis on equality and welfare of all, the College has been relentlessly promoting measures to preserve the environment through various curricular and co-curricular activities. *The Guru Nanak Sacred Forest: A Mini Urban Forest with Native Trees* created on the College campus is a proof regarding our commitment towards achieving our goals for environmental sustainability.

This year's edition of the College Magazine based on the theme *Environmental Sustainability* is an endeavour in this direction. It is an undeniable fact that resources are finite, therefore used conservatively and carefully to ensure that there is enough for future generations. A sustainable society must be socially responsible, focusing on environmental protection and dynamic equilibrium in human and natural systems. Hence the concepts of Innovation, Inclusiveness and Sustainability have been adopted by this College as the key to ecological, economical and developmental problems that we are facing in today's world.

The efforts of the entire Editorial team are highly laudable in compiling this successful edition. The notable contents of the magazine are proof of the overwhelming response of the students, the quality of their scholarship and the guidance provided by the entire team. I am sure, the students will benefit immensely from the contents of this year's issue and become a part of the solution.

S Karandeep Singh Cheema, Advocate
Joint Secretary, Sikh Educational Society
Secretary Local Management Committee
Chandigarh

Message

True to its name *Agammi Jyot*, the College magazine is a platform where the students of our institution are encouraged to express their ingenuity and creativity. Every year the magazine is based on a theme which promotes holistic development of the students by sensitising them towards their duties and responsibilities. This edition of the magazine focuses on the theme of *Environmental Sustainability*.

A sustainable future is directly related to our responsible interaction with the environment. The College, as a socially conscious entity has made relentless and concerted efforts to promote environmental sustainability and the creation of *Guru Nanak Sacred Forest: Mini Urban Forest with Native Trees* in the premises is a testimony to its commitment. The Forest is a unique initiative wherein a tiny forest space acts as safe refuge for insects, birds and other fauna that are gradually disappearing from the ecosystem. BAAZ Birdwatchers' Society created in College is another novel enterprise for students to study, observe and archive information of the birds particular to the campus and region. PAWS Humane Society for Animal Assisted Therapy is a unique, first of its kind initiative of our Institute to promote compassion and empathy for animals. The College has bagged National Green Corps Environment Award for three consecutive years, Cyber Swacchta Award and Best Herbal Garden Award.

Youth are the most powerful stratum of the society and these ventures help in creating awareness among them to play a positive role for the restoration, conservation and sustainable use of the vulnerable ecosystem. This edition of *Agammi Jyot* aims to mobilise the youth towards environmental sustainability and the brilliant articles are evidence enough for foundation of such a productive involvement.

I extend my gratitude to our worthy Management, the Sikh Educational Society, for always being the guiding light. Nothing would have been possible without their constant support and encouragement. Publishing a magazine is a commendable achievement that entails teamwork, discipline and commitment, so I congratulate the entire Editorial team in compiling and unearthing the hidden potential of the students and making this edition a success.

Dr Navjot Kaur
Principal

The Editorial Board

Editorial Team Sitting : Ms Ayushee Arora, Editor - English Section, Dr Sugandha Kohli Kaang, Editor - Environment Section, Ms Amol Virk, Editor - Social Sciences Section, Dr Jagdeep Singh, Editor - Punjabi Section, Dr Manbir Kaur Dhaliwal, Editor-in-Chief, Dr Navjot Kaur, Principal, Dr Taranjit Rao, Editor - Commerce & Management Section, Ms Purnima, Editor - Computer Science & Information Technology Section, Dr Kamaljit Kaur, Editor - Hindi Section, Dr Sukhjinder Kaur, Editor - Sikh Religion, Philosophy & Ideology Section, Dr Ruchira Sen, Editor - Science Section

Editorial Team Standing : Harshit Sharma, Student Editor - English Section, Goldpuneet Singh, Student Editor - Social Sciences Section, Gurjeet Kaur, Student Editor - Punjabi Section, Garima, Student Editor - Environment Section, Dilpreet Kaur, Student Editor - Science Section, Suksham, Student Editor - Computer Science & Information Technology Section, Abhishek Pandey, Student Editor - Hindi Section, Navdeep Vинаik, Student Editor - Commerce & Management Section, Ramanjit Singh, Student Editor - Sikh Religion, Philosophy & Ideology Section

Contents

S No	Particular	Page	S No	Particular	Page
1.	Editorial, Editor-in-Chief	01	Hindi Section		
Sikh Religion, Philosophy & Ideology Section			47.	संपादक की कलम से	34
2.	ਸੰਪਾਦਕੀ	02	48.	कोरोना या बेबसी, त्रासदी और मजबूरी	35
3.	ਸਿੱਖ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਿਵਸ	03	49.	पर्यावरण संरक्षण में रामकाव्य की भूमिका : वाल्मीकि रामायण के संदर्भ में	36
4.	ਰਾਗ ਅਤੇ ਰੁੱਤਾਂ	04	50.	प्रदूषण और कचरा	40
5.	ਕੁਦਰਤਿ ਕਰਿ ਕੈ ਵਸਿਆ ਸੋਇ	05	51.	पर्यावरण सुरक्षा	41
6.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸਨੇਹ	07	52.	पर्यावरण संरक्षण	42
7.	ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਦੇਣ	08	53.	आसमान	43
8.	ਬਸੰਤ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ	10	54.	ममता	45
9.	ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਬਾਜ਼	11	55.	पर्यावरण संबंधी तत्व	46
10.	ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ	12	56.	भारत को ऊँचा उठाना है	47
11.	ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਦੇਸ਼	12	57.	मैं हिन्दी हूँ	47
12.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਨਸਪਤੀ	13	58.	पर्यावरण की पुकार	48
13.	ਰੁੱਖ	14	59.	रूखों की महिमा	48
14.	ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ	15	60.	संघर्ष	48
15.	ਰੱਬਾ	15	English Section		
16.	ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਉਸਤਤ ਨੂੰ ਅੱਜ ਮੈਂ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਦਰਸਾਵਾਂ	15	61.	Editorial	50
17.	ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪੰਛੀ ਚਿਤਰਣ	16	62.	Student Editor Speaks	51
18.	ਪੁਸਤਕ ਰੀਵਿਊ	17	63.	Light Upon the Figured Leaf Changing Our Inner Environment	52
Punjabi Section			64.	Not Meant To Be	54
19.	ਸੰਪਾਦਕੀ	18	65.	The Trees are Gone	54
20.	ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ	19	66.	Thought	54
21.	ਮੈਂ ਕੀ ਹਾਂ.....	19	67.	Soldier Sisterhood	55
22.	ਹੱਕ ਪਰਾਇਆ	20	68.	Service, Selflessness and Sustainability	56
23.	ਅੱਖਾਂ	20	69.	Never Give Up	57
24.	ਬੀਜ	20	70.	Journey to Success	57
25.	ਉਡੀਕ	21	71.	I Am My Parents	58
26.	ਕਿਸਾਨੀ	21	72.	The Environment and Us	59
27.	ਮਾਂ	21	73.	Importance of Journaling	59
28.	ਸਾਡਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਭੰਗੜਾ ਤੇ ਮੇਰਾ ਅਨੁਭਵ	22	74.	The Elysian View	60
29.	ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ	23	75.	To: The Girl with the New Glasses	60
30.	ਬਾਬਲ ਨੂੰ ਫ਼ਰਿਆਦ	23	76.	Spreading Awareness and Sharing Responsibility: Journey of the RRC Volunteers	61
31.	ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਸਵੱਯੇ	24	77.	Hostel Life	62
32.	ਨਾਨਕ	24	78.	Environment and Technology	63
33.	ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚ - ਗਿੱਪਾ	25	79.	Healing	64
34.	ਭਰਾ ਦੀ ਤਾਂਘ	26	80.	Nature Heals Souls	64
35.	ਮਾਂ	26	81.	O' Tree- I Love Thee!	64
36.	ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ	27	82.	The Sunset	65
37.	ਬੋਲੀ	28	Social Sciences Section		
38.	ਲਹੂ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ	28	83.	Editorial	66
39.	ਪਰਮਾਣੂ	30	84.	ISFR 2021-A Guide for Policy Makers	67
40.	ਵਕਤ	30	85.	Environment Preservation in India: Historical Importance	68
41.	ਪਾਣੀ ਅਨਮੋਲ ਹੀਰਾ	31	86.	Sundarlal Bahuguna : The Man Who Lived for Trees	69
42.	ਕਾਲਜਾਂ-ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤੀ	31			
43.	ਪਿੰਜਰਾ	32			
44.	ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ	32			
45.	ਕੁਦਰਤੀ ਉਪਾਸਨਾ	33			
46.	ਰੁੱਖ	33			

Contents

S No	Particular	Page	S No	Particular	Page
87.	Ecotourism	70	122.	Green Computing- An Initiative to Protect the Environment	102
88.	Monocropping : An Anti-Environment Practice	71	123.	Rise of Electric Vehicles in India	103
89.	Government's Initiatives Toward a Green Economy	72	124.	How the Tech Industry is Helping Us to Get Closer to a Carbon Neutral Future?	105
90.	Environmental Sustainability & Environmental Policy	73	125.	Control Your Phone with Just Your Thoughts!	106
91.	North-East India and 'Nectar'	74	126.	Computer Mice!	107
92.	Exploring Urban Permaculture	75	127.	Holographic Computing	108
93.	Palm Cropping: Pros and Cons	76	128.	E-waste: Alarming for Today's Environment	109
94.	State of Agriculture in Contemporary India	77	129.	Are We Already Living in Virtual World?	111
95.	Organic Farming	78	130.	Do you Know about these Startups?	112
96.	Atal Mission for Rejuvenation and Urban Transformation (AMRUT)	79	131.	IT Sector-The Future of India	113
97.	Ugly Side of the Cosmetic Industry	80	Science Section		
98.	"Eco Baba" - Sant for the Society	80	132.	Editorial	114
99.	Sustainable Development in Punjab	81	133.	History Project	115
Commerce & Management Section			134.	My Experience with Ants in SGGs College	116
100.	Editorial	82	135.	Diversity of Bees in SGGs College Campus	117
101.	Endure with Efficacy	83	136.	Complex Systems Science	119
102.	Gender Sensitization: How Far have We Achieved Gender Equality?	84	137.	Fallen Leaves – Waste or Treasure?	121
103.	COVID-19: Lessons for Sustainability	85	138.	Biology Puzzles	123
104.	India: A Preferred Outsourcing Destination	86	139.	Ambergris: The Floating Gold	124
105.	Dynamic Marketplace-A World of Change!	87	140.	Edible Cutlery V/s Plastic	126
106.	Cryptocurrency: Is it Sustainable?	88	141.	Electric Cars and Environmental Sustainability	127
107.	Digital Economy and Sustainability	89	142.	The Eminence of Science in Environmental Sustainability	128
108.	Green Marketing: A Means for Sustainable Development	90	143.	Link	129
109.	Sustainability in E-tailing	91	Environment Section		
110.	Scanning the Business Environment: A Roadmap	92	144.	Editorial	130
111.	Carbon Accounting: Ensuring a Greener Future	93	145.	Plastic : Slow Poison	131
112.	Expressions Club: PG Department of Commerce	94	146.	Balihaari Kudrat : A Tribute to the Wonders of Infinity	132
113.	ARISE, AWAKE: Book by Rashmi Bansal	94	147.	Solid Waste Management is Everyone's Business	134
114.	Institution Innovation Council: Sri Guru Gobind Singh College, Sector 26 Chandigarh	95	148.	Air Pollution and its Effects During Last Decade in India	135
115.	Start-Up India	95	149.	Nature Trail to City Forest Bird Aviary	136
116.	Some Interesting Facts	96	150.	Why do We Need to Conserve Our Biodiversity?	137
117.	Commerce Quiz	97	151.	Environmentally Sustainable Practices of Dharat Suhavi Environment Society	139
Computer Science & Information Technology Section			152.	Killing Animals: Have Humans Lost Humanity?	140
118.	Editorial	98	153.	Mangling with the God's Creation	141
119.	Expansion of Augmented Reality- Current Applications	99	154.	The Speaking Tree	142
120.	Digital Identity: An Improvised Existence	100	155.	The Degrading Urban Ecosystem	143
121.	Metaverse – The Virtual Future	100	156.	A Global and Individual Plan to Reduce Carbon Emission	144
			157.	Global Warming- A Global Warning	145

Editorial

The advancement of civilisation has witnessed unprecedented acceleration, especially in terms of technological development and socio-economic prosperity. Maintaining a balance between human progress and environmental sustainability is the most prominent challenge. It is evident from our glorious past that the actual quotient of human success counts mainly on the effective utilisation of available resources. The time is ripe to protect Nature through conscious and precise efforts.

Education is the foundation of a society that brings in its fold the economic wealth, social prosperity, and political stability. It inculcates skills that prepare an individual physically, mentally, and socially to solve many problems prevalent in society. Many young and educated Indians have been pioneers of environment-friendly initiatives that have battled the problem of environmental degradation. Garvita Gulhati, the Water Girl of India, is the Co-founder of 'Why Waste'- an organisation that prevented over 6 million litres of water from going wasted with the help of over 5 lakh people. Kriti Tula, the Creative Director and Co-owner of 'Doodlage' is running a fashion brand that focuses on reselling, repairing and upcycling wearable fabrics. Ganesh, Co-founder at 'Kabadiwalla Connect' developed an app that helped the residents to connect with the local scrap dealers to dispose of solid waste. These young environmentalists are appreciated for their contribution to both environmental and economic sustainability.

Environmental sustainability is a major concern in the contemporary world and any initiative taken to solve the related problems involves the proactive role of higher education. Educational institutions can help to establish sustainable development through their teaching programmes, research and outreach activities. Every institute is unique and has its traditions, culture and geographical location. They are familiar with their surroundings and can use their existing knowledge and trained manpower to address the problems and issues at the local level, simultaneously contributing their innovative ideas to solve problems of national and global magnitude.

Sri Guru Gobind Singh College has walked an extra mile in its pursuit to ingrain environmental consciousness among students. It has taken the initiative to sensitise students, faculty, stakeholders of the college and the community about the importance of environment conservation and its role in sustainable national development. Issues concerning environmental sustainability are a part of the curriculum of various programmes run by the College.

The College magazine *Agammi Jyot* reflects the consolidated efforts of the teachers and students in contributing creative articles. Current concerns and issues of Environmental Sustainability have been scrutinised in this edition. I express my gratitude on behalf of the Editorial Board to our worthy Management, the Sikh Educational Society and our College Principal Dr Navjot Kaur for their constant encouragement and motivation to publish this issue. I congratulate all Editors of various sections of this edition in fulfilling the task entrusted to them in time and in a brilliant manner.

Taking a step forward to being an environmentally conscious citizen, I humbly appeal to the readers to follow eco-friendly practices in their routine life.

Editor-in-Chief
Dr Manbir Kaur Dhaliwal
Assistant Professor, PG Department of Commerce

ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਭਾਗ

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਰੋਤ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਅਗਵਾਈ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇੱਕਸੁਰਤਾ ਬਣਾ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇੱਕਸੁਰਤਾ ਸਚਿਆਰ ਬਣ ਕੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਚਿਆਰ ਮਨੁੱਖ ਕਾਦਰ ਦੀ ਸਿਰਜੀ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਹਰ ਵਸਤ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਥਨ 'ਆਪੀਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓ ਆਪੀਨੈ ਰਚਿਓ ਨਾਉ' ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਚਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਇਸ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਜੇ ਨਿਰਗੁਣ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿਚਲੀ ਹਰ ਵਸਤੁ ਰੱਬੀ ਰਜਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਹੁਕਮ' ਜਾਂ ਭਾਣਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਇਸ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਸਵੈ-ਇੱਛਿਤ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ 'ਦੈਵੀ ਹੁਕਮ' ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੀਮਤ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਮਨੁੱਖ ਭੋਗ-ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਵੈ-ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕਰਤੇ ਦੇ ਅਸੀਮਤ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਟੇ ਵਜੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਅਸਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਉਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸਦਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਜੀਵਨ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕਾਮ, ਕਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਆਦਿ ਔਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਮਨਮੁਖੀ ਜੀਵਨ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਮਨਮੁਖ ਵਿਅਕਤੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕਤਾ ਭੁੱਲਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਹਰ ਵਸਤੁ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਦਇਆ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਔਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿਚਲੇ ਮੁੱਖ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਨੂੰ 'ਪਹਿਲਾ ਪਾਣੀ ਜੀਉ ਹੈ, ਜਿਤੁ ਹਰਿਆ ਸਭਿ ਕੋਇ॥' ਕਹਿ ਕੇ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਹੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਸਦਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਸਾਰੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਣੇ ਅਤੇ ਸੰਜਮੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੇ।

ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ 'ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ' ਰਸਾਲੇ ਦੇ ਇਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਮੋਹ ਨੂੰ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਭਾਲ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲੇ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਅਧਿਆਪਕ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕਮੇਟੀ ਵਧਾਈ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨ ਅਸੀਂ ਸਭ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਕਰਤੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰ ਪਾਈਏ ਅਤੇ ਪਾਉਣ, ਪਾਣੀ, ਧਰਤੀ ਆਦਿ ਦੀ ਮਹੱਤਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਕੀਏ।

ਧੰਨਵਾਦ !

ਡਾ ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਅਧਿਐਨ

ਸਿੱਖ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਿਵਸ

ਸਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਰੋਆ ਰੱਖਣ ਪ੍ਰਤੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦਿਵਸ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ੧੪ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਿਵਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਪਹਿਚਾਣਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਵਲੋਂ ਵੀ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ 14 ਮਾਰਚ ਨੂੰ 'ਸਿੱਖ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਿਵਸ' ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੰਦਰੁਸਤ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਚੁਗਿਰਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਬਾਗ-ਬਗੀਚੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਦਰਖਤਾਂ ਨਾਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਤਾਂ ਹੀ ਇੱਕਾਗਰਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਉਸਦਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਸੁੱਧ ਤੇ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਿਵਸ ਮੌਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਵਿੱਚ ਦਰਖਤ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਬੂਟਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵੀ ਵਰਤਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕਥਾ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਲ ਤੁਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤਾਂ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਨਾਲ ਹੀ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਵੀ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਉਦੇਸ਼ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਕੇ ਕਾਦਰ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਆਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਕਾਦਰ ਦੀ ਆਰਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਗਗਨ ਮੈਂ ਥਾਲੁ ਰਵਿ ਚੰਦੁ ਦੀਪਕ ਬਨੇ ਤਾਰਿਕਾ ਮੰਡਲ ਜਨਕ ਮੋਤੀ ॥ ...

... ਕੈਸੀ ਆਰਤੀ ਹੋਇ ॥ ਭਵ ਖੰਡਨਾ ਤੇਰੀ ਆਰਤੀ ॥

ਅਨਹਤਾ ਸਬਦ ਵਾਜੰਤ ਭੇਰੀ ॥ ਰਹਾਉ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 13)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਵਾਰ ਕਾਲਜ ਦੇ ਬਾਰਾਹ ਮਾਹ ਪਾਰਕ ਵਿਚ 'ਸਿੱਖ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਿਵਸ' ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਕੀਰਤਨ ਰੂਪ ਆਰਤੀ ਕਰਕੇ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਇਸ ਆਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਕਾਦਰ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਿਨ 14 ਮਾਰਚ 2022, 1 ਚੇਤ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ 554ਵੇਂ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਵਰ੍ਹੇ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਦਿਨ ਸਿੱਖ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਿਵਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ ਜੋ ਅਨੋਖੀ ਛਾਪ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਇਹ ਦਿਨ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਖਾਸਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਧਾਉਣਾ ਸੀ, ਜੋ ਸਮੇਂ ਦੀ ਖਾਸ ਮੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਰਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਰਾਗ ਅਤੇ ਰੁੱਤਾਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰਾਗ ਅਤੇ ਰੁੱਤਾਂ ਦਾ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਗ ਉਸ ਰੁੱਤ ਦਾ ਭੋਜਨ। ਰਾਗ ਉਸ ਸੁਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਰਾਗ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰੁੱਤ ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮਧੁਰਤਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਉਹ ਅਨੰਦਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ: ਗ੍ਰੀਸ਼ਮ (ਗਰਮੀ), ਪਾਵਸ (ਵਰਖਾ), ਸਰਦ, ਹੇਮੰਤ, ਸ਼ਿਸ਼ਿਰ ਅਤੇ ਬਸੰਤ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਰਾਗ ਖਾਸ ਰੁੱਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਰੁੱਤ ਕਾਲੀਨ ਰਾਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਇਹਨਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 31 ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰੁੱਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਦੁਆਰਾ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰਚਿਤ ਰਚਨਾ ‘ਬਾਰਾਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ’ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰੁੱਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਚੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ‘ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ 5 ਰੁਤੀ ਸਲੋਕ’ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਰਾਗ ਮਾਝ ਵਿਚ ਰਚਿਤ ‘ਬਾਰਾਹਮਾਹ ਮਾਂਝ’ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਕਾਲਜ ਵਲੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਨ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਲ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨਪਸੰਦੀ ਦੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਵਿਭਾਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਪੜਤਾਲ ਨੂੰ ਮਨੋਂ ਗਾਇਆ। ਪ੍ਰਭਾਤੀ ‘ਪ੍ਰਭਾਤ’ ਵੇਲੇ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਵਿਭਾਸ ਦੋ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਭਾਸ ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ, ਆਸਾਵਰੀ ਅਤੇ ਗੂਜਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਹੁਲਾਸ, ਖੇੜੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇ ਰਾਗ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਨ ਸਾਰੇ ਖਜ਼ਾਨਿਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਮਾਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਭਵ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰੋੜਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਪਿ ਮਨ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ॥ ਹਰਿ ਦਰਗਹ ਪਾਵਹਿ ਮਾਨ ॥

ਜਿਨ ਜਪਿਆ ਤੇ ਪਾਰਿ ਪਰਾਨ ॥੧॥

ਸੁਨਿ ਮਨ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਕਰਿ ਧਿਆਨੁ ॥ ਸੁਨਿ ਮਨ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਅਠਸਠਿ ਮਜਾਨੁ ॥

ਸੁਨਿ ਮਨ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਾਵਹਿ ਮਾਨੁ ॥ ਜਪਿਮਨ ਪਰਮੇਸੁਰੁ ਪਰਧਾਨੁ ॥

ਖਿਨ ਖੋਵੈ ਪਾਪ ਕੋਟਾਨ ॥ ਮਿਲੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਗਵਾਨ

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 1337)

ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਗਾਈ ਪੜਤਾਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਪਰਤਾਓ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਾਲ ਗਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਮੁੜ ਮੁੜ ਤਾਲ ਪਰਤਦੀ ਹੈ। ਪੜਤਾਲ ਗਾਉਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਵਿਭਾਸ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਗਰੁਪ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਅਲੱਗ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਦਿਲ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਇੱਕ ਸਕੂਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਕੁਦਰਤਿ ਕਰਿ ਕੈ ਵਸਿਆ ਸੋਇ

ਕੁਦਰਤ ਅਰਬੀ ਮੂਲ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਕਾਦਰ ਦੀ ਸਾਜਣਾ' ਜਾਂ 'ਸ਼ਕਤੀ' ਵਜੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਤਾਕਤ, ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸ਼ਕਤੀ, ਮਾਇਆ ਆਦਿ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿਸ ਦੀ ਅਤੇ ਅਣਦਿਸਦੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ 'ਕੁਦਰਤ' ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸਿਰਜਕ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕਿਰਤ ਵਿਚੋਂ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ 'ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ' ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਸਾਜਣ ਸੰਵਾਰਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਪਰੀਪੂਰਨ ਹੋ ਕੇ ਰੰਗਲੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਅਕਾਸ, ਪਾਤਾਲ, ਪਾਉਣ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਅੱਗ ਉਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਣਨਾ, ਖਾਣਾ, ਪੀਣਾ, ਬੋਲਣਾ, ਵੇਦਾਂ-ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚਲਾ ਗਿਆਨ, ਪਾਤਾਲ-ਅਕਾਸ਼, ਜਾਤਾਂ, ਜਿਨਸਾਂ, ਨੇਕੀਆਂ-ਬਦੀਆਂ, ਪਉਣ-ਪਾਣੀ, ਅਗਨੀ, ਧਰਤੀ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁੱਝ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

ਕੁਦਰਤਿ ਦਿਸੈ ਕੁਦਰਤਿ ਸੁਣੀਐ ਕੁਦਰਤਿ ਭਉ ਸੁਖ ਸਾਰੁ ॥

ਕੁਦਰਤਿ ਪਾਤਾਲੀ ਆਕਾਸੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਬ ਆਕਾਰੁ ॥...

ਸਭ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਤੂੰ ਕਾਦਿਰੁ ਕਰਤਾ ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕੁ ॥

ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਵੇਖੈ ਵਰਤੈ ਤਾਕੋ ਤਾਕੁ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 464)

ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਲਈ 'ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ' ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸੰਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਸੁਭਾਅ, ਮਿਜ਼ਾਜ, ਤਾਸੀਰ ਜਾਂ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਗੁਣ ਆਦਿ ਹਨ। ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਸ਼ਬਦ ਅਰਬੀ ਮੂਲਿਕ ਸ਼ਬਦ 'ਕੁਦਰਤ' ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਮ-ਅਰਥੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਰਥ ਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਕੁਦਰਤ ਕਾਦਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਂਖ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚਲੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਕਾਦਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਅਨਾਦੀ ਅਤੇ ਨਿੱਤ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਾਦਰ ਅੰਤਿਮ ਸੱਤਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਦ੍ਰਿੜ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਂਖ ਵਿਚ 'ਪੁਰਸ਼' ਤੇ 'ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ' ਦੋਵੇਂ ਅੰਤਿਮ ਸੱਤਾ ਹਨ। ਪੁਰਸ਼ ਨਿਰੋਲ ਚੇਤਨਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਚੇਤ ਦ੍ਰਵ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਂਦਾਂ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਕ੍ਰਿਆ ਪਦਾਰਥਕ ਜਗਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਸ਼ 'ਕਰਤਾ' ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਜਗਤ ਦਾ ਰਚਨਹਾਰ, ਪ੍ਰਭੂ ਜਾਂ ਸੁਆਮੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਤਾ ਮੂਲ-ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤ੍ਰੈ-ਗੁਣੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ"। ਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲੋਂ 'ਕੁਦਰਤ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵਰਣਨ ਵਧੇਰੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਥਾਂ ਉਤੇ ਭਗਤ ਜੈ ਦੇਵ ਜੀ 'ਪਰਮਦਭੁਤੰ ਪਰਕ੍ਰਿਤਿ ਪਰੰ ਜਦਿਚਿੰਤਿ ਸਰਬ ਗਤੰ' ਤੁਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤਹਿਤ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕੁਸ਼ ਹੋਂਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਛੁਪੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ 'ਕੁਦਰਤ' ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਇਹ ਕਾਦਰ ਦੀ ਸਿਰਜੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਵਸੇਬਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਆਮ ਤੌਰ ਉਤੇ ਬਨਸਪਤੀ, ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਜਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਪਸਾਰੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਪੱਖੀ ਅਰਥ ਹਨ:- ਇਹ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਬਹੁਭਾਂਤੀ ਪਸਾਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਮੇਟਣ ਵਾਲੀ ਤਾਕਤ, ਈਸ਼ਵਰਤਾ, ਦਿੱਵਯਤਾ, ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਟੋਹ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਉਹ ਹਸਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਸਚੀ ਤੇਰੀ ਸਿਫਤਿ ਸਚੀ ਸਾਲਾਹ ॥

ਸਚੀ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 463)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਜੋ ਸਰਬਵਿਆਪੀ ਸਰੂਪ ਬਖਸ਼ਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇਣਾ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੁਦਰਤ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ, ਹਰਿਆਵਲ, ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਹਜ, ਬਸੰਤ-ਬਹਾਰ, ਰੰਗ-ਰੰਗੀਲੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਕਾਦਰ ਦੀ ਸਾਜੀ ਤੇ ਨਿਵਾਜੀ ਇਹ ਬੇਅੰਤ, ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਤੇ ਬਹੁਰੰਗੀ ਕੁਦਰਤ ਉਸ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਇਬਾਰਤ ਹੈ, ਕਰੀਨੇਦਾਰ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜੋ ਪਰਮਾਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੱਚ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਭਾਵੇਂ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜ ਤੇ ਅਤਿ ਪਿਆਰਾ ਪਦ ਬਣ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਤੁਰਕੀ ਵਾਲੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਸਾਂਖਯ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਚ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਉਲੇਖ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਜਿਸ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਜਗਤ ਗੁਰੂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ

ਹੈ ਉਹ ਵਾਕਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਤਤਕਾਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ, ਕਰਮਕਾਂਡ, ਦੰਭ-ਵਿਖਾਵਾ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾਹੀਣ ਕਾਰਜ ਸ਼ੈਲੀ ਨੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ, ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰਚੇਤਾ ਕਾਦਰ ਨੂੰ ਚਿਤਵਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ:

ਬਲਿਹਾਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਵਸਿਆ ॥

ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਈ ਲਖਿਆ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 469)

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਆਪਣੀ ਅਨੰਤ, ਅਸੀਮ ਅਤੇ ਅਥਾਹ ਕੁਦਰਤ ਸਾਜ ਕੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਲਖਣਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਾਦਰ ਹੀ ਜਾਣੀ-ਜਾਣ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਵਿਰਾਟਤਾ ਦੀ ਕੀ ਸੀਮਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪਵਣੂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ, ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਵਡਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਾਉਣ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਹੀ ਅੰਸ਼ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਅੰਡਜ, ਜੇਰਜ, ਸੇਤਜ ਅਤੇ ਉਤਭੁਜ ਚਾਰ ਖਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਅੰਡਜ ਜੇਰਜ ਸੇਤਜ, ਉਤਭੁਜ ਘਟਿ ਘਟਿ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੀ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਅੰਗ 1109)

ਇਹ ਸਾਰਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਪਸਾਰਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਹੀ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਹੀ ਪਲ ਵਿਚ ਇੱਕ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੇ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ:

ਕੀਤਾ ਪਸਾਓ ਏਕੋ ਕਵਾਓ ॥ ਤਿਸ ਤੇ ਹੋਇ ਲਖ ਦਰੀਆਉ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਅੰਗ 3)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਉਚਾਰੀ ਆਰਤੀ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਿਆਂ ਬਿਆਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਦਰਤਿ ਅਸੀਮ ਹੈ, ਕੁਦਰਤ ਰੱਬੀ ਗਾਇਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਕਾਦਰ ਦਾ ਵਸੇਬਾ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ।

ਗਗਨ ਮੈ ਥਾਲੁ ਰਵਿ ਚੰਦੁ ਦੀਪਕ ਬਨੇ ਤਾਰਿਕਾ ਮੰਡਲ ਜਨਕ ਮੋਤੀ ॥

ਪੂਪੁ ਮਲਆਨਲੋ ਪਵਣੁ ਚਵਰੋ ਕਰੇ ਸਗਲ ਬਨਰਾਇ ਫੂਲੰਤ ਜੋਤੀ ॥

ਕੈਸੀ ਆਰਤੀ ਹੋਇ ॥ ਭਵ ਖੰਡਨਾ ਤੇਰੀ ਆਰਤੀ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਅੰਗ 13)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰੁਖਾਂ ਬੂਟਿਆਂ, ਜੰਗਲਾਂ ਭਾਵ ਬਨਸਪਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਂ ਵੀ ਰੁੱਖ-ਬੂਟਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ, ਟਾਹਲੀ ਸਾਹਿਬ, ਨਿੰਮਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਜੰਡ ਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ ਹਨ। ਧਰਤੀ ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਰੁੱਖ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਤੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 33% ਹਿੱਸੇ ਤੇ ਜੰਗਲ ਹੋਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ 27% ਹਿੱਸੇ ਤੇ ਹੀ ਰੁੱਖ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਚਰਨ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਧਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਨਾ ਮਾਤਰ ਭਾਵ 2.3% ਹਿੱਸੇ ਤੇ ਰੁੱਖ ਹਨ। ਜੋ ਕਿ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਸੋ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਜੰਗਲਾਂ ਜਾਂ ਰੁੱਖ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਕਟਾਈ ਵੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਫੇਫੜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਕਦਰ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਕਿ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਮਾਪਕ ਜੰਤਰ ਲਗ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਾ 50 ਤਕ ਦਾ ਅੰਕ ਚੰਗੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 100 ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 150 ਅੰਕ ਬਿਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। 150 ਵੱਧ ਵਾਲਾ ਅੰਕ ਤਾਂ ਬਿਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਲੋੜ ਹੈ ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਰੁੱਖ ਹੈ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਹੈ।

ਸ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਮੁਖੀ, ਫਿਜ਼ਿਕਸ ਵਿਭਾਗ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸਨੇਹ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਸਨੇਹ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਬੂਟਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਇੱਕ ਸਾਖੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾਦਾ ਗੁਰੂ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ) ਨਾਲ ਬਾਗ ਵਿਚ ਟਹਿਲ ਰਹੇ ਸਨ ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਾਮੇ ਨਾਲ ਖਹਿ ਕੇ ਇੱਕ ਲਾਲ ਸੂਹਾ ਫੁੱਲ ਟਾਹਣੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਟਾਹਣੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਿਆ ਵੇਖ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਏ। ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ:

ਹਰੀ ਰਾਇ ਪਿਖ ਦਯਾ ਉਪਾਈ। ਇਨ ਮੇਰੇ ਕਹੁ ਕਹਾ ਗਵਾਈ॥
ਭਇਆ ਮ੍ਰਿਤ ਮਮ ਜਾਮੇ ਲਾਗ। ਆਸ ਕਿਹ ਘਨੇ ਰੁਦਨ ਮਾਹਿ ਪਾਸ

ਟਹਿਲ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਦਾਦਾ ਗੁਰੂ ਨੇ ਟੁੱਟਿਆ ਫੁੱਲ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਪੋਤਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਜੀ ‘ਦਾਮਨ ਸੰਕੋਚ’ ਕੇ ਚਲੇ ਤਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਦਾਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਵਚਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਉਮਰ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਚੋਲੇ ਨੂੰ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰਦੇ ਰਹੇ:

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਵਲੋਂ ਲਗਾਏ ਬਾਗ ਵਿਚ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਬੀਜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੂਟੇ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਲਗਵਾਏ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਮਾਲੀ ਰੱਖੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਲਗਵਾਏ ਇਸ ਬਾਗ ਦੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੀਮਤ ਨੌਂ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਬਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ‘ਨੌਂ ਲੱਖਾ ਬਾਗ’ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਿੰ. ਸਤਿਬੀਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ “ਆਪ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ 52 ਬਾਗ ਲਗਵਾਏ, ਸਿਆਣੇ ਸੁਘੜ ਮਾਲੀ ਰੱਖੇ। ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਮੰਗਵਾ ਬਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸਜਾਏ। ਸੁੰਦਰ ਬਾੜੀ ਵਾਲੇ ਮਾਲੀ ਨੂੰ ਥਾਪੀ ਤੇ ਇਨਾਮ ਦਿੰਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਾਗਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।” ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਔਸ਼ਧੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬੂਟੇ ਵੀ ਲਗਵਾਏ ਸਨ। ਮੁਗਲ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦੇ ਜਲੋਪਰ ਰੋਗ ਦਾ ਇਲਾਜ ਇਸ ਬਾਗ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਦਰਖਤਾਂ ਤੋਂ ਔਸ਼ਧੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ:

ਏਕ ਗਜ ਮੋਤੀ ਕੀ ਤਿਸੁ ਖਾਹਸੁ। ਹਿੰਦ ਸਗਲ ਮੇ ਕਰੀ ਤਲਾਇਸ।
ਬਡੇ ਲੋਂਗ ਅਰੁ ਰਾਇ ਹਰੀੜ। ਖੋਜੇ ਨਾਹੀ ਮਿਲੇ ਕਾਰਜ ਅਤਿ ਭੀੜ।
ਤਬ ਵਜ਼ੀਰ ਅਰਜ ਇਹ ਕਰੀ। ਤਬਾਰ ਲੋਕਨ ਸੇ ਸੁਨਿ ਪਰੀ।
ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਕੇ ਘਰ ਆਹਿ। ਜੋ ਮਾਗੇ ਹਜਰਤ ਦੇਇ ਪਠਾਇ।

ਇਸ ਬਾਗ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਬਸੀ ਵਿਖੇ ‘ਕੁਚਾਲਾਂ ਦਾ ਬਾਗ’ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘੋੜਿਆਂ ਲਈ ਤਬੇਲਾ ਵੀ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ‘ਹਰੀਆਂ ਵੇਲਾਂ’ ਵੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਚਨ ਨਾਲ ਸੁੱਕੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਹਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਪੰਛੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਵੀ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਰੱਖਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਸਮੇਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਫੱਟੜ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ:

ਪੁਨਿ ਦਿਆਲ ਸਿਕਾਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੈਂ। ਸਿਖ ਸੂਰਬੀਰ ਸੰਗ ਗੁਰ ਪਾਵੈ।
ਬਨ ਪਸ ਪੰਖੀ ਖੰਦ ਬਾਸ ਕਰੇ। ਕੋਊ ਨ ਮਾਰਤ ਜੀਵਤ ਬਰੇਂ।
ਗੁਹ ਮੇ ਰਾਖ ਪਾਲਨਾ ਹੋਇ। ਖਾਨ ਪਾਨ ਦੁਖ ਹਿਤੇ ਨ ਕੋਇ।
ਭਏ ਇੱਕੜ ਕਈ ਲਾਖ ਹਜ਼ਾਰ॥ ਪਸ ਪੰਖੀ ਬਾਘ ਬਿਲੀਆਂ ਸਿਆਰ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਖੂਹ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਅਧੂਰੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਵਾਉਂਦਿਆਂ ਡਰੋਲੀ ਵਿਖੇ ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਅੱਧ ਬਣਾਏ ਖੂਹ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖੂਹ ਅਤੇ ਤਲਾਅ ਲਗਵਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਬਾਗ ਲਗਾਉਣੇ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਤਰ ਮਨ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕੁਦਰਤ ਭਲਾਈ ਵੀ ਜੁੜੀ ਰਹੇ।

ਸ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਬਾਇਓ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਵਿਭਾਗ

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਦੇਣ

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ) ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਘਟ-ਘਟ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਰਮਿਆ ਜਾਣ ਕੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੀਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਹਰ ਇੱਕ ਵਸਤ ਵਿਚ ਕਾਦਰ ਨੂੰ ਸਮੋਇਆ ਜਾਣ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਾ ਵਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਕਰਿ ਸੇਵਾ ਕਰੀਐ॥

ਜੀਉ ਪ੍ਰਾਨ ਧਨੁ ਆਗੈ ਧਰੀਐ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਪੰਨਾ 8)

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਣ ਦੇ ਇਛੁੱਕ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਕਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੁਦਰਤੀ ਤਤ ਹੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਉਤੇ ਵੀ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਵਧਣ ਕਾਰਨ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇਵਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਨਿਘਾਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉੱਚ ਵਿਚਾਰਾਂ' ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 4 ਜੂਨ 1904 ਈ. ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਰਾਜੇਵਾਲ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਲਾਲਾ ਸ਼ਿਬੂ ਮੱਲ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੇਵਾ ਦੀ ਜਾਚ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਲਈ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ, ਕੀੜੀਆਂ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਤਿਲ-ਚੌਲੀ ਅਤੇ ਆਟਾ ਪਾਉਂਦੀ, ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਦੇ ਖੂਹ ਉਤੇ ਪਾਣੀ ਭਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਆਏ ਗਏ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਜਾਂ ਪਿਆਸੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਉਂਦੀ, ਰਸਤੇ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੀ। ਮਾਤਾ ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੌਦੇ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ।

ਅਜਿਹੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕੰਮ ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਮਜੀ ਦਾਸ (ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ) ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੂਟੇ ਲਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਦੀ। ਜਿਹੜਾ ਸੇਵਾ ਦਾ ਬੀਜ ਮਾਤਾ ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ ਨੇ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਬੀਜਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਬਿਛ 1934 ਈ. ਵਿਚ ਅਪਾਹਜ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਲੰਧਰ, ਸੰਗਰੂਰ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਦਿ ਤਕ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਬੇਆਸਰੇ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਜੀਵ ਵੀ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਨ।

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿਚਲੇ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਆਦਿ ਕੁਦਰਤੀ ਤੱਤ ਜੋ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਰੋ ਰਹੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ। ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਸੱਮਸਿਆ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪੰਜ ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਤੰਦਰੁਸਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਸ਼ੁੱਧ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ 'ਮੈਨੂੰ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਫਿਕਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਹੈ'। ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਪੰਜ ਤੱਤ ਪਵਣ, ਪਾਣੀ, ਧਰਤੀ, ਅਗਨੀ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਹਰ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਤੱਤ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਣੀ ਮਿਲਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਨੇ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਦੇੜ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਪਾਈਆ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ, ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਨੇ ਭੂ-ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਉਤੇ ਅਪਣਾ ਅਸਰ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ।

ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮੋਟਰ ਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਧੂੰਏਂ ਨੇ ਹਵਾ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਕੀਤੀ, ਇਸ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਕੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਗੜ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਨੇਕਾਂ ਜੀਵ ਜਾਤੀਆਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਉਤੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਦਮਾ, ਕੈਂਸਰ ਜਿਹੀਆਂ ਭਿਆਨਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁਝਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਿੱਤ ਹੜ੍ਹ, ਸੋਕਾ, ਬਰਫ ਦਾ ਖੁਰਨਾ, ਧਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਮਾਰੂਥਲ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਬਦਲਾਅ ਜਿਹੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪੈ

ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਵਧਦੀ ਅਬਾਦੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਐਸ਼ ਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੰਜਮੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ। ਰੁੱਖ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਵਚ ਹਨ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੀ ਖੱਲੜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਪ ਸ਼ਿਬੂ ਮਲ ਨੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇੱਕ ਤਲਾਅ ਲਵਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮਾਂ ਨੇ ਦੋ ਤ੍ਰਿਬੈਣੀਆਂ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਰੁੱਖ ਲਾਏ ਸਨ। ਤ੍ਰਿਬੈਣੀ ਵਿਚ ਪਿੱਪਲ, ਬਰੋਟਾ ਅਤੇ ਨਿੰਮ ਦੇ ਦਰਖਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਦਰਖਤ ਸਾਡੇ ਮਿਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸੁੱਖਾਂ ਸੁੱਖਦੇ ਹਨ, ਸਾਡੇ ਦੁਖ-ਸੁਖ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਬੂਟੇ ਲਾਉਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਚੰਗਾ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਬੂਟੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿੱਦਿਆ ਵੀ ਇੱਕ ਬੂਟਾ ਹੈ, ਹਰ ਹੁਨਰ ਇੱਕ ਬੂਟਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 40-50 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫਰਿਜਾਂ, ਏ.ਸੀ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਓਜ਼ੋਨ ਪਰਤ ਵਿਚ ਪੈ ਰਹੇ ਵਿਗਾੜ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂੰ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹਰ ਸਾਲ ਦਸ ਲੱਖ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਹੈਕਟੇਅਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ ਰਕਬਾ ਘਟਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਐਡੇ ਵੱਡੇ ਰਕਬੇ ਦੀ ਹਰ ਸਾਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਨੂੰ ਜੇ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਨਾ ਰੋਕ ਪਾਈ ਗਈ ਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ ਰਕਬਾ ਨਾ ਵਧਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਰੇਤ ਦਾ ਮਾਰੂਥਲ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਏ ਖੋਪਰੀ ਕਾਲ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਕਾਲ ਨਾਲ ਇੰਨੇ ਬੰਦੇ ਮਰੇ ਕਿ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਮਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੋਪਰੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿਆਣੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਵਾਰ ਦੇ ਦਾਣੇ ਜਵਾਰਹਾਤ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕੀਮਤੀ ਹਨ, ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੁੱਖ ਲਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹਤਤਾ ਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ।

ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਕਾਰਜ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਖਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰ ਰਹੀ। ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ 4 ਜੂਨ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਭਾਲ ਦਿਵਸ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਰਸੀ ਦੇ ਦਿਨ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਰੁੱਖ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਗਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਨਰਸਰੀਆਂ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨਰਸਰੀ ਵਿਚ ਉਗਾਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ 60,000 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਰੁੱਖ ਲਗਾਏ ਅਤੇ 20,000 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਰੁੱਖ ਵੰਡੇ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਵਖ-ਵਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਅਣਮੁੱਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠਾ ਕਰਕੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਜਾਂ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫ੍ਰੀ ਵੰਡਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਫਰਜ਼ ਸਮਝ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ ਵੀ ਨਿਭਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਰ ਪਲ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਲਗਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਲੇਖ 'ਰੋ ਰਹੇ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣੋ' ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਸਵਾਸ-ਸਵਾਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਇਹੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਦੀ ਮੁਫਤ ਵੰਡਾਈ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਤਬਾਹੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਤੇ ਹਵਾ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਰੇਤੇ ਦੇ ਮਾਰੂਥਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਕਾਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੇਣ ਲਈ ਅਨੇਕ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਪੈਂਫਲਿਟ, ਕਿਤਾਬਚੇ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਆਦਿ ਫਰੀ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਿਆਂ ਖਲਕਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਹਰ ਉਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਭਾਵੇਂ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਪਰ ਉਹ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਕਦੇ ਡੋਲਿਆ ਨਹੀਂ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਇਹ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸੇਵਾਦਾਰ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਨਵੀਂ ਜਾਚ ਸਿਖਾ ਗਿਆ।

ਡਾ ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਅਧਿਐਨ

ਬਸੰਤ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ

ਬਸੰਤ ਇੱਕ ਮੌਸਮੀ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬੜੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਰੁੱਤ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਚੌਂਕੀ ਸਮੇਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਬਸੰਤ ਕੀ ਵਾਰ ਗਾ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:

ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ਕੈ ਹੋਹੁ ਹਰਿਆ ਭਾਈ।
ਕਰਮਿ ਲਿਖੰਤੈ ਪਾਈਐ ਇਹ ਰੁਤਿ ਸੁਹਾਈ॥ ...
... ਅਗਮੁ ਅਗੋਚਰੁ ਸਾਹਿਬੋ ਦੂਸਰ ਲਵੈ ਨ ਲਾਵੈ॥
ਸਚੁ ਪੂਰੈ ਗੁਰਿ ਉਪਦੇਸਿਆ ਨਾਨਕ ਸੁਣਾਵੈ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 1193)

ਇਸ ਰੁੱਤ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਸੰਤ ਦੀ ਵਾਰ ਗਾ ਕੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਬਸੰਤ ਵਰਗਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਕਲਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਯਾ ਹੋਵੇ:

ਤਿਸੁ ਬਸੰਤੁ ਜਿਸੁ ਪ੍ਰਭੁ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ॥
ਤਿਸੁ ਬਸੰਤੁ ਜਿਸੁ ਗੁਰੁ ਦਇਆਲੁ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 1180)

ਫਗਣ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਪੰਜ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟੇ ਨੂੰ ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਇਸ ਦਿਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਰੁੱਤ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਬੀਜਣ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਖਿੜਾਉ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਦੇਖ ਫੂਲ ਫੂਲ ਫੂਲੇ॥ ਅਹੰ ਤਿਆਗ ਤਿਆਗੇ...
... ਬਸੰਤ ਰੁਤਿ ਆਈ॥ ਪਰਫੂਲਤਾ ਰਹੇ॥
ਅਬ ਕਲੁ ਆਇਓ ਰੇ॥ ਇੱਕ ਨਏਮ ਬੇਵਹੁ ਬੇਵਹੁ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ 118)

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦਿਨ ‘ਗੁਰੂ ਕਾ ਲਾਹੌਰ’ ਵਿਖੇ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦਿਨ ਸੰਗਤਾਂ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਆ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਦਾ ਧਾਰਮਕ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਉਥੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅੰਗ ਵੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖਿੜੀ ਹੋਈ ਪੀਲੀ ਸਰ੍ਹੋਂ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਸੁਰ ਹੋ ਕੇ ਆਮ ਲੋਕ ਵੀ ਇਸ ਦਿਨ ਪੀਲੇ ਬਸਤਰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੀਲੇ ਪਕਵਾਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਚਾਵਲਾਂ ਦੇ ਪੀਲੇ ਪਲਾਉ ਅਤੇ ਕੜਾਹ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਬਸੰਤੀ ਰੰਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਨ ਜੀਵਨ ਉਤੇ ਛਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਚੁੰਕਿ ਹਵਾ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਿਲਕਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਲੋਕ ਪਤੰਗਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਵੀ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਕਾਲਜ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਿਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਬਸੰਤ ਕੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੰਗਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਮਿੱਠੇ ਪੀਲੇ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਲਗਾਇਆ।

ਅਬਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਬਾਜ਼

ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਾਜ਼ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਬਾਜ਼ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਲੋਕ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਵਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਪੰਛੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਪੰਛੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਆ? ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਰ ਇੱਕ ਕਦਮ ਤੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸੰਦੇਸ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਛੁਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਇੱਕ ਗਹਿਰਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਛੁਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਾਜ਼ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਗੁਣ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਨੇ।

ਆਓ ਸਮਝੀਏ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਗੁਣ ਹਨ ਬਾਜ਼ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਹਨ:

(ੳ)-ਬਾਜ਼ ਕਦੇ ਵੀ ਗੁਲਾਮੀ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਜੇਕਰ ਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪਿੰਜਰੇ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ ਜੇਕਰ ਉਹ ਪਿੰਜਰਾ ਤੋੜਨ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਾਜ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ-ਤੋੜਦਾ ਹੀ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰ ਗੁਲਾਮੀ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਿ ਆਪਣੀ ਅਣਖ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਮਰਨਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ।

(ਅ)- ਬਾਜ਼ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੁਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਜਾਨਵਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਆਪਣੀ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਖਾਵੇਗਾ ਸਗੋਂ ਸੱਚੇ ਮਨ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਕਰੇਗਾ।

(ੲ)-ਬਾਜ਼ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉੱਚੀ ਉੱਡਦਾ ਹੈ ਬੱਦਲਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਉੱਚੀ ਚਲਾ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਅੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਪਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਿਰ ਝੁਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਚਾਹੇ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਉੱਚਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਪਰ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਸਿੱਖ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਨ ਨੀਵਾਂ ਮੱਤ ਉੱਚੀ" ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

(ਸ) - ਬਾਜ਼ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਲਸ ਕਰਨਾ ਬਾਜ਼ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦੇਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਕੀ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ

"ਕਲ ਕਰੇ ਸੋ ਆਜ ਕਰ, ਆਜ ਕਰੇ ਸੋ ਅਬ"।

ਭਾਵ ਜੇ ਕੰਮ ਕੱਲ੍ਹ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਹੀ ਕਰੋ ਤੇ ਅੱਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਹੁਣੇ ਹੀ ਕਰੋ।

(ਹ)- ਬਾਜ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਖ਼ਾਸੀਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਪੰਛੀ ਹਵਾ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਉੱਡਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਾਜ਼ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਵਾ ਦੇ ਉਲਟ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਖਰਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਸਿੱਖ ਵਗਦੀ ਹਵਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦਾ ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜਿਸ ਰਸਤੇ ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਰਾਹ ਮਾੜਾ ਹੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਸਿੱਖ ਉਸ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ ਉਹ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਚੱਲੇਗਾ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ।

(ਕ)- ਬਾਜ਼ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਡਰ ਪੰਛੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੀ ਪੰਛੀ ਜਾਂ ਜਾਨਵਰ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਵੱਡਾ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਬਾਜ਼ ਉਸ ਤੋਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਡਰੇਗਾ। ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਬਹਾਦਰ ਕੌਮ ਹੈ ਸਿਖ ਕਦੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਭੈਅ 'ਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਚਾਹੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲਾ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਤਾਕਤਵਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਭਿੜ ਜਾਵੇਗਾ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਦੇਖ ਚੁੱਕੇ ਆ ਮੁਗਲਾਂ ਵਰਗੀ ਤਾਕਤਵਰ ਸਲਤਨਤ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਝੁਕਾ ਨਹੀਂ ਸਕੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਿਰਫ 40 ਸਿੱਖ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਉਪਰ ਭਾਰੀ ਸਨ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਵਿਚ ਬਾਜ਼ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਸਿੱਖ ਵੀ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵਾਗਾ। ਬਾਜ਼ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਵੱਲੋਂ 'ਬਾਜ਼' ਭਾਵ 'ਬਰਡ ਵਾਚਰ ਸੁਸਾਇਟੀ' ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ ਵਰਗੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾ ਕੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣਾ ਹੈ।

ਰਾਮ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਅਤੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਥੇ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਜੀਵਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਿਊਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਚਰਣ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਥੇ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਆਮਤਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਨੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਥਮ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸਿਫਤ ਹੇਠ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ 'ਬਲਿਹਾਰੀ ਕੁਦਰਤ ਵਸਿਆ'। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਜੀ ਹੋਈ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੇੜਿਉਂ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਲੰਮੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਰਹੇ। ਆਪ ਜੀ ਜੰਗਲਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ, ਮਾਰੂਥਲਾਂ, ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਗਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਪਾਰ ਹੋਏ, ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਐਨਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਇੱਕ ਹੁਕਮ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰਨ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਕੌੜੇ ਰੀਠਿਆਂ ਦਾ ਮਿੱਠੇ ਹੋਣਾ, ਨਾਨਕ ਝੀਰੇ ਵਿਖੇ ਠੰਢੇ ਮਿੱਠੇ ਜਲ ਦਾ ਪਰਗਟ ਹੋਣਾ ਇਸੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਿਆਂ ਬਾਰਹ ਮਾਹ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਚੱਕਰ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਦਿੰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ।

ਆਪਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਕਈ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਣਗੀਆਂ ਜਿੱਥੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਖੂਬੀ ਸਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਇੱਕ ਸਾਖੀ ਸੱਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬਾਬਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਆਪਾਂ ਜੇਕਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਜੰਗਲੂ ਬਿਰਤੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬੀਰ ਰਸੀਏ ਜਰਨੈਲ ਸਨ। ਚਾਰ ਜੰਗਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੇਤੂ ਰਹੇ, ਯੁੱਧ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਐਨਾ ਕੋਮਲ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਫੁੱਲ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ਦਰਦ ਵੀ ਬੜੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫੁੱਲ ਬੂਟਿਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਬਾਗ ਲਗਵਾਏ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਹਫੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖ ਬੂਟੇ ਭੇਟ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਸੇਧ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਆਮਤਾਂ ਦੇ ਰੱਖ ਰਖਾਵ ਲਈ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੇ ਆਪਾਂ ਆਪਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪਾਈਏ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਏ।

ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਦੇਸ਼

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਛਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣ।

1. ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰੋ, ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੋ।
3. ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੁੱਖ ਲਗਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੋ।
4. ਖਾਦੀ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਬੇ-ਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੋ।
5. ਸਾਦਾ ਖਾਣਾ, ਸਾਦਾ ਪਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਾਦਗੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਹੈ।
6. ਡੀਜ਼ਲ ਅਤੇ ਪੈਟਰੋਲ ਦੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ।
7. ਵਧ ਰਹੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸੰਜਮੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੋ।
8. ਰੋ ਰਹੇ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣੋ।
9. ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਹਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਰੁੱਖ ਜ਼ਰੂਰ ਲਗਾ ਕੇ ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੋ।
10. ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦਇਆਮਈ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦਿਆਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਭਵਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਨਸਪਤੀ

ਬਨਸਪਤੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ‘ਬਨਸਪਤੀ’ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਜੰਗਲੀ ਦਰਖਤ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੂਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਲ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਬਨਸਪਤੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ‘ਵਣ ਦਾ ਪਤੀ’ ਹੈ। ‘ਵਨਸਪਤ’ ਸ਼ਬਦ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਿਰਖਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ ਲਈ ‘ਬਨਰਾਇ’ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਬਨਰਾਇ’ ਸ਼ਬਦ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ‘ਬਨ’ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ‘ਜੰਗਲ ਜਾਂ ਵਣ’ ਅਤੇ ‘ਰਾਇ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੂਲ ‘ਰੋਈਦਾਨ’ ਭਾਵ ਉਗਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਨਰਾਇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ‘ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਉਗਣ ਵਾਲਾ’ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ‘ਬਨਰਾਇ’ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ‘ਵਨ ਦਾ ਰਾਜਾ’ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਨਸਪਤੀ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੁਆਰਾ ਚਾਰ ਖਾਣੀਆਂ (ਅੰਡਜ, ਜੇਰਜ, ਸੇਤਜ, ਉਤਭੁਜ) ਰਾਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚੋਂ ਚੌਥੇ ਭਾਗ ‘ਉਤਭੁਜ’ ਰਾਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ। “ਉਤਭੁਜ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਕੁਰ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।” ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਬਨਸਪਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਅੱਗੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮਾਲਣ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਾਲਣ ਤੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਨਿਰਜਿੰਦ ਮੂਰਤੀ ਅੱਗੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜਿੰਦ ਹੈ। ਰੁੱਖ ਦੇ ਹਰ ਭਾਗ ਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਉਂਦੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੱਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹਨ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਟਾਹਣੀ ਦਾ ਅਤੇ ਫੁੱਲ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੇਵਾ ਕਿਸ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ:

ਪਾਤੀ ਤੋਰੈ ਮਾਲਨੀ ਪਾਤੀ ਪਾਤੀ ਜੀਉ...
...ਬ੍ਰਹਮੁ ਪਾਤੀ ਬਿਸਨੁ ਡਾਰੀ ਫੁਲ ਸੰਕਰਦੇਉ ॥
ਤੀਨਿ ਦੇਵ ਪ੍ਰਤਖਿ ਤੋਰਹਿ ਕਰਹਿ ਕਿਸ ਕੀ ਸੇਉ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 479)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਹਿੱਸਿਆਂ ਜਿਵੇਂ: ਦਾਣਾ, ਅੰਕੁਰ, ਕਰੂੰਬਲ, ਸ਼ਾਖਾ, ਤਣਾ, ਡਾਲੀ, ਪੱਤੇ, ਫਲ, ਫੁੱਲ, ਤਿੱਣ, ਸੂਲ, ਕਾਸਟ, ਲੱਕੜੀ, ਵੇਲ, ਝਾੜੀ, ਹਰਾ, ਹਰਿਆਵਲ, ਛਾਂ, ਜੜ੍ਹ ਆਦਿ ਦਾ ਵੀ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ‘ਹਰੀ’ ਨਾਮ ਉਸ ਦੇ ਸਦਾ ‘ਹਰਿਆ’ ਭਾਵ ਨਿੱਤ ਨਵੀਨਤਾ ਤੋਂ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਵੀ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਹਰਿਆ-ਭਰਿਆ ਜਗਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਸੋਈ ਮਉਲਾ ਜਿਨਿ ਜਗੁ ਮਉਲਿਆ ਹਰਿਆ ਕੀਆ ਸੰਸਾਰੇ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 24)

ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਜੀਵਨ ਉਤਪਤੀ ਨੂੰ ਰੁੱਖਾਂ-ਬਿਰਖਾਂ ਦਾ ਪੁੰਗਰਨਾ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਹਰੇ ਭਰੇ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ‘ਹਰਿ ਨਾਮ’ ਨਾਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਨਿੱਤ ਹਰਿਆ ਹੋਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ‘ਸਫਲ ਰੁਖੜਾ’, ‘ਖੁਸ਼ਬੋ ਦਾਰ ਰੁੱਖ’ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਲਈ ‘ਰੁੱਖੜਾ’, ‘ਤਰਵਰ’ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਸੰਤੋਖ ਰੁਖੁ ਧਰਮੁ ਫੁਲੁ ਫਲੁ ਗਿਆਨ ॥
ਰਸਿ ਰਸਿਆ ਹਰਿਆ ਸਦਾ ਪਕੈ ਕਰਮਿ ਧਿਆਨ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 147)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਜੀਵ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤ ਲੈ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਬਨਸਪਤੀ ਦਾ ਸਿਰਜਕ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲਾ ‘ਮਾਲੀ’ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਲੀ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਜਗਤ ਰੂਪੀ ਬਾਗ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਲਿਆ ਕੇ ਜੜੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਵਧ ਫੁੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਿਹਫਲ ਨਹੀਂ ਹੈ:

ਸਿੰਚਨਹਾਰੈ ਏਕੈ ਮਾਲੀ ॥ ਖਬਰਿ ਕਰਤੁ ਹੈ ਪਾਤ ਪਤ ਡਾਲੀ ॥
ਸਗਲਿ ਬਨਸਪਤਿ ਆਣਿ ਜੜਾਈ ॥ ਸਗਲੀ ਫੂਲੀ ਨਿਫਲ ਨ ਕਾਈ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 385)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਗਿਣਤੀ-ਮਿਣਤੀ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਮੁੱਚੀ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਗਲ ਕਹਿਣ ਲਈ ‘ਆਪੇ ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਬਣਸਪਤਿ ਆਪੇ ਹੀ ਫਲ ਲਾਇ’ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ’ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਬਾਗ ਜਾਂ ਬਗੀਚੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦਾ ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਡਿਆਲੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ ਮਾਲੀ ਸਿੰਜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਸੱਚਾ ਬਨਸਪਤੀ ਮਾਹਿਰ (ਗੁਰੂ) ਹੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਫੈਲੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਕੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਢੰਗ ਦਸ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ:

ਏਕੁ ਬਗੀਚਾ ਪੇਡ ਘਨ ਕਰਿਆ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਤਹਾ ਮਹਿ ਫਲਿਆ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 385)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਅੱਕ, ਅਗਰ, ਅੰਬ, ਇਰੰਡ, ਸਰੋਂ, ਸਿੰਬਲ, ਹਲਦੀ, ਹਿੰਗ, ਕਣਕ, ਕਮਲ, ਕਪਾਹ, ਕਮਾਦ, ਕਪੂਰ, ਕਾਨਾ, ਕਸੁੰਭ, ਕਾਹ, ਕਿੱਕਰ, ਕੁਸਾ, ਕੇਸਰ, ਕੇਲੇ, ਕੋਧਰਾ (ਬਾਜਰਾ), ਖਜੂਰ, ਖਖੜੀਆਂ, ਖੁੰਬ, ਚੌਪਤੀ, ਚੰਦਨ, ਜੌਂ, ਢਾਕ, ਤਿਲ, ਤੁੰਬੜੀ, ਤੁਲਸੀ, ਦਾਖ, ਧਤੂਰਾ, ਨਾਰੀਅਲ, ਨਿੰਮ, ਪਲਾਹ, ਪਿਪਲ, ਬੋਹੜ, ਬੇਰ, ਬਿਸਲਿ, ਬਾਂਸ, ਭੰਗ, ਮਜੀਠ, ਮਹਿੰਦੀ, ਮਹੂਆ, ਮੁੰਜ, ਮੋਠ, ਲਸਣ, ਲੋਗ ਆਦਿ ਹਨ।

ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ

ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਰੁੱਖ

ਰੁੱਖਾਂ ਬਾਝ ਨਹੀਂ ਸਰਨਾ ਮਿਤਰੋ
ਆਓ ਰੁਖ ਲਗਾਈਏ।
ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ
ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਬਣਾਈਏ।

ਕੈਂਸਰ ਟੀ.ਵੀ. ਦਮਾ ਵਰਗੇ
ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾੜੇ ਤੋਹਫੇ।
ਜੇਕਰ ਆਪਾਂ ਰੁੱਖ ਲਗਾਈਏ
ਸੁੱਧ ਹਵਾ ਫਿਰ ਹੋ ਜੇ।
ਹਰ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਰੁੱਖ ਲਗਾਓ
ਆਓ ਸਭ ਨੂੰ ਸਮਝਾਈਏ।
ਰੁੱਖਾਂ ਬਾਝ ਨਹੀਂ ਸਰਨਾ ਮਿਤਰੋ
ਆਓ ਰੁੱਖ ਲਗਾਈਏ।

ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰਦਾ
ਫ਼ੈਕਟਰੀਆਂ ਦਾ ਧੂੰਆਂ।
ਗੱਡੀਆਂ ਮੋਟਰਕਾਰਾਂ ਛੱਡਣ
ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਦੀਆਂ ਬਦਬੂਆਂ।
ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੋਇਆ

ਭੱਜ ਕੇ ਕਿਧਰ ਜਾਈਏ।

ਰੁੱਖਾਂ ਬਾਝ ਨਹੀਂ ਸਰਨਾ ਮਿਤਰੋ
ਆਓ ਰੁੱਖ ਲਗਾਈਏ।

ਰੁੱਖ ਧਰਤੀ ਦੇ ਜਾਏ
ਸੋ ਆਪਾਂ ਰੁੱਖ ਬਚਾਈਏ।
ਕੁਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਧਰਤੀ
ਰੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਈਏ।
ਰੁੱਖਾਂ ਬਾਝ ਨਹੀਂ ਸਰਨਾ ਮਿਤਰੋ
ਆਓ ਰੁੱਖ ਲਗਾਈਏ।

ਰੁੱਖ ਧਰਤੀ ਜਾਏ ਵੇ ਲੋਕੋ
ਦਿੰਦੇ ਠੰਢੀਆਂ ਛਾਵਾਂ।
ਸ਼ਾਂ-ਸ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਗਾਉਂਦੇ
ਜਿਕੁਰ ਲੋਰੀਆਂ ਦੇਵਣ ਮਾਵਾਂ।
ਜਿਕੁਰ ਲੋਰੀਆਂ ਦੇਵਣ ਮਾਵਾਂ।

ਸਿਮਰਤ ਕੋਰ

ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ

ਉਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੂਝਵਾਲਾ ਕਾਰੀਗਰ,
 ਕਾਦਰ ਕਹਿਕੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ।
 ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਵਸਤਾਂ,
 ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਚ ਮਾਣਦੇ ਹਾਂ।
 ਸੁਹਾਣੇ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਉਸ ਦੇ ਅਜੂਬੇ,
 ਅਨੇਕ ਭਾਂਤ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਖਿੜਨਾ,
 ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਮਸਤ ਭਮਰੇ।
 ਤਿਤਲੀਆਂ ਦੀ ਝੁਮਰ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਉਡਣਾ।
 ਉਹ ਦੂਰ ਨੀਲੇ ਪਰਬਤ
 ਤੇ ਗੋਦੀ 'ਚ ਵਗਦਾ ਪਾਣੀ।
 ਪੱਛਮ 'ਚ ਛੁਪ ਰਿਹਾ ਸੂਰਜ,
 ਜਾਗ ਪੈਣਾ ਪਹਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਰਾਤੋ
 ਉਸ ਚਿੱਟੇ ਚੰਨ ਦਾ ਵਧਣਾ-ਘਟਣਾ।
 ਬਰਫ ਚੁਮਕੇ, ਲੰਘੀਆਂ ਪਵਣਾ
 ਉਹ ਆਪੇ ਰਸੀਆ
 ਆਪੇ ਰਾਵਣਹਾਰ ਹੈ
 ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਵਸੇ ਕਾਦਰ
 ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਹੈ
 ਕਾਦਰ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋਣ ਲਈ
 ਉਸਦੇ ਵਿਚ ਸਮਾਉਣ ਲਈ
 ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ
 ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸਿੱਖਿਆ
 ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸਿੱਖਿਆ।

ਹਰਜਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
 ਬੀ.ਕਾਮ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਰੱਬਾ

ਰੱਬਾ ਤੇਰੀ ਖੇਡ ਨਿਰਾਲੀ
 ਰੱਬਾ ਵੇ ਤੇਰੀ ਖੇਡ ਨਿਰਾਲੀ।
 ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਭਰ ਭਰ ਦਿੰਦਾ
 ਕਈਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਜਮਾਂ ਨੇ ਖਾਲੀ।
 ਰੱਬਾ ਤੇਰੀ ਖੇਡ ਨਿਰਾਲੀ
 ਰੱਬਾ ਵੇ ਤੇਰੀ ਖੇਡ ਨਿਰਾਲੀ
 ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਹਰਤ ਦਿੱਤੀ
 ਪਰ ਸ਼ੋਹਰਤ ਨੂੰ ਚਿਰਾਗ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।
 ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਕੁੱਝ ਨਾ ਦੇ ਕੇ
 ਘਰ ਵਿਚ ਦੀਵਾ ਬਾਲ ਤੈਂ ਦਿੱਤਾ।
 ਤੇਰੀ ਰੰਗਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ
 ਕੁੱਝ ਚੰਗੇ ਕੁੱਝ ਜਮਾਂ ਨੇ ਜਾਲੀ
 ਰੱਬਾ ਵੇ ਤੇਰੀ ਖੇਡ ਨਿਰਾਲੀ।
 ਰੱਬਾ ਵੇ ਤੇਰੀ ਖੇਡ ਨਿਰਾਲੀ।
 ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਦਿਖਦਾ ਰੱਬਾ
 ਕਈਆਂ ਨੇ ਪਖੰਡ ਬਣਾਇਆ
 ਕਈ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਧਿਆਉਂਦੇ
 ਕਈ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਹੀ ਵੇਚਦੇ।
 ਤੇਰੀਆਂ ਤੂੰ ਹੀ ਜਾਣੇ ਬਾਬਾ
 ਦੇਖ ਦੇਖ ਹੋਏ ਹੈਰਾਨੀ
 ਰੱਬਾ ਵੇ ਤੇਰੀ ਖੇਡ ਨਿਰਾਲੀ।
 ਰੱਬਾ ਵੇ ਤੇਰੀ ਖੇਡ ਨਿਰਾਲੀ।

ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ
 ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਉਸਤਤ ਨੂੰ ਅੱਜ ਮੈਂ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਦਰਸਾਵਾਂ

ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਉਸਤਤ ਨੂੰ ਅੱਜ ਮੈਂ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਦਰਸਾਵਾਂ
 ਕਿੰਝ ਹਰੀ ਨੇ ਰੱਖ ਟਿਕਾਈਆਂ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਕਲਾਵਾਂ
 ਹਰ ਰੰਗ ਧਰਤ ਸੁਹਾਵੀ ਦੇ ਵਿਚ ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਕੇ ਭਰ ਦਿੱਤਾ
 ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਜਿਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ
 ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਵਸੇ ਬਲਿਹਾਰੀ
 ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੇ ਇਸੇ ਲੜੀ ਵਿਚ ਬਾਰਾਮਾਹ ਉਚਾਰੀ
 ਭਗਤਾਂ ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਲਾਹਿਆ
 ਕਾਦਰ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਕਹਿੰਦੇ ਅੰਤ ਕਿਸੇ ਨਾ ਪਾਇਆ

ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਨੇ ਵੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਅਜੂਬਾ ਦਰਸਾਇਆ
 ਸਿੰਧ ਪਰਬਤ ਮੇਦਨੀ ਬਿਨ ਥੰਮਾਂ ਗਗਨ ਰਹਾਇਆ
 ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਵੀ ਮਹਿਮਾ ਦੱਸਿਆ ਦੱਸੀ ਨਾ ਜਾਵੇ
 ਪਵਨ ਪਾਣੀ ਅਗਨੀ ਅਕਾਸ ਧਰਤ ਬਿਨਾ ਜੀਵਨ ਨਾ ਥਿਆਵੇ
 ਕਿਉਂ ਨਾ ਬੰਦਿਆ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤੂੰ ਜ਼ਰਾ ਵਿਚਾਰੇ
 ਪੌਣ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਦੇ ਲਈ ਰਲ ਮਿਲ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰੇਂ।

ਰਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
 ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪੰਛੀ ਚਿਤਰਣ

ਪਰਾਂ ਨਾਲ ਉਡਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ‘ਪੰਛੀ’ ਜਾਂ ‘ਪੰਖੇਰੂ’ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ‘ਐਵੀਜ਼’ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਲਾਤੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਪੰਛੀ ਦੇ ਹਨ। ਪੰਛੀਆਂ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪੰਖੀ, ਕੁਪੰਖੀ, ਖਗ, ਪਰੰਦਏ, ਬਿਹੰਗ, ਪੰਖੇਰੂ, ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਪੰਛੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ।

- ਪੰਖੀ ਹੋਇ ਕੈ ਜੇ ਭਵਾ ਸੈ ਅਸਮਾਨੀ ਜਾਉ॥ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 14)
- ਸਰਵਰੁ ਹੰਸਿ ਨ ਜਾਣਿਆ ਕਾਗ ਕੁਪੰਖੀ ਸੰਗਿ॥ (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 1411)
- ਖਗ ਤਨ ਮੀਨ ਤਨ ਮ੍ਰਿਗ ਤਨ ਬਰਾਹ ਤਨ ਸਾਧੂ ਸੰਗਿ ਉਧਾਰੇ॥ (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 1269)
- ਪਰੰਦਏ ਨ ਗਿਰਾਹ ਜਰ॥ (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 144)
- ਤਰਵਰ ਬਿਰਖ ਬਿਹੰਗ ਭੁਇਅੰਗਮ ਘਰਿ ਪਿਰੁ ਧਨ ਸੋਹਾਗੈ॥ (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 1197)
- ਮੈ ਰੋਵੰਦੀ ਸਭੁ ਜਗੁ ਰੁਨਾ ਰੁੰਨੜੇ ਵਣਹੁ ਪੰਖੇਰੂ॥ (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 558)

ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਆਸਰੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਆਂਡਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਬੋਟਾਂ (ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ) ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਬੋਟਾਂ ਦੇ ਖੰਭ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇ ਹੁੰਦੇ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਉੱਡ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਬੋਟਾਂ ਵਾਂਗ ਕੇ ਨਿਆਸਰੇ ਹੋ ਕੇ ਮਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਛੀ ਲਈ ਪੰਖੇਰੂ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਕੇ ਕਰਮਾਂ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਉਡਣ ਵਾਲੇ ਚੰਚਲ ਮਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਕਹੈ ਕਬੀਰੁ ਸੁਨਹੁ ਰੇ ਸੰਤਹੁ ਇਹੁ ਮਨੁ ਉਡਨ ਪੰਖੇਰੂ ਬਨ ਕਾ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1253)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਬਿਹਬਲਤਾ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਪੰਛੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜਗਿਆਸੂ ਦੀ ਲੋਚਾ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਚਾੜ੍ਹਕ ਪੰਛੀ ਦੀ ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ, ਇਸ ਪੰਛੀ ਦੀ ਪਿਆਸ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਛੀ ਦੂਜਾ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਹਰੀ-ਭਗਤ, ਹਰਿ-ਰਸ ਪੀ ਕੇ ਹੀ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਛੀ ਚਕਵੀ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਦਾ ਬਿੰਬ ਵੀ ਪਰੰਪਰਾਈ ਹੈ, ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਕਿ ਚਕਵੀ ਸੂਰਜ ਛਿਪਣ ਨਾਲ ਚਕਵੇ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚਕਵੀ ਦਾ ਚਕਵੇ ਨਾਲ ਮੁੜ ਮੇਲ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਤੀਬਰ ਤਾਂਘ ਨੂੰ ਚਕਵੀ-ਸੂਰਜ ਦੇ ਬਿੰਬ ਰਾਹੀਂ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੰਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਨਿਮਰ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੀ ਸਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਚਿੜੀ ਅਤੇ ਅਕਤਿੱਡਾ ਦੋਵੇਂ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪੰਛੀ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਆਹਾਰ ਨਾਲ ਅਨੰਦਿਤ ਹੋ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ:

ਸਉ ਮਣ ਹਸਤੀ ਘਿਉ ਗੁੜੁ ਖਾਵੈ ਪੰਜਿ ਸੈ ਦਾਣਾ ਖਾਇ ॥ ...

ਅਧੁ ਗੁਲਾ ਚਿੜੀ ਕਾ ਚੁਗਣੁ ਗੈਣਿ ਚੜੀ ਬਿਲਲਾਇ ॥

ਖਸਮੈ ਭਾਵੈ ਓਹਾ ਚੰਗੀ ਜਿ ਕਰੇ ਖੁਦਾਇ ਖੁਦਾਇ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1286)

ਤੋਤਾ ਇੱਕ ਸੋਹਣਾ ਪੰਛੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਛੀ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਮਾਲਕ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਭੋਜਨ ਖਾ ਕੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ:

ਸੁਹਟੁ ਪਿੰਜਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਬੋਲੈ ਬੋਲਣਹਾਰੁ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 1010)

ਕਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੂੜ ਅਤੇ ਲੋਭ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਜੀਵ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਲੋਭੀ ਜੀਵ ਦਾ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਆਉਣਾ ਇਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਾਂ ਸੁੰਢੇ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਜਿਵੇਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਵੇਂ ਹੀ ਬੈਠ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਆਉਣਾ ਵਿਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਵਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਪੁਸਤਕ ਰੀਵਿਊ

ਪੁਸਤਕ : ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ

ਲੇਖਕ: ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ: ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ ਪਟਿਆਲਾ

ਸਾਲ: 1997

ਮੁੱਲ: 200 ਰੁਪਏ

ਪੰਨੇ: 476

ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ' ਸਿਰਮੌਰ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਤਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਤੇ ਹੋਈ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਟੀਕਾਕਾਰੀ, ਭਾਸ਼ਾ, ਪਰਮਾਰਥ, ਕੋਸ਼ਕਾਰੀ ਆਦਿ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ 'ਤੇ ਹੋਏ ਕਾਰਜ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅੱਠ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਸੱਤ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵਖ-ਵਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੇਧਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਫਿਲਾਸਫੀ ਬਾਰੇ ਇੰਨੀ ਚੇਤਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਫਿਲਾਸਫੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਫਿਲਾਸਫੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਭਿੰਨਤਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਧਨਾ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਜਰੂਰ ਭਿੰਨਤਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਈ ਹੈ।

ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ: ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਮੁਖ ਮਨੋਰਥ ਜੀਵਨ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ ਇਸ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ 'ਬਾਣੀ' ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਮੂਲਮੰਤਰ' ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ 'ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ' ਹੈ, ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਦੀ ਪੂਰੀ ਬਾਣੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ: ਇਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਦੇ ਢੰਗ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਥਾਪਤਾ ਮਿਲਣ ਮਗਰੋਂ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯਾਵਾਚੀ ਅਰਥ ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਤੁਕਵਾਰ ਟੀਕਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪੌਰਾਣਿਕ ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਰਮਾਰਥ ਪ੍ਰਣਾਲੀ: ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਵਾਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਪੁਤਰਾਂ ਸੋਢੀ ਹਰਿ ਜੀ, ਸੋਢੀ ਚਤੁਰਭੁਜ ਜੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਉਦਾਸੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ: ਇਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਦੋ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰਾਂ ਸਾਧੂ ਅਨੰਦਘਨ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਸਦਾ ਨੰਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਉਦਾਸੀ ਮਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਸਮਨਵੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਉਤੇ ਹਿੰਦੂ ਫਿਲਾਸਫੀ ਅਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ।

ਨਿਰਮਲਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ: ਇਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਅੱਠ ਨਿਰਮਲੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਨਿਰਮਲੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਦਿਆ ਸਿੱਖਣ ਕਾਸ਼ੀ ਭੇਜਿਆ ਜਿਹੜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣ ਕੇ ਆਏ। ਨਿਰਮਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵੇਦ ਸਮਾਨ ਮੰਨਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਵੇਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ।

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ: ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਕਿਸਤ ਹੋਈ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ 'ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ' ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਗੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝੇ, ਜਿਸਨੇ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਜਾਂ ਟਕਸਾਲ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲਗਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚੋਂ ਗਿਆਨੀ ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ 'ਫਰੀਦਕੋਟੀ ਟੀਕਾ' ਮਹਾਨ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ।

ਸਿੰਘ ਸਭਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ: ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋਏ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਨ ਵਿੱਦਿਆ ਆਈ, ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਤਰਕ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਹੋਣ ਲਗੇ। ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕਈ ਲਹਿਰਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ (1) ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ (2) ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ (3) ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਸਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਦੇ ਹੋਰ ਯਤਨ: ਇਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਅਗੇ ਅੱਠ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਵਿਦਿਅਕ ਜਾਂ ਗੈਰ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਕੰਮ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ: ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਤ ਕਿਤਾਬ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ' ਹੁਣ ਤਕ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਇਆ ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ-ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਲੀਹੇ ਪਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ' ਅਨੋਖੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਤਕ ਹੋਈ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਆਮ ਵਿਆਕਤੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਅਸੰਭਵ ਜਿਹੀ ਭਾਸਦੀ ਹੈ।

ਨਵਦੀਪ ਕੋਰ
ਸਾਬਕਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਗ

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਸਾਹਿਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ Literature ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਰਥ ਸਾ + ਹਿਤ ਭਾਵ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਪਿਆਰ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਉਰਦੂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਲੇ ਇਸ ਲਈ ਅਦਬ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਲਈ ਸਾਹਿਤਯ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਵਿਦਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੀ ਸਹਿਹੋਂਦ ਹੋਵੇ ਤੇ ਜੋ ਸਤਿਅਮ ਸ਼ਿਵਮ ਤੇ ਸੁੰਦਰਮ ਵਾਲੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੋਵੇ, ਸਾਹਿਤ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਉੱਤਮ ਸਰੂਪ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇਸੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਮਿੱਥਦਾ ਹੈ। ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਮਿੱਥਾਂ ਟੁੱਟਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤਿ ਸੋਚ ਤੇ ਰਵੱਈਏ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਜ਼ਰ ਤੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਵਿੱਚ ਨਿਖਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਇਸ ਨਿਖਾਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ ਬਹੁ-ਅਰਥੀ, ਬਹੁ-ਸੰਭਾਵੀ ਤੇ ਬਹੁ-ਪਾਸਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਮੁਤਾਬਕ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਹਿਰਦ ਪਹੁੰਚ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਰੁਚੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਜੁੜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸਲਾਨਾ ਰਸਾਲਾ “ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ” ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਸਾਹਿਤ-ਸਿਰਜਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤ-ਪਾਠਕ ਬਣਨ ਲਈ ਮੰਚ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਕ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੁਹਿਰਦ ਪਾਠਕ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਗਿਆਨ, ਸੁਹਜ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ “ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ” ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ “ਸਾਂਝ” ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਸਾਲੇ ਦੀ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਮੈਂ “ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ” ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਗ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ, ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਸਹਿਯੋਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਕਾਰਜ ਸੰਪੰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਡਾ ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਹਰ ਰਿਸ਼ੀ ਦੇ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜ਼ਖ਼ਮ ਹੈ
ਗਿਆਨ ਕਿਸੇ ਦਰਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ

(ਡਾ ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ)

ਸਭ ਤੋਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
ਮੁਰਦਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਣਾ
ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੜਪ ਦਾ, ਸਭ ਸਹਿਣ ਕਰ ਜਾਣਾ
ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਕੰਮ 'ਤੇ
ਤੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਘਰ ਜਾਣਾ
ਸਭ ਤੋਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
ਸਾਡੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਮਰ ਜਾਣਾ

(ਅਵਤਾਰ ਪਾਸ਼)

ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ

ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਇੱਕ ਕਲਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਆਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਲਈ ਰੋਚਕ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸਰੋਤ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸੂਖਮਤਾ, ਕੋਮਲਤਾ ਤੇ ਲਲਿਤ ਕਲਾ ਦੇ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਾਠਕ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਉਡਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ, ਮਹਾਨ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਤ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ, “ਗਿਆਨ” ਅਤੇ “ਸ਼ਕਤੀ” ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਨਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਾਠਕ ਬਹੁਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਗੰਧ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਆਲਮ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਬੋਈਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨਾ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾੜੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਭਵਿੱਖਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੋਢੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨਗੇ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵੀ ਉਜਵਲ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਡੇ ਕਾਲਜ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਹਰ ਸਾਲ “ਅਗੰਮੀ ਜੋਤ” ਰਸਾਲਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਭਾਵ ਵਿਅਕਤ ਕਰ ਸਕਣ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਲਜ ਦੇ ਇਸ ਉਪਰਾਲੇ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਉਪਰਾਲੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ।

ਗੁਰਜੀਤ ਕੌਰ
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਐਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ

ਮੈਂ ਕੀ ਹਾਂ.....

ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਹਾਂ,
ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਟੋਇਆਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਂਗਾ,
ਅਟਕਿਆ ਹੋਇਆ,
ਟੋਆ ਕੀ ਹੈ.....

ਟੋਆ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਤਹਿ ਤੇ ਅਸਮਾਨਤਾ ਹੈ
ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਯਤਨ।
ਵਗਣਾ ਮੇਰਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈਕੁਦਰਤੀ

ਤੇ ਅਟਕ ਜਾਣਾ ਮੇਰਾ ਫਰਜ਼।
ਸੁੰਨੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ ਮੇਰੀ ਕਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ,
ਅਤੇ ਭਰੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ ਮਹਿਜ ਸਬੱਬ
ਪਰ ਉੱਥੇ ਮੈਂ ਆਪ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ

ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ
ਪਰ ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਸੁਭਾਅ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ ਸਬਰ
ਜੋ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਵੀ ਅਟਕ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ

ਵਿਹਲਾ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਫਿਰ ਵਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ
ਟੋਇਆਂ ਵੱਲ।

ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਹਾਂ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਅਪਣਾ ਸਰੂਪ ਨਹੀਂ
ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਆਕਾਰ
ਮੈਂ ਟੋਏ ਨਾਲ ਟੋਆ ਹਾਂ

ਜਿਉਂਦੇ ਨਾਲ ਜਿਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੋਏ ਨਾਲ ਮੋਆ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਹਾਂ

ਮੈਂ ਟੋਇਆਂ ਦਾ ਹਾਣੀ ਹਾਂ
ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਹਾਂ ਮੈਂ ਟੋਇਆਂ ਦਾ ਹਾਣੀ ਹਾਂ.....

ਡਾ ਤੇਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ
ਮੁਖੀ, ਕਾਮਰਸ ਵਿਭਾਗ

ਹੱਕ ਪਰਾਇਆ

ਹੱਕ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕ ਜੀ,
ਇੱਥੇ ਤਕੜੇ ਬੈਠੇ ਖਾਈ ਜਾਂਦੇ
ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁੱਛਦਾ ਨਾਂਹੀ
ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਰੁਲਾਈ ਜਾਂਦੇ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਰਸ ਚੂਸ ਕੇ ਸਾਰਾ
ਗੁੱਠਲੀਆਂ ਹੱਥ ਫੜਾਈ ਜਾਂਦੇ।
ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਉਹ ਵਾਅਦਾ ਕਰਕੇ
ਸਿੰਬਲ ਰੁੱਖ ਉਗਾਈ ਜਾਂਦੇ
ਹੱਕ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕ ਜੀ
ਇੱਥੇ ਤਕੜੇ ਬੈਠੇ ਖਾਈ ਜਾਂਦੇ।
ਕਈ ਗਊ ਗਰੀਬ ਦੀ ਚਰਬੀ ਖਾ ਕੇ
ਨਾਅਰੇ ਧਰਮ ਦੇ ਲਾਈ ਜਾਂਦੇ
ਕਿਰਤੀ ਦੀ ਉਹ ਕਿਰਤ ਮਾਰ ਕੇ
ਸੂਅਰਾਂ ਵਾਂਗਰ ਖਾਈ ਜਾਂਦੇ
ਵਾਂਗ ਜੋਕਾਂ ਦੇ ਰੱਤ ਚੂਸ ਕੇ
ਆਪਣੇ ਢਿੱਡ ਵਧਾਈ ਜਾਂਦੇ
ਹੱਕ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕ ਜੀ
ਇੱਥੇ ਤਕੜੇ ਬੈਠੇ ਖਾਈ ਜਾਂਦੇ।
ਤਕੜੇ ਹੋਰ ਵੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਗਏ
ਨਿੱਤ ਸਕੀਮਾਂ ਲਾਈ ਜਾਂਦੇ
ਭੂ ਮਾਫੀਆ, ਰੇਤ ਮਾਫੀਆ
ਕਈ ਕਰੋੜ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੇ
ਕਰਕੇ ਏਥੇ ਵੱਡੇ ਘਪਲੇ
ਸਾਰਾ ਮੁਲਕ ਉਠਾਈ ਜਾਂਦੇ
ਹੱਕ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕ ਜੀ
ਇੱਥੇ ਤਕੜੇ ਬੈਠੇ ਖਾਈ ਜਾਂਦੇ।
ਊਠ ਦੇ ਬੁੱਲ 'ਚ ਵੇਖ ਸਕੀਮਾਂ
ਮਹਾਤੜ ਸਮਾਂ ਟਪਾਈ ਜਾਂਦੇ
ਕੁੱਝ ਵਿਰਲੇ ਪਰ ਹੈਨ ਖਰੇ
ਕਿਰਤ ਦੀ ਕਾਰ ਕਮਾਈ ਜਾਂਦੇ
ਔਖੇ ਸੌਖੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ
ਵੰਡ-ਵੰਡ ਕੇ ਉਹ ਖਾਈ ਜਾਂਦੇ
ਪਰ ਹੱਕ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕ ਜੀ
ਇੱਥੇ ਤਕੜੇ ਬੈਠੇ ਖਾਈ ਜਾਂਦੇ।

ਡਾ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਅੱਖਾਂ

ਉਹ ਅੱਖਾਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਵੇਖੀ
ਢੋਲੇ, ਮਾਹੀਏ, ਝੁੰਮਰ ਤੇ ਭੰਗੜੇ ਵੇਖੇ
ਉਹ ਅੱਖਾਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਿਆਈਂ ਤੈਰ-ਤੈਰ
ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਰਾਹ-ਏ-ਮੁਹੱਬਤ ਤੇ ਰਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ
ਉਹ ਟੋਪੀਆਂ, ਚੋਟੀਆਂ ਤੇ ਦਸਤਾਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਹੀ ਮੌਲਵੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖੇ ਸੀ ਹਰਫ ਪੂਰਨੇ
ਉਹ ਅੱਖਾਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੀਂਘਾਂ ਝੂਟਦਿਆਂ
ਜੀਤੀ, ਤੇਜੀ, ਨੂਰਾਂ, ਸਬਾ, ਸਕੀਨਾ ਤੇ ਪੂਰੇ ਦੀ ਤ੍ਰਿੰਵਣ ਵੇਖੀ
ਉਹ ਅੱਖਾਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੇਖੀ ਸੀ ਜੰਗ-ਏ-ਆਜ਼ਾਦੀ
ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਟਿੱਲਿਆਂ ਚੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਪਛਾਣੀਆਂ ਸੀ ਲੋਥਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ
ਉਹ ਅੱਖਾਂ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੰਡ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਵੇਖੀਆਂ
ਤੇ ਵੇਖੇ ਸੈਂਕੜੇ ਟੋਭਾ ਟੇਕ ਸਿੰਘ
ਐਸੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਚੰਦ ਜੋੜੇ
ਇਸ ਪਾਰ ਤੇ ਉਸ ਪਾਰ ਵੱਸਦੇ ਨੇ
ਹੁਣ ਦਾ ਸੂਰਤ-ਏ-ਹਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ
ਅਜਲਾਂ ਤੋਂ ਸਾਥੀ ਰਹੀਆਂ
ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਾਂ ਚੋਂ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਖੌਫ ਦੀਦੈ!

ਬੀਜ

ਬੀਜ ਗਲਦਾ ਹੈ
ਤਾਹਿਓਂ ਫਲਦਾ ਹੈ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੀ ਹੈ?
ਮਹਿਜ, ਬੀਜ ਤੋਂ ਦਰੱਖਤ ਤੱਕ ਦਾ ਸਫਰ!
ਬੀਜ ਹੋ ਜਾ
ਸਾਬਤ ਤੇ ਸਮੁੱਚਾ
ਕਿਉਂਕਿ
ਦੁਫਾੜ ਕਦੇ ਉੱਗੇ ਨਹੀਂ।

ਡਾ ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਭਾਗ

ਉਡੀਕ

ਸਵੇਰ ਬਸ ਹੋਣ ਹੀ ਵਾਲੀ ਹੈ
 ਤੂੰ ਲੱਗਿਆ ਰਹਿ, ਤੁਰੀ ਜਾਹ
 ਇਹਨਾਂ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਪਏ ਛਾਲਿਆਂ ਵੱਲ ਨਾ ਵੇਖ
 ਸਾਹਮਣੇ ਵੇਖ, ਤੇ ਤੁਰੀ ਜਾਹ
 ਇਹਨਾਂ ਹਨੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ
 ਆਸ਼ਾ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਰਣ, ਤੇ ਬਸ,
 ਹਨੇਰਾ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਾ
 ਫਿਰ ਸਭ ਤਰਫ ਚਾਨਣ ਹੀ ਚਾਨਣ ਦਿੱਸਣਾ
 ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੌਸਲਾ ਹੋਰ,

ਉਹ ਜੋ ਅਗਲਾ ਮੋੜ ਹੈ,
 ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ
 ਹਾਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ
 ਤੇਰੀ ਮੰਜਿਲ ਤੈਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਹੈ
 ਹਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਹੀ
 ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਹੈ
 ਬਾਹਵਾਂ ਖਿਲਾਰੀ, ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਛਾਈ
 ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਹੈ।

ਡਾ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਕਾਮਰਸ ਵਿਭਾਗ

ਕਿਸਾਨੀ

ਵੱਢੀ ਕਣਕ ਹੁਣ ਝੋਨਾ
 ਪਾਣੀ ਥੱਲੇ ਲੱਗ ਗਿਆ ਏ
 ਕਰਜੇ ਦੀ ਮਾਰ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਜਾਵੇ
 ਗਰੀਬੀ ਥੱਲੇ ਕਿਸਾਨ ਦੱਬ ਗਿਆ ਏ
 ਨਾ ਲਾਲੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਆਸ ਆ
 ਨਾ ਧੇਲਾ ਕੋਈ ਪਾਸ ਆ
 ਸੁਪਨੇ ਰਹਿ ਗਏ ਅਧੂਰੇ ਸਾਰੇ
 ਬੰਦਾ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਲਾਸ਼ ਆ
 ਵੱਧ ਜ਼ਮੀਨ ਵੱਧਦੀ ਜਾਵੇ
 ਘੱਟ ਵਾਲੇ ਦੀ ਘੱਟਦੀ ਆ
 ਜਿਉਣ ਨੂੰ ਹੁਣ ਦਿਲ ਨਾ ਕਰਦਾ
 ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੇਲ੍ਹ ਜਿਹੀ ਲੱਗਦੀ ਆ
 ਨਿੱਤ ਸਰਕਾਰ ਦਿੰਦੀ ਦਿਲਾਸੇ
 ਮਦਦ ਤੋਂ ਹੱਥ ਦੂਰ ਕਰੇ
 ਦਿੱਨੋਂ ਦਿਨ ਡੁੱਬਦੀ ਜਾਵੇ ਕਿਸਾਨੀ
 ਅੰਨਦਾਤਾ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੇ

ਤੇਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਮਾਂ

ਰੱਬ ਵਾਂਗੂੰ ਪਵਿੱਤਰ
 ਮਾਂ ਤੇਰਾ ਜੱਗ 'ਤੇ ਨਾਂ ਏ
 ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਠੰਡੀ ਲੱਗਦੀ
 ਤੇਰੀ ਗੋਦੀ ਦੀ ਛਾਂ ਏ
 ਲੋਕੀਂ ਰੱਬ ਲੱਭਦੇ ਫਿਰਦੇ
 ਮੇਰੇ ਲਈ ਰੱਬ ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਏ
 ਮੱਕੇ ਦੇ ਵਰਗਾ ਲੱਗਦਾ
 ਤੇਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਜੋ ਰਾਹ ਏ
 ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸੁੰਨੀ ਲੱਗਦੀ
 ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਏ
 ਤੇਰੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵੱਸਦੀ
 ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਸੁੰਨੀ ਤਾਂ ਏ
 ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਕਹਿੰਦੀ
 ਰੱਬ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਮਾਂ ਏ
 ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਠੰਡੀ ਲੱਗਦੀ
 ਮਾਂ ਤੇਰੀ ਗੋਦੀ ਦੀ ਛਾਂ ਏ
 ਮਾਂ ਤੇਰੀ ਗੋਦੀ ਦੀ ਛਾਂ ਏ

ਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਬੀ.ਐਸਸੀ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਸਾਡਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਭੰਗੜਾ ਤੇ ਮੇਰਾ ਅਨੁਭਵ

ਭੰਗੜਾ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ। ਇਹ ਢੋਲ ਦੀ ਤਾਲ 'ਤੇ ਨੱਚਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਭੰਗੜਾ ਵੀਰ-ਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਚ ਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀਰ ਭਾਵਨਾ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਭੰਗੜਾ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਲਿਆਂ, ਤਿਉਹਾਰਾਂ, ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲੋਕ ਨਾਚ ਭੰਗੜਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮੌਲਦੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭੰਗੜਾ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਚਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਹਰਕਤਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਨਾਚ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਉਸ ਅਨਮੋਲ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਝਾਤ ਪਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣਾ ਬੀਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰਾਂ ਆਪਣੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਕਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਾ ਆਵੇ ਪਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਸ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਵਿਦਾਇਗੀ ਤਾਂ ਹੋਣੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪ ਸਭ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਏ ਅਤੇ ਬੀਤ ਰਹੇ ਖੱਟੇ-ਮਿੱਠੇ, ਚੰਗੇ-ਮਾੜੇ ਪਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਆਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਵੀ ਰੋਜ਼ ਕਾਲਜ ਆਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਾਲਜ ਦੇ ਨੋਟਿਸ ਬੋਰਡ 'ਤੇ ਮੈਂ ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਦਾ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵੇਖਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭੰਗੜੇ ਦਾ ਜਿਕਰ ਸੀ ਭਾਵ ਭੰਗੜੇ ਦੀ ਟੀਮ ਲਈ ਔਡੀਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਟਰਾਇਲ ਦੇਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਮੁਤਾਬਕ ਮੈਂ ਔਡੀਸ਼ਨ ਦੇਣ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਟੀਮ ਲਈ ਸਿਲੈਕਟ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਭੰਗੜੇ ਦੀ ਪਰੈਕਟਿਸ ਲਈ ਸਭ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਦਿਨ ਬੀਤਦੇ ਗਏ ਤਿਵੇਂ-ਤਿਵੇਂ ਇਹ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਹੋਰ ਕਰਤੀ ਤੇ ਮਿਹਨਤੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਟੀਮ ਦੇ ਕਈ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਖਤਾਈ ਵੀ ਝੱਲਣੀ ਪਈ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਟੀਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵਾਧੂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਣਾ ਕੋਈ ਖਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਥੱਕ-ਹਾਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਪਰ ਫਿਰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਡਟਿਆ ਹੀ ਰਿਹਾ ਤੇ ਪਰੈਕਟਿਸ ਕਰੀ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਪਰੈਕਟਿਸ ਦੌਰਾਨ ਕਦੇ ਵੀ ਛੁੱਟੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਦੇ ਹਾਰ ਮੰਨੀ। ਮੇਰੀ ਮਿਹਨਤ ਵੇਖ ਕੇ ਕੋਚ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਭੰਗੜੇ ਦੀ ਟੀਮ ਵਿੱਚ ਪਾ ਤਾਂ ਲਿਆ ਪਰ ਰੱਖਿਆ ਵਾਧੂਆਂ ਵਿੱਚ। ਕੋਚ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਇਹੋ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਭੰਗੜੇ ਦੀ ਟੀਮ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਥਾਂ ਪੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਜਿੰਨੀ ਜਿਆਦਾ ਮਿਹਨਤ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਪੱਕੀ ਕਰੇਗਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਭੰਗੜਾ ਟੀਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬਣਾ ਲਈ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨੇੜੇ ਆਈ ਜਾਣਾ ਸਾਡੀ ਪਰੈਕਟਿਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੱਧਦਾ ਚਲੇ ਜਾਣਾ। ਅਸੀਂ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੁਪਹਿਰ ਤਕ ਪਰੈਕਟਿਸ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ਾਮ ਤੋਂ ਦੇਰ ਰਾਤ ਤਕ ਪਰੈਕਟਿਸ ਚੱਲਦੀ ਰਹਿਣੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਕਾਲਜ ਵਲੋਂ ਹੋਸਟਲ ਵੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੋਸਟਲ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਟੀਮ ਇੱਕੱਠੀ ਰਹਿੰਦੀ ਤੇ ਪਿਆਰ ਵੱਧਦਾ-ਜਾਂਦਾ। ਅਸੀਂ ਇੱਕਠੇ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੇ, ਪਰੈਕਟਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਮਾਲਸ਼ ਵੀ ਕਰਦੇ। ਸਭ ਦਾ ਨਿੱਤ ਦਾ ਅਸੂਲ ਸੀ ਕਿ ਪਰੈਕਟਿਸ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੇ ਅੰਤ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਦਾ ਸੀ।

ਸਾਡੇ ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਨਾਚ ਸਮੇਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਗਾਈਡ ਕਰਨ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਕੁੱਝ ਗਲਤ ਹੁੰਦਾ ਉਸਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਾਉਂਦੇ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ, ਝਿੜਕਦੇ ਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਭਰਦੇ। ਸਾਡੀ ਸੀਨੀਅਰ ਟੀਮ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣ ਦਿੱਤੀ।

ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰੀ ਟੀਮ ਆਪਣਾ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਅਸੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ। ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਅਰਦਾਸ ਬੇਨਤੀ ਉਪਰੰਤ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਤੇ ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਂਦੇ। ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਸਾਲ ਸਾਡੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਟੀਮ ਪਹਿਲੇ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਆਉਂਦੀ। ਇਸ ਦਿਹਾੜੇ ਪੂਰਾ ਕਾਲਜ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਂਦਾ। ਮੇਰਾ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰਪੂਰ ਹੈ।

ਸੁਹਣੇ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਮੇਰੇ ਦੀ, ਕੀ ਮੈਂ ਸਿਫਤ ਸੁਣਾਵਾਂ। ਵਗਦੇ ਪੰਜ ਦਰਿਆ ਨੇ ਜਿੱਥੇ, ਨਾਲੇ ਮੌਜ਼ ਬਹਾਰਾਂ।

ਜਦੋਂ ਡੱਗਾ ਢੋਲ 'ਤੇ ਲੱਗਦਾ ਯਾਰੋ, ਬੰਨ੍ਹ-ਬੰਨ੍ਹ ਆਉਂਦੇ ਡਾਰਾਂ। ਸੋਲ੍ਹ ਪੱਟਾਂ ਨਾਲ ਪੈਂਦਾ ਭੰਗੜਾ, ਜਾਣਦਾ ਵੇ ਜੱਗ ਸਾਰਾ।

ਮੈਨੂੰ ਭੰਗੜਾ ਜਾਨੋਂ ਪਿਆਰਾ, ਮੈਨੂੰ ਭੰਗੜਾ ਜਾਨੋਂ ਪਿਆਰਾ।

ਹਰਸ਼ਿਤ ਠਾਕੁਰ
ਐਮ.ਕਾਮ.

ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਪੰਜਾਬ ਗੁਰੂਆਂ ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕਈ ਮਹਾਨ ਵੀਰ, ਯੋਧੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਰਦਾਰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਯੋਧਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਪਹਿਰਾਵਾ, ਬੋਲ-ਚਾਲ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਖਾਣ-ਪੀਣ :- ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਹੋਰਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਟਿਕ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਗ, ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਲੱਸੀ, ਖੀਰ, ਦੁੱਧ, ਘਿਉ ਆਦਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਈ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਸਵੱਸਥ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਈ ਵੱਡੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ :- ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਹੋਰਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਅਲੱਗ ਹੈ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਅਲੱਗ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਤੜਕੇ ਉੱਠਦੇ ਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦਿਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਖਾਸ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਤੇ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਮਿੱਲਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਰਾਵਾ :- ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਜਿਵੇਂ ਕੁੜਤਾ-ਪਜਾਮਾ ਤੇ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਉਣੀ ਅਤੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਟ ਪਾਉਣੇ ਤੇ ਗੁੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਾਂਦੀ ਪਾਉਣੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਜੁੱਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਦਿਲ ਖਿਚਵਾਂ ਪਹਿਰਾਵਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਅਨਮੋਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਅਪਣਾਅ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸਾ ਦਿਨੋਂ-ਦਿਨ ਖਤਮ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਸੋਚਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਿਰਸਾ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਐਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ

ਬਾਬਲ ਨੂੰ ਫ਼ਰਿਆਦ

ਬਾਬਲ ਮੇਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਈ ਦੀ
ਸੁਣ ਲੈ ਇੱਕ ਫ਼ਰਿਆਦ ਤੂੰ
ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਗਲ ਨਾਲ ਲਾ ਲੈ ਜਾਨ ਨੂੰ
ਤੇਰੇ ਘਰ ਮੈਨੂੰ ਸੁੱਖ ਜੋ ਮਿਲਿਆ
ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ
ਅੰਦਰੋਂ ਤੂੰ ਰੋਂਦਾ
ਉੱਤੇ ਭਾਵੇਂ ਹੱਸਦਾ
ਦਿਲ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਕੱਢਕੇ ਤੂੰ
ਦੇਣ ਚੱਲਿਆ ਏਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ
ਬਾਬਲ ਮੇਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਈ ਦੀ
ਸੁਣ ਲੈ ਇੱਕ ਫ਼ਰਿਆਦ ਤੂੰ,
ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਗਲ ਨਾਲ ਲਾ ਲੈ ਜਾਨ ਨੂੰ।
ਇੱਕ ਘਰ ਤੇਰਾ ਸਜਾ ਕੇ ਮੈਂ
ਹੋਰ ਸਜਾਉਣ ਚੱਲੀ ਆਂ
ਤੂੰ ਨਾ ਜਾਣੇ ਦਿਲ ਉੱਤੇ

ਮੈਂ ਪੱਥਰ ਰੱਖ ਕੇ ਚੱਲੀ ਆਂ
ਬਣਾ ਕੇ ਘਰ ਦੀ ਰੋਣਕ ਤੂੰ
ਖੜਾ ਹੋਇਆ ਏਂ ਹੁਣ ਤੇਰਨ ਨੂੰ
ਬਾਬਲ ਮੇਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਈ ਦੀ ਸੁਣ ਲੈ ਇੱਕ ਫ਼ਰਿਆਦ ਤੂੰ,
ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾ ਲੈ ਜਾਨ ਨੂੰ।
ਵੀਰਾਂ ਤੋਂ ਤੂੰ ਜਿਆਦਾ ਬਾਬਲਾ
ਮੇਰਾ ਕਾਹਤੋਂ ਕਰਦਾ ਏਂ
ਮੇਰੇ ਲਈ ਤੂੰ ਕਾਹਤੋਂ ਬਾਬਲਾ
ਚੰਦਰੋਂ ਜੱਗ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਏਂ
ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ
ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ
ਬਾਬਲ ਮੇਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਈ ਦੀ
ਸੁਣ ਲੈ ਇੱਕ ਫ਼ਰਿਆਦ ਤੂੰ,
ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਗਲ ਨਾਲ ਲਾ ਲੈ ਜਾਨ ਨੂੰ।

ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਸਵੱਯੇ

ਕਿਹੜੀ-ਕਿਹੜੀ ਬਾਤ ਦੱਸਾਂ,
ਕਿਸ-ਕਿਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ।
ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਪਿਆਰ ਦੀ,
ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ।
ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਜੰਨਤੋਂ ਪਾਰ,
ਫਕੀਰ ਵਾਲੇ ਖਾਬ ਦੀ।
ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ,
ਸਿਰਜੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਦੀ।
ਚਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਤੇ
ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ ਦੀ।
ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਤੇ
ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ ਦੀ।

ਇੱਕ ਦੀ ਉਪਮਾ ਵਾਲੇ,
ਨਾਨਕ ਫਕੀਰ ਦੀ।
ਫਰੀਦ ਦੇ ਸਲੋਕ ਤੇ
ਬਾਣੀ ਕਬੀਰ ਦੀ।
ਮਹਾਨਕੋਸ਼ ਦੇ ਸਬਦਾਂ ਤੇ
ਕਾਵਿ ਭਾਈ ਵੀਰ ਦੀ।
ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ,
ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬੀਰ ਦੀ।
ਜਾਂਬਾਜ਼ ਰਾਖੇ ਦੇ,
ਹੱਥ ਫੜੇ ਤੀਰ ਦੀ।
ਜਿਉਂਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦੀ,
ਸੰਤ ਸੂਰਬੀਰ ਦੀ।

ਟੀਕੇ ਤੇ ਸੰਪਾਦਨਾ,
ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ।
ਉਸਤੱਤ 'ਚ ਉਚਾਰੇ,
ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ।
ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰਚਨਾ,
ਉਪਮਾ ਮਹਿਬੂਬ ਯਾਰ ਦੀ।
ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਿੱਸੇ,
ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ।
ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਦੀ,
ਢਾਡੀ ਅਤੇ ਵਾਰ ਦੀ।

ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ,
ਕਾਵਿ ਦੇ ਉਚਾਰ ਦੀ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦਿਆਂ ਪੰਨਿਆ 'ਤੇ,
ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਾਲੇ ਕਾਲ ਦੀ।
ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ,
ਨਲਵੇ ਦੀ ਢਾਲ ਦੀ।
ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦਾਂ ਤੇ
ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਬਾਲ ਦੀ।
ਫਿਰੰਗੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ,
ਵਿਛਾਏ ਹੋਏ ਜਾਲ ਦੀ
ਸਰਾਭੇ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ,
ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਾਲੀ ਤਾਲ ਦੀ।
ਗਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ ਦੇ,
ਗਦਰ ਆਲੇ ਸਾਲ ਦੀ।

ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ
ਸੋਚ ਆਜ਼ਾਦ ਦੀ।
ਸੁਕਰਾਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ,
ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ।
ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ
ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਦੀ।
ਮਿੱਠੀ ਜਿਹੀ ਫਿਰਨੀ ਵਾਲੇ,
ਸਫਰਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਦੀ।
ਅਧਿਆਤਮ ਵਾਲੇ ਰਹੱਸ,
ਖੋਜ਼ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਦੀ।
ਉਸ ਸੁਰੀਲੇ ਨਾਦ ਦੀ,
ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ।

ਜੋਬਨ ਰੁੱਤੇ ਮਰ ਜਾਣੇ ਵਾਲੇ,
ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਦੀ।
ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਵੱਲੋਂ
ਲਿਆਂਦੀ ਨਵੀਂ ਬਹਾਰ ਦੀ।
ਲਹਿੰਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ,
ਆਰ-ਪਾਰ ਦੀ।
ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ,

ਵਿਛੜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ,
ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਆਏ
ਜੱਦੀ ਘਰ ਬਾਰ ਦੀ।
ਆਖਿਰ!
ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ
ਆਪਸ 'ਚ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ।

ਰਮਲ ਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਨਾਨਕ

ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਦੇ ਘਰ ਲਿਆ ਅਵਤਾਰ
ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਦਾ ਹੰਕਾਰ
ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਸੀ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ
ਜੱਗ ਤਾਰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਇਆ
ਜਾਤ-ਪਾਤ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ

ਭੁੱਲੇ ਭਟਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾਇਆ
ਜੱਗ ਤਾਰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਇਆ
ਕਿਰਤ ਕਰੋ ਦਾ ਹੋਕਾ ਲਾਇਆ
ਨਾਮ ਜਪੋ ਵੰਡ ਛਕੋ ਸਮਝਾਇਆ
ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਕਹਿਰ ਤੋਂ ਮਜ਼ਲੂਮ ਬਚਾਇਆ
ਮਨ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਸਮਝਾਇਆ
ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਾਇਆ
ਜੱਗ ਤਾਰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਇਆ।

ਅਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚ – ਗਿੱਧਾ

ਗਿੱਧਾ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅੰਗ ਹੈ। ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ, ਰਿਸ਼ਤਾ-ਨਾਤਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਵਲਵਲੇ, ਭਾਵ, ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗਿੱਧਾ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਟਿਆਰਾਂ, ਤੀਆਂ, ਤਿਉਹਾਰਾਂ, ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਕੋਈ ਬੋਲੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਬੋਲੀ ਦੀ ਆਖਰੀ ਤੁਕ ਉੱਤੇ ਤੇਜ਼ ਰਫਤਾਰ ਨਾਲ ਤਾੜੀ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧੱਮਕ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬੋਲੀ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਆਪਣੇ ਹੁਸਨ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵੀਰਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਗੁਣਗੁਣ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਬੋਲੀ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗੁਬਾਰ ਵੀ ਕੱਢਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:

ਸੋਟੀ ਸੋਟੀ ਸੋਟੀ, ਮਾਸੀ ਨੇ ਕੀ ਨੱਚਣਾ
ਗੋਡਿਆਂ ਕੋਲੋ ਮੋਟੀ, ਕੀ ਮਾਸੀ ਤੇਰੇ ਆਈਏ ਜਾਈਏ,
ਗਾਣੇ ਵਾਲੀ ਲਿਆਈਐ, ਨੀ ਸ਼ਾਮਲਾਟ ਥੋੜੀ ਐ,
ਦੱਸ ਅਖਾੜਾ ਕਿੱਥੇ ਲਾਈਐ।

ਪਹਿਰਾਵਾ:- ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣ ਵੇਲੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਟ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਜਾਂ ਘੱਗਰੇ ਪਾ ਕੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਲੀਆਂ, ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਤਬੀਤੀ, ਮੱਥੇ ਤੇ ਟਿੱਕਾ, ਬਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁੜੀਆਂ, ਸਿਰ ਤੇ ਫੁਲਕਾਰੀ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਝਾਂਜਰਾਂ ਪਾ ਕੇ ਪੂਰਾ ਸੱਜ ਫੱਬ ਕੇ ਸੁਹਣੀਆਂ ਇੱਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:-

ਚਿੱਟਿਆਂ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀਆਂ, ਚਿੱਟੀਆਂ ਨੇ ਅੱਖੀਆਂ
ਵਿੱਚ ਕਜਲੇ ਦੀ ਧਾਰੀ ਕੁੜੀਓ
ਨੀ ਹੁਣ ਆਈ ਏ, ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਵਾਰੀ ਕੁੜੀਓ
ਨੀ ਹੁਣ ਆਈਏ, ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਵਾਰੀ ਕੁੜੀਓ।

ਘਰ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋ ਕੋਲੀ, ਖੇਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਆਈਆਂ
ਲੈ ਕੇ ਡੋਰੀਆਂ ਚੜ੍ਹਗੀ ਮੜ੍ਹੇ ਤੇ, ਚਿੜੀਆਂ ਖੂਬ ਉਡਾਈਆਂ
ਨੀਂ ਗਿੱਧਾ ਪਾ ਚੱਲੀਆਂ, ਵੱਡਿਆਂ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਈਆਂ।

ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਧਨੀਏ ਦਾ ਬੂਟਾ, ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਲੈਣ ਵਾਸਨਾ।

ਵੱਜੇ ਢੋਲਕੀ ਨਗਾਰਾ ਵੇ, ਪਿੱਪਲੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ
ਆ ਜਾ ਨੱਚੀਏ ਦਿਲਦਾਰਾ ਵੇ, ਪਿੱਪਲੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ
ਜਦੋਂ ਧੂੜ ਅੰਬਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਸਮਝੋ ਮੈਂ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਵੜਗੀ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਾਰੂੰਗੀ ਲਲਕਾਰਾ ਵੇ, ਪਿੱਪਲੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਾਰੂੰਗੀ ਲਲਕਾਰਾ ਵੇ, ਪਿੱਪਲੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬਣਾਂ ਗਿੱਧੇ ਵਿੱਚ ਧੂੜ ਪੱਟਦੀਆਂ ਤੇ ਰੰਗ ਬੰਨ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਗਿੱਧਾ – ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਇੱਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਾਗੋ ਤੇ ਗਿੱਧਾ – ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਮੌਕੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਮੇਲਣਾ ਇੱਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਜਾਗੋ ਕੱਢਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਲਣਾ ਸੁਹਣੀਆਂ ਸੱਜਦੀਆਂ ਫੱਬਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਮਾਮੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਜਾਗੋ ਸਜਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਘਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾ ਕੇ ਨੱਚਦੀਆਂ, ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ, ਬੋਲੀਆਂ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਰੌਣਕਾਂ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜਾਗੋ ਕੱਢਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ:

ਜੱਟਾ ਜਾਗ ਬਈ, ਹੁਣ ਜਾਗੋ ਆਈ ਆ
ਆਪਣੀ ਜੋਰੇ ਨੂੰ ਜਗਾ ਲੈ ਬਈ, ਹੁਣ ਜਾਗੋ ਆਈ ਆ

ਚੁੱਪ ਕਰ ਬੀਬੀ, ਮਸਾਂ ਸੁਲਾਈ ਆ
ਲੋਰੀ ਦੇ ਕੇ ਪਾਈ ਆ, ਉੱਠ ਖੜ੍ਹਗੀ ਅਤੀ ਕਰੂਗੀ
ਜੱਟਾ ਜੋਰੋ ਜਗਾ ਲੈ ਬਈ ਹੁਣ ਜਾਗੋ ਆਈਆ।

ਜਾਗ ਵੇ ਲੰਬੜ ਜਾਗ, ਤੇਰੀ ਜੋਰੋ ਟੱਪ ਗਈ ਨੇੜੇ ਵਾਲਾ ਬਾਗ
ਕੀ ਵਾਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਪੁਲਸ ਚੜ੍ਹ ਆਈਆ।

ਤੀਜ਼ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਤੇ ਗਿੱਧਾ - ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤੀਆਂ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ 'ਤੇ ਵੀ ਗਿੱਧਾ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੀਆਂ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਸਾਉਣ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਦਾ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਨਣਦਾਂ ਤੇ ਭਰਜਾਈਆਂ ਇੱਕਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਚੂੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੀਆਂ, ਪੀਘਾਂ ਝੂਟਦੀਆਂ, ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਧਰਤ ਹਿਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਖੂਬ ਆਨੰਦ ਲੈਂਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਣਦਾਂ ਭਰਜਾਈਆਂ ਆਪਣੇ ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾ ਕੇ ਮਨ ਦੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਦਲਦਾ ਰੂਪ - ਪਰੰਤੂ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਗਿੱਧਾ ਆਲੋਪ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦਾ ਰੂਪ ਵੀ ਬਦਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਡੀ.ਜੇ. ਦੇ ਗਾਣਿਆਂ 'ਤੇ ਨੱਚਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਢੋਲੀ ਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਆਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਤੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਹੀ ਨੱਚ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਖੁਦ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਨੱਚਣਾ ਭੁੱਲ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਭੁੱਲਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਘੱਟਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਗਿੱਧੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਵਾਉਣ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੇ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਨ।

ਗੁਰਜੀਤ ਕੌਰ
ਐਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ

ਭਰਾ ਦੀ ਤਾਂਘ

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਰਹੀ ਭਰਾ ਦੀ ਤਾਂਘ ਮੈਨੂੰ,
ਭਰਾ ਇੱਕ ਜੇ ਰੱਬ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਘਾਟਾ ਸੀ ਉਹਨੂੰ।
ਅਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਵੀਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਅਖਵਾਉਣਾ ਸੀ,
ਸਰਘੀ, ਸੰਧਾਰੇ ਉਨ੍ਹੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਉਣਾ ਸੀ।
ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਫੁੱਲੇ ਨਾ ਸਮਾਉਣਾ ਸੀ,
ਬੂਹਾ ਸਾਡੇ ਪੇਕਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਸੀ।
ਅਸੀਂ ਲਾਡਾਂ ਨਾਲ ਭਰਾ ਪਾਲਣਾ ਸੀ,
ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਸੀ।
ਸਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ 'ਤੇ ਰੱਬ ਨੇ ਪਾਣੀ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ,
ਝੋਲੀਆਂ ਅੱਡੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸੀ।
ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਸੀ,
ਹੁਣ ਇਹੋ ਕਹਿ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਸੀ।
ਹਰ ਰੱਖੜੀ 'ਤੇ ਵੀਰ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦਾ ਬਹੁਤ ਸੀ,
ਹੋਰਨਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਮਨ ਜਾਂਦਾ ਚੀਰ ਸੀ।

ਅਕਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਐਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ

ਮਾਂ

ਕੈਸੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਆ ਉਹਦੀ,
ਕੋਈ ਹੋਰ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ,
ਅੱਖਾਂ ਚ ਖਾਮੋਸ਼ੀ,
ਤੇ ਚੰਨ ਵਾਂਗੂ ਆ ਚਿਹਰਾ ਜਗਦਾ
ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਮਰਜ਼ੀ ਸੂਟ ਪਾਵੇ,
ਲਗਭਗ ਹਰ ਰੰਗ ਹੀ ਆ ਉਹਨੂੰ ਬੜਾ ਫੱਬਦਾ,
ਮੈਂ ਲੱਭਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ
ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹਦੇ ਜੇਹਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲੱਭਦਾ,
ਉਹ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ,
ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ 'ਮਾਂ' ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਹੀ ਲੱਗਦਾ।।

ਤੇਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀਰ ਸੈਨਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਕੇ ਸਿੰਘ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਤੋਂ ਡਰੀ ਹਿੰਦੂ ਜਾਤੀ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਪਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਵਾਲੇ, ਸਾਹਸੀ ਵੀਰ ਅਤੇ ਨਿਡਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਅੱਤਿਆਚਾਰਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਡਰ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਗ੍ਹਾ-ਜਗ੍ਹਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ 27 ਦਸੰਬਰ 1666 ਨੂੰ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਜਰੀ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਾਲ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੀਤੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਵਿਦਿਆ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨੌਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਕੁੱਝ ਪੰਡਿਤ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਕੋਲ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣਾ ਬਲੀਦਾਨ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਲਈ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਬਲੀਦਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਆਖੀ। ਬਾਲਕ ਗੋਬਿੰਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖ ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਪਿਤਾ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਆਪ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਚਲੇ ਗਏ। ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਬਲੀਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਬਣੇ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠਾਂ ਇੱਕਠੇ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਵਧਣ ਲੱਗੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਡਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀਰਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਹਮਲੇ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭੀਮ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਠਾ ਕੀਤਾ। ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਬਲੀਦਾਨ ਮੰਗਿਆ। ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਵੀਰ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਦੇਣ ਲਈ ਉੱਠੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਬਣਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਸ਼ਬਦ ਲਾਉਣ, ਕੰਘਾ, ਕੱਛ, ਕਿਰਪਾਨ, ਕੜਾ ਤੇ ਕੇਸ ਪੰਜ ਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਬਣਾ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜਨੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸੈਨਾ ਭੇਜੀ। ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਜੇਤੂ ਰਹੀ ਪਰ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ। ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸਪੁੱਤਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿਣਵਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਯੋਧੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਵੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਬੜ੍ਹਾ ਕਵੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀਰਤਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬੀਰ ਰਸੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਝੁਕਾ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਜਿਸਨੂੰ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1708 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ।

ਸੰਜਨਾ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਬੋਲੀ

ਮੈਂ ਬੋਲੀ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ
 ਦੱਸ ਪੁੱਤਰਾ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਰੋਲੀ
 ਮੈਂ ਬੋਲੀ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ
 ਪੁੱਤਰਾ ਤੈਨੂੰ ਨਾਂ ਮੈਂ ਦੇਕੇ
 ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਕਿਰਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ
 ਤੂੰ ਨਵਿਆਂ ਦੀ ਹੋੜ 'ਚ ਆਕੇ
 ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਭੁਲਾਇਆ ਸੀ
 ਅੱਜ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ
 ਬਣ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਅਣਜਾਣ ਗਈ
 ਅਣਜਾਣ ਤਾਂ ਬਣਨਾ ਸੀਗਾ ਮੈਂ
 ਕਿਉਂ ਬਦਲ ਜੋ ਤੇਰੀ ਚਾਲ ਗਈ
 ਅੱਜ ਲੱਖ ਤਾਹਨੇ ਸੁਣਦੀ ਫਿਰਦੀ ਮੈਂ
 ਮੈਂ ਸੁਣਕੇ ਵੀ ਨਾ ਡੋਲੀ
 ਮੈਂ ਬੋਲੀ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ

ਦੱਸ ਪੁੱਤਰਾ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਰੋਲੀ
 ਮੈਂ ਬੋਲੀ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ
 ਅੱਜ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਲੈਣੇ 'ਚ
 ਤੂੰ ਦੱਸ ਕਿਉਂ ਹਿਚਕਿਚਾਉਂਦਾ ਏਂ
 ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਭੁੱਲਦਾ ਜਾਂਦਾ
 ਕਿਉਂ ਤਾਈਆਂ-ਚਾਚੀਆਂ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਏਂ
 ਮੈਂ ਬੋਲਣ ਵਿੱਚ ਹਾਂ ਮਿੱਠੀ ਲੱਗਦੀ
 ਮੈਂ ਉਹੀ ਆਂ ਤੇਰੀ ਛਾਂ ਬੋਲੀ
 ਮੈਂ ਬੋਲੀ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ
 ਦੱਸ ਪੁੱਤਰਾ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਰੋਲੀ
 ਮੈਂ ਬੋਲੀ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ

ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ
 ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਲਹੂ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ

ਇੱਕ ਰਾਜਾ ਬੜੇ ਦਾਨੀ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਦਿਨ ਦਿਹਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਧੂਆਂ, ਫਕੀਰਾਂ, ਅਭਿਆਗਤਾਂ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਾਰਾ ਧਨ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝੋਲੇ ਅੰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੰਦਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦੇ ਉਤਸਵ ਉੱਤੇ ਰਾਜਾ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਚੁਫੇਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਭੀੜ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਦਰੱਖਤ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠਾ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਦੋਂ ਭੀੜ ਘਟੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਰਾਜੇ ਤੋਂ ਦਾਨ ਮੰਗੇ।

ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਦਾਨ ਲੈ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਾਜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੁੱਝ ਦਾਨ ਦਿਓ।” “ਤੈਨੂੰ ਅੰਨ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਪੜੇ।” ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁਛਿਆ।

“ਮਹਾਰਾਜ, ਜੇ ਵੀ ਮਿਲੇ ਸਭ ਮਨਜ਼ੂਰ ਏ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਤੁਹਾਡੀ ਲਹੂ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ। ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਸ਼ਾਹੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।” ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਰਾਜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵੱਲ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਏ ਭੰਡਾਰਿਆਂ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ, ਫਿਰ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਲਹੂ-ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਤਕ ਸੋਚਣ ਮਗਰੋਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਪੰਡਤ ਜੀ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਐਸੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਜੋ ਮੇਰੇ ਲਹੂ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੀ ਹੋਵੇ। ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੋਂ ਜੋ ਚਾਹੋ ਲੈ ਜਾਓ।” “ਨਹੀਂ ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਹੱਕ ਨਿਆਂ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।” ਇਉਂ ਕਹਿ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉੱਥੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਰਾਜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਤਨੇ ਮਹਾਨ ਉਤਸਵ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉਸ ਤੋਂ ਦਾਨ ਮੰਗਣ ਆਇਆ ਖਾਲੀ ਚਲਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹਦਾ ਅਪਮਾਨ ਸੀ। ਸੋ ਉਸ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਤੁਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਆਉਣਾ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਹੂ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਦਿਆਂਗਾ।” ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਰਾਜਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਦੀ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਵੇਖੀ ਪਰ ਇੱਕ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਲਹੂ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਰਾਜਾ ਵਚਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਾ ਭੇਸ ਧਾਰ ਕੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਪਿਆ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮਿਹਨਤ-ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਕੇ ਕਿਧਰੋਂ ਕੁੱਝ ਪੈਸੇ ਕਮਾ ਲਏਗਾ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਅਖੀਰ ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜਾ ਪੁਜਾ। ਉੱਤੇ ਕੁੱਝ ਮਛੁਆਰੇ

ਜਾਲ ਵਿਛਾ ਕੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਤਰਲਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਾਤ ਨੌਕਰ ਰੱਖ ਲੈਣ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵਜੋਂ ਜੋ ਚਾਹੁਣ ਦੇ ਦੇਣ।”

ਮਛੁਆਰਿਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਨਾਂਹ-ਨੁੱਕਰ ਕੀਤੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਮਿੰਨਤ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਮਾਛੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਠੇਕਾ ਕਰ ਲੈ, ਤੂੰ ਜਿਤਨੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜੇਂਗਾ, ਉਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਪੈਸੇ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ, ਵੱਡੀ ਮੱਛੀ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਿੱਕੀ ਦੀ ਕੌਡੀ।” ਰਾਜੇ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ। ਮਾਛੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਾਲ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਦੀ ਜਾਚ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤਕ ਕੋਈ ਮੱਛੀ ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਨਾ ਲੱਗੀ। ਰਾਜਾ ਥੱਕ ਟੁੱਟ ਕੇ ਚੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪਸੀਨੇ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਵੱਗਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਫੇਰ ਰਾਜੇ ਨੇ ਮਾਛੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਲ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਤਰਕੀਬ ਪੁੱਛੀ। ਕਾਫੀ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜੇ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮੱਛੀਆਂ ਫਸ ਗਈਆਂ - ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਸੀ ਦੂਜੀ ਛੋਟੀ।

ਮਛੇਰੇ ਨੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਮੱਛੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੈਸਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੌਡੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਰਾਜਾ ਇਤਨਾ ਥੱਕ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਸੋ ਉਹ ਮਹਿਲਾਂ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਨੇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਇਆ ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਹੇ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼! ਮੈਂ ਕੱਲ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮਿਹਨਤ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਲਹੂ ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਪੈਸਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੌਡੀ ਹੀ ਕਮਾ ਸਕਿਆ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਤੂੰ ਹੱਕ ਨਿਆਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਲਿਜਾਣੇ ਚਾਹੇਂ ਤਾਂ ਇਹ ਲੈ ਜਾ। ਜੇ ਤੂੰ ਹੋਰ ਰੁਪਏ-ਪੈਸੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।” ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਚਮਕ ਆ ਗਈ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਬਹੁਤ ਹੈ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਦੇ ਇੱਕ ਪੈਸੇ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਮੁੱਲ ਏ।” ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਇੱਕ ਪੈਸਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੌਡੀ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਅੱਗੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਡਿਉਢੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਪਤੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੱਦਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਾਸ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਭੇਂਟ ਦੇਵੇਗਾ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਦੀ ਤੀਵੀਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਜਾਪਦਾ ਏ ਕਿ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਾਫੀ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੀ ਦਸਦੀ ਪਈ ਏ।”

“ਹਾਂ, ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ, ਇਤਨੀ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਰਾਜੇ ਨੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ।” ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਪਰ ਉਹ ਹੈ ਕਿਥੇ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ।” ਪੰਡਤਾਣੀ ਨੇ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਘੋਖਦੇ ਹੋਏ ਵੇਖਿਆ।

“ਹੁਣੇ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।” ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਪੈਸਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੌਡੀ ਕੱਢ ਕੇ ਪੰਡਤਾਣੀ ਦੀ ਤਲੀ ਤੇ ਧਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਰਾਜੇ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਏ, ਲਹੂ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ। ਉਹਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਡਮੁੱਲੀ।”

“ਇਹ ਤਾਂ ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਪੈਸਾ ਏ, ਇਹ ਆਮ ਕੌਡੀ ਏ।” ਪੰਡਤਾਣੀ ਨੂੰ ਕ੍ਰੋਧ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਪਤੀ ਨਾਲ ਝਗੜਨ ਲੱਗੀ, “ਵੱਡੀ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਨੇ।” ਫਿਰ ਪੰਡਤਾਣੀ ਨੇ ਉਹ ਪੈਸਾ ਅਤੇ ਕੌਡੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਵੱਲ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ। ਦੋਵੇਂ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਝਗੜਦੇ ਰਹੇ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਜੋ ਮੁੱਲ ਏ ਉਹ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀਆਂ ਮੁਹਰਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਪੰਡਤਾਣੀ ਤਾਂ ਅੱਗ ਬਗੋਲਾ ਹੋਈ ਪਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਨਾ ਕੁੱਝ ਰਿੱਧਾ ਨਾ ਪਕਾਇਆ, ਦੋਵੇਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁੱਝ ਖਾਧੇ-ਪੀਤੇ ਸੌਂ ਗਏ।

ਰਾਤ ਮੀਂਹ ਦੇ ਇੱਕ ਦੋ ਛਿੱਟੇ ਪਏ। ਸਵੇਰੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਗਿਆ ਅਤੇ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿਛਵਾੜੇ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਪੈਸਾ ਡਿਗਿਆ ਸੀ, ਉੱਤੇ ਸੋਨੇ ਦਾ ਪੌਦਾ ਉੱਗ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਕੌਡੀ ਡਿੱਗੀ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਪੌਦਾ। ਸੋਨੇ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨਾਲ ਸੋਨੇ ਦੇ ਪੈਸੇ ਲਟਕ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਪੌਦੇ ਨਾਲ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਕੌਡੀਆਂ। ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਅਤੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਵੱਲ ਲਿਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਬੂਟੇ ਵਿਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ ਮੈਂ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜੇ ਨੇ ਜੋ ਵਡਮੁੱਲੀ ਵਸਤੂ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਉਹ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਪੰਡਤਾਣੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖਿਆ। ਇੱਕ ਸੋਨੇ ਵਾਂਗ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਚਾਂਦੀ ਵਾਂਗ, ਜਿਵੇਂ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਕਮਅਕਲ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਲਹੂ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚ ਇਤਨੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨਾਲੋਂ ਪੈਸੇ ਤੋੜੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨਾਲੋਂ ਕੌਡੀਆਂ। ਫਿਰ ਉਹ ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਉੱਤੇਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚ ਕੇ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਿਕ ਅੰਨ, ਬਸਤਰ ਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਰੀਦ ਲਿਆਂਦੀਆਂ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਸੋਨੇ ਦੇ ਪੈਸੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਕੌਡਾਂ ਉੱਗ ਆਈਆਂ ਸਨ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਾਰੀ

ਰਿਹਾ। ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਅਮੀਰ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਮਕਾਨ ਬਣਾਇਆ ਫਿਰ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਲਈ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਸਰਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈਆਂ।

ਕਈ ਸਾਲ ਲੰਬੇ ਗਏ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਕੋਈ ਚੋਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਟ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੋਵੇਂ ਬੂਟੇ ਲਗਾਏ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਅਲੌਕਿਕ ਫੁੱਲ ਪੈਣੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ।

- ਪੰਜਾਬੀ ਦੰਦ ਕਥਾਵਾਂ, ਡਾ ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ

ਪਰਮਾਣੂ

ਅੱਜ ਖੁਦ ਨੂੰ ਤੂੰ ਰੱਬ ਮੰਨ ਬੈਠਾ
ਨਿੱਤ ਨਵੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਕੱਢਦਾ ਏਂ
ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਤੈਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ
ਨਾ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਤੂੰ ਮੰਗਦਾ ਏਂ

ਖੁਦ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ
ਤੂੰ ਨਿੱਤ ਦਿਮਾਗ ਚਲਾਉਂਦਾ ਏਂ
ਇਹਨੇ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਫੇਰ ਖਾ ਜਾਣਾ
ਫੇਰ ਕਿਉਂ ਪਰਮਾਣੂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਏਂ

ਕਦੇ ਵਿਹਲਾ ਬਹਿ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹੀਂ
ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਖੰਡਰ ਬਣਾਤੇ ਸੀ

ਇਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਨੂੰ ਕਈ ਸਾਲ ਲੱਗੇ
ਇਹਨੇ ਲਾਂਬੂ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾ ਤੇ ਸੀ

ਭਲਾਈ ਲਈ ਇਨਸਾਨ ਬਣਿਆ ਏਂ,
ਨਾ ਕਦੇ ਮਾੜੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਂ
ਗੱਲ ਬਹਿ ਕੇ ਹੱਲ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ,
ਨਾ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਦੀ ਹਥਿਆਰ ਫੜੀਂ।

ਤੂੰ ਉਸ ਰੱਬ ਤੋਂ ਡਰ ਬੰਦਿਆ
ਕਿਉਂ ਰਾਹੀਂ ਰੋੜੇ ਪਾਉਂਦਾ ਏਂ
ਇਹਨੇ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਫੇਰ ਖਾ ਜਾਣਾ
ਦੱਸ ਕਿਉਂ ਪਰਮਾਣੂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਏਂ।

ਵਕਤ

ਵਕਤ ਵਕਤ ਨਾ ਕਰ ਸੱਜਣਾ
ਏ ਵਕਤ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਾਣੀ ਏ।
ਇਹਨੇ ਆਪਣੀ ਚਾਲੇ ਲੱਗ ਜਾਣਾ
ਇਹ ਵਾਂਗ ਦਰਿਆ ਦਾ ਪਾਣੀ ਏ।

ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਵਕਤ ਤਾਅ ਵਾਲਾ ਹੈ,
ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਵਕਤ ਤਾਂ ਭਾਰਾ ਹੈ।
ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਵਕਤ ਤੋਂ ਜਿੱਤਿਆ ਮੈਂ,
ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਵਕਤ ਤੋਂ ਹਾਰਿਆ ਮੈਂ।

ਏ ਵਕਤ ਹੁੰਦਾ ਖੇਲ ਜਿਹਾ,
ਏ ਵਕਤ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਜਿਹਾ।
ਕੁੱਝ ਬੇਕਦਰੇ ਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ,
ਏ ਵਕਤ ਹੁੰਦਾ ਏ ਜੇਲ੍ਹ ਜਿਹਾ।

ਕੁੱਝ ਵਕਤ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਨੇ,
ਕੁੱਝ ਵਕਤ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੇ ਨੇ।
ਕੁੱਝ ਵਕਤ ਨੂੰ ਖੁੱਲ ਕੇ ਜੀਅ ਲੈਂਦੇ,
ਕੁੱਝ ਵਕਤ ਨੂੰ ਮਰ ਨਿੱਤ ਜਰਦੇ ਨੇ।

ਇਹ ਵਕਤ ਸਾਂਭਣਾ ਔਖਾ ਹੈ,
ਮੁੜ ਫੇਰ ਮਿਲਦਾ ਨਾ ਮੌਕਾ ਹੈ।
ਜੇ ਵਕਤ ਦੀ ਕਦਰ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਣੇ,
ਉਹਨੂੰ ਵਕਤ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਧੋਖਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਕਤ ਨੇ ਝੜ ਜਾਣਾ,
ਇਹ ਰੁੱਖ ਦੀ ਜਿਵੇਂ ਟਾਹਣੀ ਏ।
ਵਕਤ-ਵਕਤ ਨਾ ਕਰ ਸੱਜਣਾ,
ਇਹੇ ਵਕਤ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਾਣੀ ਏ।

ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਪਾਣੀ ਅਨਮੋਲ ਹੀਰਾ

ਪਾਣੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਸੁੱਚਾ ਅਤੇ ਸਦਾ ਉੱਚਾ ਪਿਤਾ ਆਖੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਸੱਚੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾ ਹੋਣੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜੇ ਸੰਭਾਲਿਆ ਨਾ ਅਸੀਂ ਪਾਣੀ।

ਰੁੱਖ ਪੌਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਸੁਹਣੇ ਜਿਹੇ ਲਗਾਵਾਂਗੇ ਸੁਹਣੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਖੂਬਸੂਰਤ ਬਣਾਵਾਂਗੇ ਅਮੁੱਲ ਝੀਲ, ਨਹਿਰ, ਸਮੁੰਦਰ ਪਵਿੱਤਰ ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਦੀ ਸਾਫ-ਸਫਾਈ ਆਪਾਂ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆ ਕਰਾਉਣੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾ ਹੋਣੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜੇ ਸੰਭਾਲਿਆ ਨਾ ਅਸੀਂ ਪਾਣੀ।

ਪਾਣੀ ਅਸੀਂ ਫਜ਼ੂਲ ਬਰਬਾਦ ਨਾ ਆਪ ਕਰੀਏ ਆਪਣਾ ਨੁਕਸਾਨ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਆਪ ਨਾ ਕਰੀਏ ਗੱਡੀ ਮੋਟਰ ਸਾਇੰਕਲ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਸਾਫ ਅਸੀਂ ਕਰੀਏ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਹੀਉਂ ਅਸੀਂ ਰਾਹੁਲ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਧਵਾਉਣੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾ ਹੋਣੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜੇ ਸੰਭਾਲਿਆ ਨਾ ਅਸੀਂ ਪਾਣੀ।

ਰਾਹੁਲ ਭੱਟੀ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਕਾਲਜਾਂ-ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤੀ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ - ਸਮਾਜ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਪੱਛੜਿਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੱਤਾ ਮਨ ਚਾਹਿਆ ਵਰਤਾਅ ਅਪਣਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਤਾਲੀਮ ਨਿਕੰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਛੱਡ ਕੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਵੀ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈਣੀ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਕਲ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਤੇ ਜੇ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲੇਗਾ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਆਪ ਵੀ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਵਰਤਾਰਾ ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਸੀ ਨੇਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਗਲਤ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਗੈਂਗਵਾਰ ਵਿੱਚ ਫਸਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਬਣਾ ਕੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਗੜ ਰਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨੇਕ ਨੀਅਤ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇਤਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ- ਪਿਛਲੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੋਟਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਚਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਮਝਾਉਣ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਹਰ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਗੱਲ ਪੈਸੇ ਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਹੋਵੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਖਰਾਬ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਭਵਿੱਖ ਖਰਾਬ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਾਲਜਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ- ਕਾਲਜਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਛੱਡ ਕੇ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਾਲੀਮ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲਤਾੜੇ ਹੋਏ ਵਰਗਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸਾਨੀ, ਮਜਦੂਰੀ ਵਰਗੇ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਮਤਲਬ ਸੱਤਾ ਦੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਵਰਤਾਅ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸਹੀ ਮੁੱਲ ਨਾ ਮਿਲਣਾ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਦੇ ਪੰਦਰਾਂ-ਵੀਹ ਡਾਲਰ ਮਿਲਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਹਿਨਤ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਸਹੀ ਰੇਟ ਨਾ ਮਿਲਣਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਉੱਤੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦਿਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਲੁੱਟ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਤੀ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਚੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਬੇ-ਨਕਾਬ ਕਰਨਾ- ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਤੇ ਸੱਤਾ ਦੀ ਨਲਾਇੱਕੀ ਦੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨ ਨੂੰ ਫੁਪਾਉਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹਥਿਆਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਹਾਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਿਖਾ ਕੇ ਉਸ 'ਤੇ ਤਸੱਦਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ

ਫੈਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਹ ਭਾਰ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਚੁੱਕਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਤੇ ਮਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।

ਰਾਜਨੀਤਕ ਚੇਤਨਾ- ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਚੱਲਣ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣਗੇ। ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਤੇ ਸੂਝਵਾਨ ਨਿੱਡਰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣਗੇ ਅਤੇ ਸੰਸਦ ਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਰਗੇ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਇਜ਼ ਮੰਗਾਂ ਮੰਨਵਾਉਣਗੇ।

ਅਕਾਸ਼ਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਐਮ.ਏ. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਪਿੰਜਰਾ

ਪਿੰਜਰਾ ਭਾਵੇਂ ਸੋਨੇ ਦਾ ਹੋਵੇ,
ਜਾਂ ਹੋਵੇ ਚਾਂਦੀ ਦਾ,
ਪਿੰਜਰਾ ਭਾਵੇਂ ਲੋਹੇ ਦਾ ਹੋਵੇ,
ਜਾਂ ਹੋਵੇ ਪਿੱਤਲ ਦਾ,
ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹੈ ਇੱਕ ਪਿੰਜਰਾ।

ਉਸ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਕੋਈ ਇਨਸਾਨ,
ਜਾਂ ਹੋਵੇ ਕੋਈ ਜਾਨਵਰ,
ਉਹ ਕੈਦੀ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਪਿੰਜਰਾ ਉਹ, ਜੋ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕੇ
ਜਾਂ ਉਹ ਕੁੱਝ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕੇ।

ਇੱਕ ਪਿੰਜਰਾ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕੇ
ਜਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਟੋਕੇ

ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ ਪਿੰਜਰਿਆ,
ਜਿਹੜਾ ਰੋਕੇ ਤੇ ਟੋਕੇ ਉਹ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚ
ਜਾਂ ਮੈਂ ਜਿਹਨੇ ਪਿੰਜਰਾ ਬਾਤ ਸੁਣਾਈ

ਹੁਣ ਤੁਹੀਉਂ ਦੱਸ,
ਕਿੱਥੇ ਖੜਾ ਹਾਂ ਮੈਂ, ਪਿੰਜਰਿਆ।

ਹਰਬੀਰ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਤੀਜਾ

ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਹੱਥ ਫੁਡਾਇਆ
ਇੱਕ ਤੂੰ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਹੱਥ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਉਠਾਇਆ।
ਜਦੋਂ ਕੁੱਝ ਸਮਝ ਨਾ ਆਇਆ, ਤਾਂ
ਤੂੰ ਹੀ ਤੇ ਸਮਝਾਇਆ
ਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਹੀ
ਰਾਹ ਦਿਖਾਇਆ

ਬਿਨਾਂ ਨਾਂਹ ਕੀਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਹਰ
ਇੱਕ ਜਿੱਦ ਨੂੰ ਪੁਗਾਇਆ

ਸੱਚੀਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਚੁੱਕ ਕੇ ਤੂੰ ਹੀ ਤਾਂ ਸੀ
ਮੁਸਕਰਾਇਆ,

ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਕਹਿ ਕੇ ਤੂੰ ਹੀ ਤਾਂ ਸੀ ਬੁਲਾਇਆ।

ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕੁੱਝ ਬਣਨ ਲਈ ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਕਸਾਇਆ
ਪਰ ਮਾਫ ਕਰੀਂ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਸੁਪਨਾ ਨਹੀਂ
ਪੁਗਾਇਆ।

ਤੇ ਤਾਂ ਜੇ ਤੇਰੀ ਹਰ ਖੁਸ਼ੀ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਹੀ ਆ ਕੇ ਮੁੱਕਦੀ ਆ,
ਤਾਂ ਸੱਚ ਜਾਣੀ ਬਾਪੂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ
ਫਿੱਕੀ ਆ।

ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਕੌਰ
ਐਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ

ਕੁਦਰਤੀ ਉਪਾਸਨਾ

ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਜਾਈਏ ਬਲਿਹਾਰ ਖੁਦਾ।
ਜੇ ਏ ਪੱਲੇ ਸਭ ਦਈਏ ਵਾਰ ਖੁਦਾ।

ਜਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸੋਮਾ,
ਭਾਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰੋ-ਪਾਰ ਖੁਦਾ।
ਹਵਾ ਦੀ ਇੱਕਾਗਰਤਾ ਦੇਖ,
ਡੋਲਣ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਖੁਦਾ।

ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ ਪਾਕੇ ਪੰਜ ਤੱਤ,
ਲੈਂਦੇ ਹੜ੍ਹਾਂ, ਝੱਖੜਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਖੁਦਾ।

ਸੁਹੱਪਣ ਦੇਖੀਏ ਜੇ ਆਕਾਸ਼ ਦਾ,
ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਗੂੰਜਣ ਇੱਕਸਾਰ ਖੁਦਾ।
ਆਲਸ ਨਾ ਕਰਨ ਚੰਨ ਤੇ ਸੂਰਜ,
ਸਦਾ ਹੀ ਤਿਆਰ-ਬਰ ਤਿਆਰ ਖੁਦਾ।

ਅੱਖਰ ਘੁਲੇ ਪਉਣ ਦੇ ਵਿੱਚ,
ਜੇ ਮੁੱਖ ਚੋਂ ਹੋਣ ਉਚਾਰ ਖੁਦਾ।
ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਜਿਸਮ ਮਹਿਕਾਂ ਛੱਡਕੇ,
ਕਰੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਖੁਦਾ।

ਵੰਸ਼ਾਂ ਮੁੱਕੀਆਂ, ਜੰਗਲ ਕਾਇਮ ਨੇ

ਤਮਾਮ ਹਰਿਆਵਲ ਤੇਰੀ ਯਾਰ ਖੁਦਾ।

ਨਾਦਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਜਾਪੇ,
ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਖੁਦਾ।

ਸਰਗੁਨ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦੇ ਘੜਤੇ,
ਇਹ ਰੰਗ ਤੇ ਆਕਾਰ ਖੁਦਾ।
ਜਿਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਜੋ ਰੂਪ ਆਇਆ,
ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਕੀਤਾ ਸਵੀਕਾਰ ਖੁਦਾ।

ਤੂੰ ਮਾਲਕ ਅਨੰਤ ਪੁਰੀਆਂ ਦਾ,
ਕਣ-ਕਣ ਤੇਰਾ ਘਰ ਬਾਰ ਖੁਦਾ।

ਤੇਰੀ ਬੁੱਕਲ ਚੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ,
ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਪਸਾਰ ਖੁਦਾ।
ਤੇਰੇ ਪਰਵਾਨੇ ਤੇ ਪੈਰਵਾਨ ਰਹਿੰਦੇ,
ਕੁਦਰਤ ਪੈਰੋਕਾਰ ਖੁਦਾ।

ਅਲਫਾਜ਼ ਮੁੱਕੇ ਬੋਲਣ ਲਈ,
ਪਰ ਮੁੱਕਿਆ ਨਾ ਪਿਆਰ ਖੁਦਾ।

ਰਮਨ ਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਰੁੱਖ

ਕੁਝ ਰੁੱਖ ਮੈਨੂੰ, ਪੁੱਤ ਲਗਦੇ ਨੇ
ਕੁਝ ਰੁੱਖ ਲਗਦੇ ਮਾਵਾਂ
ਕੁਝ ਰੁੱਖ ਨੂੰਹਾਂ ਧੀਆਂ ਲਗਦੇ
ਕੁਝ ਰੁੱਖ ਵਾਂਗ ਭਰਾਵਾਂ
ਕੁਝ ਰੁੱਖ ਮੇਰੇ ਬਾਬੇ ਵਾਕਣ
ਪੱਤਰ ਟਾਵਾਂ ਟਾਵਾਂ
ਕੁਝ ਰੁੱਖ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਵਰਗੇ
ਚੂਰੀ ਪਾਵਣ ਕਾਵਾਂ
ਕੁਝ ਰੁੱਖ ਯਾਰਾਂ ਵਰਗੇ ਲਗਦੇ
ਚੁੰਮਾਂ ਤੇ ਗਲ ਲਾਵਾਂ
ਇੱਕ ਮੇਰੀ ਮਹਿਬੂਬਾ ਵਾਕਣ
ਮਿੱਠਾ ਅਤੇ ਦੁਖਾਵਾਂ
ਕੁਝ ਰੁੱਖ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਏ
ਮੋਢੇ ਚੁੱਕ ਖਿਡਾਵਾਂ

ਕੁਝ ਰੁੱਖ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਏ
ਚੁੰਮਾਂ ਤੇ ਮਰ ਜਾਵਾਂ
ਕੁਝ ਰੁੱਖ ਜਦ ਵੀ ਰਲ ਕੇ ਝੁਮਣ
ਤੇਜ਼ ਵਗਣ ਜਦ ਵਾਵਾਂ
ਸਾਵੀ ਬੋਲੀ ਸਭ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ
ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਲਿਖ ਜਾਵਾਂ
ਮੇਰਾ ਵੀ ਇਹ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਏ
ਰੁੱਖ ਦੀ ਜੂਨੇ ਆਵਾਂ
ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰਾ ਗੀਤ ਹੈ ਸੁਣਨਾ
ਮੈਂ ਰੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗਾਵਾਂ
ਰੁੱਖ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵਰਗੇ ਨੇ
ਜਿਉਣ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਵਾਂ

ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ

हिन्दी विभाग

संपादक की कलम से

किसी भी पत्रिका की संपादकीय लिखना गर्व की बात है और बात हो जब महाविद्यालय की पत्रिका (अगम्मी ज्योत) की तो मन में और भी उत्साह एवं आनंद का उद्रेक होता है क्योंकि इस पत्रिका का साक्षात् साक्षात्कार हमारे विद्यार्थियों से होता है। मनुष्य प्रकृति की उदात्त रचना है। जीवन को निरोग एवं निर्बोझ बनाने के लिए प्रकृति से तादात्म्य अपरिहार्य है। पर्यावरण का दूषण होना आज सभी के लिए चिंता का विषय है। निःसंदेह प्रकृति का प्रलय के रूप में रूपांतरण के पीछे मनुष्य की स्वार्थतोलुपता है। वनों के कटाव ने बड़ी-बड़ी इमारतों ने, बड़े-बड़े पुलों ने, पर्यटकों की पर्यावरण के प्रति उपेक्षा ने भूमि के रसातल को जर्जर कर दिया फलतः हमें कभी अनावृष्टि, अतिवृष्टि, भू-कंपन, भू-स्खलन, वज्रपात, सूखापन, ग्रीष्म की प्रचण्डता आदि समस्याओं से जूझना पड़ता है, प्रकृति हमें पुत्रवत् पोतती है हमारी निष्ठा प्रकृति के प्रति मां की तरह होना चाहिए। हमारी सनातन संस्कृति ने प्रकृति के साथ भाव-संबंधों की संकल्पना को अधिष्ठित किया। जपुजी साहिब में गुरु नानक देव जी ने इन उदात्त संबंधों की परिकल्पना की है। वायु को गुरु, पानी को पिता एवं धरा को मां की संज्ञा दी ताकि हम प्रकृति के सभी तत्व एवं घटकों के प्रति आदरणीय भाव रखें, उसकी रक्षा हेतु आबद्ध हो गुरु नानक देव जी की वाणी इस तथ्य की पुष्टि करती है-

पवन गुरु पाणी पिता माता धरति महतु, दिवसु राति दुइ दाई दाइआ खेलै सगल जगतु

चंगिआईआ बुरिआईआ वाचौ धरमु हदूरि, करमी आपो आपणी के नेड़े के दूरि

जहां हमारे संतो ने प्रकृति के साथ संबंधों को स्थापित किया वहीं आधुनिक कवियों ने भी पर्यावरण के प्रति अपनी संवेदनाओं के सैलाब को प्रवाहित किया। कवि नरेश सक्सेना का प्रकृति प्रेम उनकी कविताओं में परिलक्षित होता है वे पेड़ों के अस्तित्व को बनाए रखना चाहते हैं ताकि उस में निवास करने वाले गौरैया गिलहरी सुरक्षित रहे। पेड़ों के निरंतर कटाव के कारण कवि की इच्छा है कि अंतिम समय में उनके पार्थिक शरीर का दाह संस्कार बिजली के दाह घर में हो, ताकि इस वसुंधरा पर पेड़ों का वजूद बना रहे कवि मानो अपनी वसीयत लिखता हुआ कहता है।

अंतिम समय में जब कोई जाएगा, साथ एक वृक्ष जाएगा

अपनी गौरैया गिलहरियों से बिछड़कर, साथ एक वृक्ष जाएगा

अग्नि में प्रवेश करेगा वही मुझसे पहले, लिखता हूं अंतिम इच्छाओं में

कि बिजली के दाहघर में हो मेरा संस्कार, ताकि मेरे बाद एक बेटा और एक बेटा के साथ

एक वृक्ष भी बचा रहे संसार में

प्रकृति के साथ भाव संबंध बनने के उपरांत हममें इनके प्रति आत्मीयता का भाव प्रगाढ़ होगा। मैं एक संपादक के रूप में सभी छात्र-छात्राओं को बधाई देती हूँ जिनके आलेख, अनुच्छेद, कविताएं 'अगम्मी ज्योत' पत्रिका में प्रकाशित हुईं और विशेषतः छात्र संपादक अभिषेक पाण्डेय की श्रम साधना ने हिन्दी अनुभाग को एक नवीन प्रारूप दिया।

शुभाकांक्षी

डॉ कमलजीत कौर

सहायक प्रवक्ता, हिन्दी विभाग

कोरोना या बेबसी, त्रासदी और मजबूरी

जैसा कि हम जानते हैं कि कोरोना वायरस पूरे विश्व में फैला हुआ है। वैक्सीनेशन के चलते हम पिछले दो वर्षों की अपेक्षा अच्छे स्थिति में है तथा हम सब पहले की तरह सामान्य जीवन जीने की स्थिति में हैं। परंतु कोरोना वायरस के शुरूआती दिनों में हुई घटनाओं को हम भूला नहीं सकते, जिन्हें सुन और देख कर दिल दहल उठता था। उन्हीं दिनों की कुछ घटनाएं निम्नवत हैं:-

पूरा विश्व कोरोना महामारी से गुजर रहा था। चारों तरफ इस घोर छुआ-छूत की बीमारी ने अपने पांव पसार रखे थे। जिसका कोई इलाज नहीं मिल पा रहा था। उस समय कोरोना का सिर्फ एक इलाज या एकांत में रहना। हजारों मौतें प्रतिदिन पूरे विश्व में हो रही थी। जिसके चलते विश्व के अनेक देशों ने पूर्ण रूप से पाबंदी लगा दी थी। हमारे देश भारत में इसी को लेकर पहले 22 मार्च, 2020 को एक दिन का लॉकडाऊन लगाया गया फिर 24 मार्च 2020 से 21 दिनों के लिए पूरे भारत में संपूर्ण लॉकडाऊन लगा दिया गया। जिसके कारण मजदूर व गरीब वर्ग के लोगों को अनेक परेशानियों का सामना करना पड़ा।

जरा हम सोचें! जिनके पास खाने-पीने की कोई सामग्री नहीं, जो मजदूर दिनभर मेहनत करके शाम को अपनी आजीविका का साधन जुटाकर और ठेलों और अन्य स्थानों पर अपनी खुराक का प्रबंध करता था, तो सब चीजें बंद होने के कारण वह अपना पेट कैसे भरेगा? जो लोग प्रतिदिन कमाते और खाते थे, सब कुछ बंद होने से आय का कोई भी साधन न होने के कारण उनके सामने कई समस्यायें खड़ी हो गईं। जैसे- वह क्या खायेगा? कमरे का किराया कैसे देगा? कैसे अपना तथा अपने बच्चों का पेट पालेगा?

इन्हीं सब समस्याओं को सामने रखकर बेबस मजदूर अपने घरों के लिए मजबूर हो गए, तो पैदल ही भूखे-प्यासे निकल पड़े, अगर किसी ने कुछ दे दिया तो खा लिया, नहीं तो भूखे पेट चलते रहे। पुलिस के लाख रोकने पर भी छोटे-छोटे बच्चों के साथ कंधों पर बैग रखे घर पहुंचने की आस में नंगे पैर मजबूरी में बस चलते ही जा रहे थे। उन्हीं दिनों एक घटना भिवानी, हरियाणा शमशानघाट की सामने आयी। जहां पर कुछ प्रवासी मजदूर अपने परिवारों के साथ ठहरने पर मजबूर दिखे। उनका कहना था कि वे अपने परिवारजनों के साथ यहां (शमशानघाट) पर रहने को मजबूर हैं। खाने-पीने की वस्तुएं नहीं हैं। बाहर निकलते हैं तो पुलिस डंडे मारती है, रोकती है। लोग घरों और दुकानों के बाहर रूकने नहीं देते। जब उन्हें कोई स्थान नहीं मिला तो वे यहीं पर रूक गये। अब हम सोचें कि वैश्विक महामारी ने क्या हाल बना दिया था। हंसती खेलती दुनिया पर क्या ही गुजरी होगी जब मनुष्य शमशान घाट पर रहने को मजबूर हो गया था। यह बेबसी नहीं तो क्या है?

बहुत से प्रवासी मजदूर कहीं पर भी न रूके और वे चलते गये। उन्हीं दिनों टीवी पर एक खबर सामने आयी कि तीन मजदूर राह चलते-चलते थककर सड़क के किनारे पर सो गये और उन्हें किसी तेज रफ्तार वाहन ने कुचल दिया। उनकी तो मृत्यु हो गयी लेकिन वह परिवार जो कई दिनों उनकी प्रतीक्षा कर रहा था उस पर क्या गुजरी होगी?

ऐसी ही एक घटना औरंगाबाद में देखने को मिली। वहां रेल की पटरियों पर कुछ लोग चलते-चलते अपने परिवार व साथियों समेत उन्हीं पटरियों पर ही सो गए। वह इतना थके हुए थे कि उन्हें ट्रेन के आने की भनक नहीं लगी और लगभग 16 लोगों की मालगाड़ी से कटकर मृत्यु हो गई। शासन प्रशासन को पता चलने पर उनकी लाशों को उनके घर भिजवाया गया। रेल की पटरियों पर सूखी रोटियां और आचार मिला जिसे खाकर शायद वह सोये होंगे और फिर वह नहीं उठे। पटरियों पर उनके सामान-बैग, पर्स, कपड़े, मोबाइल, 100-100 के नोट भी दिखायी दिए। क्या दर्दनाक तस्वीर थी जिसे यादकर कलेजा हिल जाता है। भूख-प्यास तथा घर पहुंचने की चाहत ने लोगों को मार दिया। कई-कई दिनों बिना खाये-पीये अपने गन्तव्यों को जाते लोगों में से एक मजदूर की बनारस में मृत्यु हो गई। जब डाक्टरों ने पोस्टमार्टम किया तो उसके शरीर से अनाज का एक दाना भी नहीं मिला। डॉक्टरों ने बताया कि उसकी मृत्यु भूख के कारण हुई। क्या वास्तविकता में कोरोना बेबसी का नाम था कि मजबूरी का या त्रासदी का?

अभिषेक पांडेय, छात्र संपादक
बी.ए. द्वितीय

पर्यावरण संरक्षण में रामकाव्य की भूमिका: वाल्मीकि रामायण के संदर्भ में

मानव-सृष्टि का पर्यावरण से इतना घनिष्ठ सम्बन्ध है कि काव्य-ग्रंथों में उसका वर्णन अनिवार्य रूप से किया जाता है। इससे यही कहा जा सकता है कि प्रकृति के अंक में संबंधित मानव कभी भी अपने को पर्यावरण की रमणीयता से पृथक नहीं रखना चाहता है। 'पर्यावरण' शब्द का व्युत्पत्तिकरण विश्लेषण इस प्रकार कर सकते हैं- परि + 'आ' उपसर्ग के मेल से 'पर्यावरण' शब्द का निर्माण होता है। वृ-वरण वृ धातु के साथ ल्युट् प्रत्यय के मेल से 'पर्यावरण' शब्द का निर्माण होता है। वृ-वरण का चुने हुए आधायक तत्व स इस प्रकार पृथ्वी के चतुर्दिक् वर्तमान आधायक तत्वों - धूप, ज्योति, सलिल, आकाश, वृक्ष, नदी, पर्वत, जीव-जन्तु आदि का सामाजिक उल्लेख ही पर्यावरण है। वेदों के अनुसार यह सम्पूर्ण सृष्टि परब्रह्म परमेश्वर का ही स्वरूप है। यही सृष्टि जीव-जगत के लिए पर्यावरण है। मनुष्य का कर्तव्य है कि वह अपने प्राकृतिक परिवेश के प्रति अनुकूल आचरण करे तथा प्रत्यक्ष एवं अप्रत्यक्ष दोनों ही प्रकार से समस्त प्रकृति का संरक्षण एवं अभिवर्धन करे स इसी में मानव जाति एवं अन्य सम्पूर्ण जीव-जगत का उत्कर्ष निहित है। इस सन्दर्भ में प्रो. अरुणा गोपाल के शब्दों में इस प्रकार उद्धृत कर सकते हैं "The ancient Sanskrit literature gives as the genuine principles to adjust with our environment and lead a spiritual life full of bliss".¹

पर्यावरण के विविध कारक पृथ्वीलोक, अन्तरिक्ष तथा जल आदि एक ही बार उत्पन्न होते हैं बार-बार नहीं। अतएव इनका संरक्षण आवश्यक है।

पर्यावरणीय, विसंगतियों से संतृप्त आधुनिक विश्व में आज 'वाल्मीकि रामायण' का अध्ययन, अनुशीलन, मनन एवं चिंतन सर्वथा प्रासंगिक है। यह आदिकाव्य हमें समुचित पर्यावरणीय दिशा-निर्देश देने के लिए पूर्णतया सक्षम है। आदिकवि की सर्वज्ञ अन्तश्चेतना ने पर्यावरणीय विसंगतियों के निराकरण के लिए हमें पुनरु पुनरु सचेत किया है केवल मात्र इतना ही नहीं, अपितु पर्यावरण को प्रदुषण से बचाने के लिए जिस संवैधानिक एवं कानूनी व्यवस्था का प्रावधान आज हमारे संविधान में किया गया है। इस संदर्भ में डॉ. सितार मैया 'वाल्मीकि रामायण' में वर्णित आशीर्वाद एवं श्राप देने की प्रक्रिया का उल्लेख करते हुए कहते हैं "The boon and the curse system is used as an element of special technology and is made to be almost the main motif of the story".¹

इस महाकाव्य की पर्यावरणीय पृष्ठभूमि फल-मूल तथा पर्याप्त मात्रा में उपलब्ध स्वादिष्ट जल से भली-भांति समृद्ध है। नानाविध वनस्पतियों, वृक्ष तथा लताएं इसकी शोभा बढ़ाते हैं। यह अनेकानेक प्रकार के पशुपक्षियों से परिपूर्ण है जीवन-निर्वाह के लिए फल-फूलों से समृद्ध आदर्श पर्यावरण इस महाकाव्य में सर्वत्र उपलब्ध है।

सूर्य वर्णन

पृथ्वी पर सूर्य उर्जा का एकमात्र स्रोत है सूर्य उदय की दिशा को पूर्व दिशा कहते हैं और वही स्थान पृथ्वीभुवन का द्वारदेश भी है।

पूर्वकेतात

अर्थात् सूर्य के उदय का यह स्थान सबसे पहले ब्रह्मजी ने बनाया है अंत यही पृथ्वी एवं ब्रह्मलोक का द्वार है (ऊपर के लोको में रहने वाले प्राणी इसी द्वार से ब्रह्मलोक में जाते हैं) पहले इसी दिशा में द्वार का निर्माण हुआ इसलिये इसे पूर्व दिशा कहते हैं। अन्य स्थान पर हेमन्त ऋतु में सूर्य की शोभा का वर्णन करते हुए कहा गया है कि इस ऋतु से दक्षिणायन में रहने के कारण सूर्य दक्षिण दिशा का सेवन करता है इसलिए उसकी शोभावृद्धि होती है।

पर्वत वर्णन

वाल्मीकि रामायण में भूधर के लिये शैल गिरि-अचल पर्वत शब्दों का प्रयोग अधिकांश देखा जाता है। सुमेरु-मन्दर-महेंद्र के लिए, पर्वत हिमवान् के लिए, गिरिचित्रकूट विन्ध्य के लिये तथा अचल आदि गिरि के एक देशों के लिये शैल विशेषण दृष्ट्य है। सुग्रीव ने जब सीता की खोज के लिए चारों दिशाओं में वानराधिपतिओं के साथ वानर समूह को भेजा, तो प्रत्येक दिशा में

स्थित पर्वतों का परिचय देते हुए उन स्थानों में सीता की खोज करने के लिए भी उनसे कहा स जिसमे पूर्व में शिशिर, ऋषभ, उदय मेरु तथा दक्षिण में मलय, महेंद्र, सुर्यवान आदि पर्वत-शैल-अचल-गिरि का साकेतिक परिचय दिया।

न राज्यभ्रशन भद्रे ! न सुहृदिभः

प्रस्तुत प्रसंग में श्रीरामजी सीता को चित्रकूट पर्वत का दर्शन कराते हुए कहते हैं कि यद्यपि मैं राज्य से भ्रष्ट हो गया हूँ तथा मुझे अपने हितैषी सुहृदों से विलग होकर रहना पड़ता है तथापि जब मैं इस रमणीय पर्वत की ओर देखता हूँ, तब मेरा सारा दुःख दूर हो जाता है- राज्य का न मिलना और सुहृदों का विछोह होना भी मन को व्यथित नहीं कर पाता है। भद्रे ! इस पर्वत पर दृष्टिपात तो करो, नाना प्रकार के असंख्य पक्षी यहाँ कलख कर रहे हैं। नाना प्रकार के धातुओं से मण्डित इसके गगनचुंबी शिखर मानो आकाश को बेध रहे हैं। इन शिखरों से विभूषित हुआ यह चित्रकूट कैसी शोभा पा रहा है।

वन वर्णन

महर्षि वाल्मीकि के आश्रम की ओर जाते हुए श्रीराम द्वारा सीता तथा लक्ष्मण के प्रति वन की रमणीयता का वर्णन-

एवं क्रोशति नत्यूहस्तं शिख्री प्रतिकूजति।

रमणीये वनोददेशे पुष्पसंस्तरसंकटे ॥ 5

अर्थात् वन का यह भाग अति रमणीय है, यहाँ फूलों की वर्षा सी हो रही है और सारी भूमि पुष्पों से आच्छादित दिखाई देती है। इस वन प्रान्त में यह चातक पी कहाँ, पी कहाँ की रट लगा रहा है। उधर मोर बोल रहा है मानो पपीहे की बात का उतर दे रहा है। यहाँ पर वन की रमणीयता का वर्णन किया गया है जो औचित्यपूर्ण तथा मनोहारी है।

सागर वर्णन

वरुणालय समुद्र सलिल राशि से तो समाकुल दिखाई ही पड़ता है परन्तु उस सलिल राशि के अंदर मुख्यतः रत्न और जीव-जन्तु निवास करते हैं जिस समय भगवान् राम सुग्रीव सेना को साथ लेकर लंका-विजय के उद्देश्य से समुद्र के वेलातट पर आये तो उन्होंने देखा कि यह वरुणालय सरित्पति समुद्र कूर्म-मिनादिको से व्याप्त है तथा सहसा उठने वाली लहरों में भयंकर-गर्जन-ध्वनि हो रही है जिसके कारण बिना किसी उपमा का अवलम्बन किए इसके दुसरे तट को प्राप्त नहीं किया जा सकता है।

अग्निचूर्णमिवाबिद्ध भास्वराम्बुमनोहरम।

सुरारिनिलयं घोरं पातालविषयं सदा ॥ 6

प्रचंड मकररूपी ग्रहों से व्याप्त होने के कारण जिसकी उग्रता और बढ़ जाती है। दोषकाल में चंद्रोदय होने पर फेन राशि से हँसता हुआ सा और तरंगों से नाचता हुआ सा दिखाई पड़ता है। आकाश स्थित चंद्रमा इसकी प्रत्येक तरंग मर प्रतिबिंबित हो रहा है। वायु के वेगशाली तिमि-तिमिडिंगल प्रभृति महाग्राहो तथा भुजंगो से आकीर्ण यह वरुणालय अत्यंत दुर्गम मार्ग वाला है तथा अगाध भी है। अनेक सादृश्यों की कारण सागर की उपमा आकाश से तथा आकाश की उपमा सागर से की जा सकती है।

वाल्मीकि रामायण में जल संरक्षण

जल को सर्वप्रथम जीवनीय तत्त्व मानते हुए आदिकवि ने उसे प्रदूषित करने को पाप माना है।

आचिरेण तु कालेन परिवाहान बहूदकान चक्र ७ अर्थात् छोटे-छोटे जल-स्रोत, जिनका पानी बहकर व्यर्थ चला जाता है, रामायण हमें बतलाती है कि उन्हें चारों ओर से बांधकर हम अधिकाधिक जल का संचयन कर सकते हैं। इस प्रकार सरोवर, तालाबों इत्यादि का निर्माण करके हम अपने उपयोग के अनुसार अगाध-जल का संचय कर सकते हैं।

रामायण में वायु-संरक्षण

महर्षि वाल्मीकि ने 'वायु' को हमारे प्राणों का ईश्वर तथा प्राण का स्वरूप कहा है। रामायण की कथावस्तु में वायु-तत्त्व के प्रतिनिधि श्री हनुमान जी प्रमुख पात्र के रूप में वर्णित हैं। पवन-पुत्र की पूँछ में आग लगाना प्रतीकात्मक रूप से वायु-तत्त्व को प्रदूषित करना ही है। यह एक ऐसा मूर्खतापूर्ण कार्य है, जो स्वर्णमयी लंका को जलाकर भस्म कर देता है। आज का बुद्धि प्रधान मानव भी हृदयहीन होकर रावण की भाँति ही वायुमंडल को अनेको प्रकार से जला कर प्रदूषित कर रहा है।

औद्योगिक कल-कारखानों की चिमनियों से उठता हुआ विषाक्त धुँआ तथा इससे भी अधिक परमाणु भट्टियों से उठने वाली अदृश्य रेडियोधर्मी धुल समस्त वायुमंडल को विषैला बना रहे है वायु-प्रदुषण के प्रभाव से ओजोन-परत भी क्षतिग्रस्त हो रही है, जिससे कि पृथ्वी के तापमान में अप्रत्याशित वृद्धि होकर हमारा जीवन संकटापन्न हो रहा है। आज इस बात की महती आवश्यकता है कि हम रामायण में वर्णित लंकादहन एवं वातावरण के संरक्षण तथा सवर्धन के लिए यज्ञ अत्युत्तम उपाय आदि के इस प्रसंग के दिशा-निदेशों को भलीभाँति आत्मसात करके अपने वायुमंडल को शुद्ध एवं सुरक्षित बनाए रखने का यथासाध्य प्रयत्न करें।

रामायण में पृथ्वी संरक्षण

महर्षि वाल्मीकि की 'पृथ्वी' महातत्व विषयक पर्यावरणीय चेतना इतनी जीवन्त है कि उन्होंने अपने महाकाव्य की नायिका 'सीता' की उत्पत्ति एवं तिरोधान की घटनाएँ प्रत्यक्ष रूप से इस महाभूत से सम्बद्ध की है। 'सीता' शब्द का तात्त्विक अर्थ 'हल्या' भूमि से है, जैसा कि इस ग्रन्थ के प्रारम्भ में राजा जनक के कथन से स्पष्ट भी है।

अथ में कृषतः क्षेत्र लांगलादुत्थिता ततः ८

इसके अतिरिक्त वाल्मीकि रामायण में वर्णित दक्षिण समुद्र में श्रीराम के द्वारा सेतु-निर्माण की घटना पृथ्वी के संरक्षण की दिशा में विशेष संकेत देती है। श्रीराम एवं वानरसेना द्वारा इतने मनोयोग से निर्मित एवं संरक्षित इस सेतु की सुरक्षा आज संकट में है। पर्यावरण- विशेषज्ञों के अनुसार यह हमारे दक्षिण समुद्र के तटवर्ती भूमि-प्रदेशो तमिलनाडु, केरल एवं कर्नाटक की सुनामी जैसे भयंकर समुद्री तूफानों से रक्षा करता है। अपनी प्राचीनतम धरोहर स्वरूप श्रीराम सेतु का संरक्षण करने में यदि हम असफल होते है, तो हमें गंभीर पर्यावरणीय आपदाओं का सामना करना पड़ेगा स वाल्मीकि-रामायण के पर्यावरणीय निदेशों का अनुगमन करते हुए हम श्रीराम के जीवन से संबंधित स्थलों तथा भूभागों का भली-भाँति संरक्षण करें।

रामायण में आकाश-संरक्षण

सुन्दर, शांत तथा शुभ वचनों के द्वारा आकाश-तत्त्व के परिमार्जन पर रामायण में बहुत ध्यान दिया गया है। मंगलमय आशीवादों से यहाँ का पर्यावरण अभिविक्त है। यह मंत्रौच्चरण से तपरू पूत है यहाँ के अरण्य वेदमंत्रों के पाठ की ध्वनि से निनादित है। लव एवं कुश सुन्दर रूप से संपन्न होने के साथ-साथ बड़े ही मधुर स्वर में वातालाप करने वाले थे स आज विज्ञान ने प्रमाणित कर दिया है कि मधुर संगीतध्वनियों द्वारा पर्यावरण से सकारात्मक उर्जा उत्पन्न होती है। वाल्मीकि रामायण में वीणा का सुर एवं ताल से अत्यंत मधुर स्वर गान किया जाता है। आज के युग में कल कारखानों, विमानों एवं मोटर-वाहनों से निकलता विषैला धुँआ, कर्कश ध्वनियां, कोलाहल एवं तेजाबी पदार्थ आकाश तत्त्व को प्रदुषित कर रहे है। हमारी सुरक्षा-कवच 'ओजोन' परत गंभीर रूप से क्षतिग्रस्त हो रही है जिससे पागलपन, विक्षिप्तता, अवसाद, मस्तिष्क रोग, कर्ण-रोग आदि उत्पन्न हुए है जिससे सम्पूर्ण विश्व के सामने एक चुनौती खड़ी है। वाल्मीकि रामायण इन समस्याओं का वैज्ञानिक समाधान प्रस्तुत करती है।

रामायण में अग्नि संरक्षण

सबको स्वाहा कर देने वाला अग्नि सूर्य का ही स्वरूप है इसीलिए सूर्य का दूसरा नाम 'अग्निगर्भ' (अग्नि को गर्भ में धारण करने वाला) है। अग्नि स्वयं शुद्ध है तथा अन्यों की शोधक है। वाल्मीकि रामायण में अग्नि तत्त्व द्वारा ही सीता की परिशुद्धि वर्णित है। इस पर्यावरणीय महातत्व की आराधना से ही हम अपरिमित उर्जा प्राप्त कर सकते है।

निष्कर्ष

उपरोक्त आदि साहित्य के अनुसार पर्यावरण केवल भौतिक सुख का साधन ही नहीं है अपितु मानव जीवन से मृत्यु पर्यंत पर्यावरण पर निर्भर है वह स्वयं पर्यावरण का एक अंग है। मानव ने पर्यावरण का उपभोग किया है किन्तु उसकी अभिवृत्ति उपभोग के साथ सहयोगी भी रही है। पर्यावरण की रक्षा के लिए सरल एवं संयमित जीवन शैली का विधान किया गया है इसकी प्रेरणा के स्रोत स्वयं ऋषिगण रहे है, जिन्होंने तपस्वी जीवन व्यतीत कर पर्यावरण रक्षक के रूप में श्रेष्ठतम उदाहरण प्रस्तुत किए है। यह सार्वजनिक और सार्वभौमिक है अतरू इसी परिप्रेक्ष्य में दूसरो के अधिकारों को ध्यान में रखकर ही प्राकृतिक संसाधनों का उपयोग एवं भावी पीढ़ीयो का ध्यान रखते हुए प्रकृति का दोहन, रक्षण एवं संवर्द्धन किया गया है।

अर्णमी ढेउ 2021-22

पर्यावरण में जल, अग्नि, वायु, पृथ्वी, मृगया, पर्वत-वन तथा समुद्र का वर्णन आवश्यक माना गया है काव्यादि में इन सब दृश्यों को देखकर पात्र अपनी परिस्थिति के अनुकूल कभी अपनी भावनाओं को उनसे तादात्म्य स्थापित करना चाहता है और कवि वास्तविकताओं का ही वर्णन करता है। पात्रों के कथन-उपकथन में मुख्यतरू कवि की भावना ही अभिव्यक्त होती है। यही कारण है कि वाल्मीकि रामायण में वर्षा ऋतु का जीतने विस्तार से चमत्कारी वर्णन किया गया है उतना गोस्वामी तुलसीदासकृत रामचरित मानस में नहीं।

Aruna Goel- Environment and Ancient Sanskrit Literature (Delhi, 2003), Preface, P. XVII

2. Dr. V. Sitaramiah- "Valmiki Ramayana", R 163

3. वा. रा. २/५६/१४- 'नानाद्रुमाल्तायुतः'

4. वा. रा. २/४८/९

5. वा. रा. ६/१११/३२

6. वा. रा. २/८/२१

7. वा. रा. १/५/८- 'जलसिक्तेन नित्यशः'

8. वा. रा. १/६६/१३, १४

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

संस्कृत ग्रन्थ

वाल्मीकि रामायण, ओरिएंटल इस्टिट्यूट, बड़ौदा, १९८५

श्रीमद्वाल्मीकि रामायण, पंडित रामनारायण दत्त शास्त्री के द्वारा हिंदी भाषांतर सहित, गीता प्रेस, गोरखपुर द्वारा सवत २०५२ में दो खंडों में प्रकाशित

श्री पाद दामोदर सातवालेकर, वाल्मीकि रामायण, भाग 1, खंड 1, बालकाण्ड, स्वाध्यायमंडल, पारडी, १९८२

श्री पाद दामोदर सातवालेकर, वाल्मीकि रामायण, भाग २, खंड २, अयोध्याकाण्ड पूर्वाध, स्वाध्यायमंडल, पारडी, १९६७

श्री पाद दामोदर सातवालेकर, वाल्मीकि रामायण, भाग ३, अयोध्याकाण्ड, स्वाध्यायमंडल, पारडी, १९७७

श्री पाद दामोदर सातवालेकर, वाल्मीकि रामायण, भाग ४, अरण्यकाण्ड, स्वाध्यायमंडल, पारडी, १९८२

वाल्मीकि रामायण, भाग ५, किष्किन्धाकाण्ड पूर्वाध, , स्वाध्यायमंडल, पारडी, १९८२

वाल्मीकि रामायण, भाग ५, सुंदरकाण्ड, स्वाध्यायमंडल, पारडी, १९८३

वाल्मीकि रामायण, भाग ७, युद्धकाण्ड पूर्वाध, , स्वाध्यायमंडल, पारडी, १९५३

वाल्मीकि रामायण, भाग ७, युद्धकाण्ड उतरार्ध, , स्वाध्यायमंडल, पारडी, १९५४

हिंदी ग्रन्थ सूची

स्वामी करपात्री, रामायण मीमांसा, राधाकृष्ण धानुका प्रकाशन संस्थान, वृन्दावन, २००१

विद्या मिश्र, वाल्मीकि रामायण एवं रामचरितमानस का तुलनात्मक अध्ययन, विश्वविद्यालय प्रकाशन लखनऊ, १९६३

श्रीमहावीर अग्रवाल, वाल्मीकि रामायण में रस-विमर्श, भारतीय विद्या प्रकाशन, १९९२

डॉ वृजेश, वाल्मीकि रामायण में मुल्यचेतना, नाग पब्लिशर्स, दिल्ली, २००१

संपादक मोतीलाल जोशी, संस्कृत वागम्य में पर्यावरण चेतना, राजस्थान प्रकाशन, जयपुर, २००१

डॉ एम. के. गोयल, अपना पर्यावरण, विनोद पुस्तक मंदिर, आगरा, १९९५

डा संदीप कौर
सहायक प्रोफेसर
हिन्दी विभाग

प्रदूषण और कचरा

प्रस्तावना:- प्रदूषण गंभीर समस्या बन चुका है। यह सिर्फ हमारे देश की नहीं बल्कि अंतरराष्ट्रीय समस्या है जिसकी चपेट में पृथ्वी पर रहने वाले सभी जीव-जन्तु और अन्य निर्जीव पदार्थ भी आ गए हैं। इसका दुष्प्रभाव चारों ओर दिखाई दे रहा है। प्रदूषण का शाब्दिक अर्थ है कि प्रकृति का संतुलन खराब होना। जीवन के लिए जरूरी चीजों का दूषित हो जाना जैसे स्वच्छ जल नहीं मिलना, स्वच्छ वायु नहीं मिलना और प्रदूषण उत्पन्न हो जाना।

प्रदूषण का अर्थ:- प्रदूषण का अर्थ है- दोषयुक्त पर्यावरण या वायुमंडल भी प्रदूषित है। मनुष्य ने प्रकृति से जिस प्रकार छेड़-छाड़ की है, जिस प्रकार उसका अंधाधुंध दोहन किया है, उसी का दुष्परिणाम है - प्रदूषण।

वायु प्रदूषण:- वायु प्रदूषण का सर्वाधिक प्रकोप जिस तीव्र गति से औद्योगिकरण में हुआ है उसी गति से वायु प्रदूषण में भी हुआ है। कारखानों की चिमनियों से निकलने वाले धुंए तथा राख से वायुमंडल प्रदूषित हो रहा है तथा नगरों में लोग शुद्ध वायु में सांस लेने को भी तरस रहे हैं।

जल प्रदूषण:- कारखानों से निकलने वाले रसायनों को नदी, नालों में बहा दिया जाता है जिससे उनका जल प्रदूषित हो जाता है गंगा जैसी पवित्र नदी का जल भी आज प्रदूषित हो गया है। जब जल प्रदूषित होगा तो शुद्ध जल कहां से उपलब्ध होगा? प्रदूषित जल का सेवन करने से घातक रोग लग रहे हैं।

ध्वनि प्रदूषण:- आज के महानगरों में वाहनों, मशीनों और कल-कारखानों के शोर के कारण ध्वनि प्रदूषण भी बढ़ता जा रहा है। तेजी से आते-जाते वाहनों के शोर के कारण मानसिक तनाव तथा हृदय रोग, रक्तचाप जैसी व्याधियां जन्म ले रही हैं।

भूमि प्रदूषण:- भूमि प्रदूषण के लिए भी आज का विज्ञान उत्तरदायी है। अधिक अन्न उगाने के लिए जिस प्रकार की रासायनिक खादों का प्रयोग किया जा रहा है उससे भूमि प्रदूषित हो रही है। कीटनाशक दवाइयों के प्रयोग से अनेक प्रकार की बीमारियां मानव को सता रही हैं।

प्रदूषण का दुष्प्रभाव:- प्रदूषण एक घातक समस्या है। जनसंख्या की अधिकता तथा आवास की समस्या को हल करने के लिए वृक्षों को जिस प्रकार अंधाधुंध कटाई की जा रही है, उससे प्रकृति भी नाराज़ होकर हमसे बदला ले रही है। आज शुद्ध जल, शुद्ध वायु का नितांत अभाव होता जा रहा है। वायुमंडल में मिली जहरीली गैसें धीरे-धीरे हमारे स्वास्थ्य को घुन की तरह खाए जा रही हैं।

प्रदूषण से बचाव:- प्रदूषण से बचने के लिए अधिक से अधिक वृक्षों को लगाया जाना बहुत आवश्यक है। इसके लिए उच्चतम स्तर पर प्रयास किया जाना आवश्यक है। सरकार को ऐसे उद्योगों को आवासीय स्थानों से दूर लगाना चाहिए जो प्रदूषण फैलाते हैं। वनों की कटाई पर रोक लगानी भी चाहिए। प्रदूषण फैलाने वाले पर कठोर कार्यवाही होनी चाहिए।

कचरे की समस्या

कचरा प्रबंधन का अर्थ:- किसी भी कचरे को सही तरह से निपटाने के लिए उसे संग्रहण, परिवहन, निगरानी और उस पर कुछ खास प्रक्रिया करनी पड़ती है। यह कचरा मानव और प्रकृति के दैनिक कामकाज से उत्पन्न होता है। अगर इस कचरे को सही तरह से प्रबंधन ना किया जाए तो यह पूरी दुनिया के लिए खतरा बन जाएगा। मनुष्य अभी भी कचरे का निपटान या प्रबंधन करने के बजाय उसे तेजी से उत्पादित कर रहा है। अगर ऐसे ही चलता रहा तो आने वाले समय में हमें प्रकृति के कुछ ऐसे भयानक रूप देखने होंगे, जो आज से पहले हमने कभी नहीं देखे होंगे।

कचरा प्रबंधन क्यों आवश्यक:- कचरे का प्रबंधन करना बहुत जरूरी है, क्योंकि यह मानव स्वास्थ्य और पर्यावरण को नुकसान पहुंचाता है यह भूमि की उपजता को कम कर देता है। इससे मलेरिया, टीबी, पीलिया और हैजा जैसी कई बीमारियां उत्पन्न होती हैं। इसलिए कचरा प्रबंधन करना आवश्यक है।

कचरा प्रबंधन के उपाय:- प्राचीन समय में मनुष्य एक गड्ढा खोदकर कचरे को दफन कर देते थे। इन मनुष्यों के लिए यही कचरा प्रबंधन था। लेकिन वर्तमान में हम इस तकनीक का उपयोग नहीं कर सकते हैं क्योंकि उस समय आबादी के हिसाब से कचरा बहुत कम था। इसलिए आज के समय में कचरे का सही प्रबंधन बहुत जरूरी है। इसके लिए कई उपाय और तरीके

हैं जिसे हम बारी-बारी से जानेंगे :-

लैंडफिल:- एक जगह है जहां कूड़ा-कचरा रखा जाता है। इसी सामान्य भाषा में समझे तो जमा हुए कचरे को जब भूमि में दफन करके कचरे का निपटान किया जाए उसे लैंडफिल कहते हैं। परंतु जहां लोग रहते हैं वहां कभी भी लैंडफिल किया जा नहीं सकता, क्योंकि उसमें दुर्गंध होती है।

खाद:- कचरा प्रबंधन करने के लिए खाद एक आसान और प्राकृतिक प्रक्रिया है इसमें पेड़-पौधों और रसोई जैसे जैविक कचरे का प्रबंध किया जाता है। इस प्रक्रिया में जैविक कचरे को एक जगह जमा कर कई महीनों तक रखा जाता है, ताकि इसके अंदर रोगाणुओं का विघटन हो सके। इसे कचरा प्रबंधन की सबसे सर्वोत्तम प्रक्रिया कहा जाता है।

भस्मीकरण:- ऐसा कहा जाता है कि पर्यावरण को बचाने के लिए हमें ठोस कचरे को व्यवस्थित रूप से प्रबंधित करना होगा। क्योंकि यही कचरा पर्यावरण को नुकसान पहुंचाना है। ठोस अपशिष्ट का निपटान करने के लिए सबसे ज्यादा भस्मीकरण प्रक्रिया का उपयोग किया जाता है। इस प्रक्रिया में कचरे को उच्च तापमान में जलाकर अवशेषों और गैसीय उत्पादन में परिवर्तित किया जाता है।

गैसीकरण:- इस प्रक्रिया में कचरे को उच्च तापमान में विखंडित किया जाता है। इसमें कचरे का दहन बहुत कम ऑक्सीजन वाले क्षेत्रों में किया जाता है। इस प्रक्रिया से पर्यावरण को बहुत कम नुकसान होता है।

पाइरोलिसिस:- गैसीकरण की तरह इस प्रक्रिया में भी अपशिष्ट को उच्च तापमान में विखंडित किया जाता है। लेकिन इसमें कचरे का दहन ऑक्सीजन की अनुपस्थिति में किया जाता है। इस प्रक्रिया से पर्यावरण को नुकसान नहीं होता।

कचरा प्रबंधन के फायदे:- कचरा प्रबंधन का सबसे पहला फायदा यह है कि इससे पर्यावरण स्वच्छ रहता है। यदि हमारे आस-पास के सभी कचरे का उचित निपटान किया जाए तो हम पर्यावरण को आसानी से स्वच्छ रख सकते हैं।

जब कचरे का सही निपटान किया जाएगा तब उसमें से निकलने वाली कार्बन डाइऑक्साइड और मीथेन को कम करेगी। ग्लोबल वार्मिंग और वायु प्रदूषण जैसी समस्याएं उत्पन्न नहीं होंगी।

निष्कर्ष:- हम सभी भारतीयों को कचरे का प्रबंधन करके प्रकृति का संरक्षण करना चाहिए, क्योंकि प्राकृतिक सुन्दरता हमारे लिए एक विरासत है। हम सभी प्रकृति का एक हिस्सा हैं और यह हमारी जिम्मेदारी है कि, हम प्रदूषण और कचरा कम उत्पन्न करेंगे।

शशि

बी.ए. द्वितीय

पर्यावरण सुरक्षा

परिचय:- पर्यावरण में जलवायु, स्वच्छता प्रदूषण तथा पेड़-पौधों का संपूर्ण योग है। जो हमारे जीवन में सीधा असर रखता है तथा उसे प्रभावित करता है। वर्तमान में वैज्ञानिक प्रगति के परिणामस्वरूप मिलों, कारखानों तथा वाहनों की संख्या इतनी बढ़ गई है कि पर्यावरण की समस्या दिन प्रतिदिन बढ़ती जा रही है। मानव और पर्यावरण एक-दूसरे पर निर्भर होते हैं, पर्यावरण प्राकृतिक परिवेश है। मनुष्य अपनी कुछ बुरी आदतों और गतिविधियों के कारण अपने पर्यावरण को नष्टता की और ढकेल रहा है।

पर्यावरण का अर्थ / पर्यावरण की परिभाषा:- पर्यावरण का अर्थ बड़ा सरल है। जो हमारे चारों ओर के वातावरण और उसमें निहित तत्वों और उसमें रहने वाले प्राणियों का हिस्सा है। जिस तरह से हम अपने पर्यावरण से प्रभावित होते हैं। उसी तरह से हमारा पर्यावरण हमारे द्वारा किए गए कृत्यों से प्रभावित होता है। जैसे ईंधन दोहन के लिए काटे गए पेड़ों से जंगल समाप्त हो रहे हैं और जंगलों के समाप्त होने का असर जंगलों में रहने वाले प्राणियों के जीवन पर पड़ रहा है।

जंगली प्राणियों का बेघर होना:- इसके चलते आज कई जंगली जानवर बेघर हो रहे हैं क्योंकि हमने इन प्राणियों से इनका घर छीन लिया है। यही कारण है अब ये प्राणी गांवों और शहरों की तरफ जाने के लिए मजबूर हो गए हैं और

जीवन यापन के लिए मनुष्यों को हानि पहुंचाने लगे हैं। पर्यावरण का अर्थ केवल हमारे आस-पास के वातावरण से नहीं है बल्कि हमारा सामाजिक और व्यवहारिक वातावरण से भी है। मानव के आस-पास उपस्थित सामाजिक, एकोनोमिकल, बायोलॉजिकल और फिजिकल आदि सभी तत्व जो मानव को प्रभावित करने हैं। वे सभी वातावरण में शामिल होते हैं, जो पर्यावरण को प्रभावित करता है।

पर्यावरण प्रदूषित के अनेक उदाहरण:- बहती नदियों के पानी में सीवरेज की गंदगी इस तरह से मिल जाती है जिससे मनुष्यों और पशुओं के पीने का पानी जहर बन जाता है। बड़े-बड़े नगरों में झोंपड़ियों के निवासियों के लिए यह समस्या बहुत गंभीर हो गई है। शहरीकरण और आधुनिकीकरण पर्यावरण प्रदूषण के प्रमुख कारण हैं। जनसंख्या के निरंतर बढ़ने के कारण मनुष्य पर्यावरण को अधिक महत्व नहीं देता है।

पर्यावरण की सुरक्षा / पर्यावरण की सुरक्षा के उपाय/ पर्यावरण की सुरक्षा के नियम:- हम जिस पर्यावरण में रहते हैं वह बहुत तेजी से दूषित होता जा रहा है। हमें आवश्यकता है कि हम अपने पर्यावरण की देखरेख और सुरक्षा ठीक तरीके से करें। हमारे देश में पर्यावरण संरक्षण के नाम पर विभिन्न वृक्षों में देवी देवताओं का निवास मानकर उनकी पूजा होती है। सभी मिलों-कारखानों तथा व्यावसायिक इलाकों में प्रदूषण नियंत्रण के लिए संयंत्र लगाए जाने चाहिए ताकि पर्यावरण की सुरक्षा हो सके।

उपसंहार:- कई राज्य सरकारों ने पर्यावरण की सुरक्षा के लिए कानून बनाये हैं केंद्रीय सरकार के अंतर्गत पर्यावरण की सुरक्षा के लिए मंत्रालय का उद्घाटन किया है। इस समस्या के समाधान के लिए जन साधारण का सहयोग बहुत ही सहायक एवं उपयोगी सिद्ध हो सकता है। विकास की कमी और विकास प्रक्रियाओं से भी पर्यावरण की समस्या उत्पन्न होती है। हर साल सरकार को नए नियम बनाने चाहिए। पर्यावरण की रक्षा गंभीरता के साथ करनी चाहिए, ताकि आने वाली पीढ़ी को पर्यावरण के महत्व को समझा सके।

अजय
बी.ए. तृतीय

पर्यावरण संरक्षण

हम अगर हमारे चारों ओर देखे तो ईश्वर की बनाई इस अद्भुत पर्यावरण की सुंदरता को देख कर मन प्रफुल्लित हो जाता है पर्यावरण की गोद में सुंदर फूल, लताएं, हरे-भरे वृक्षों, प्यारे-प्यारे चहचहाते पक्षी जो आकर्षण का केंद्र बिंदु हैं। आज मानव ने अपनी जिज्ञासा और नई-नई खोज की अभिलाषा में पर्यावरण के सहज कार्यों में हस्तक्षेप करना शुरू कर दिया है जिसके कारण हमारा पर्यावरण प्रदूषित हो रहा है। हम हमारे दोस्तों परिवारों का तो बहुत ख्याल रखते हैं परंतु जब पर्यावरण की बात आती है, तो बस गांधी जयंती या फिर स्वच्छ भारत अभियान के समय ही पर्यावरण का ख्याल आता है, लेकिन यदि हम हमारे पर्यावरण का और पृथ्वी के बारे में सोचेंगे इस प्रदूषण से बच सकते हैं।

पर्यावरण संरक्षण की परिभाषा:- हमारे भारत देश में भारतीय संविधान 1950 में लागू हुआ था परंतु यह संविधान पूरे तरीके से पर्यावरण संरक्षण से नहीं जुड़ा था। सन् 1972 में स्टॉकहोम सम्मेलन में भारत सरकार का ध्यान पर्यावरण संरक्षण पर गया और सरकार ने 1976 में संविधान में संशोधन कर नया अनुच्छेद 48-ए तथा 51-ए जोड़े। अनुच्छेद 48-ए सरकार को निर्देश देता है कि वह पर्यावरण की सुरक्षा करे और उनमें सुधार का काम करे और अनुच्छेद 51-ए नागरिकों के लिए है कि वह हमारे पर्यावरण की रक्षा करें।

पर्यावरण संरक्षण के उपाय:- विश्व पर्यावरण संरक्षण अधिनियम संयुक्त राष्ट्र में पर्यावरण के नाम से मनाया जाता है और यह एक उत्सव की तरह होता है। इस दिन पर्यावरण के संरक्षण के लिए जगह-जगह वृक्षारोपण किया जाता है, हमारे देश में किसी बड़े कार्य के लिए हम उम्मीद करते हैं कि वह सरकार करेगी जैसे पर्यावरण संरक्षण आदि या दुर्भाग्य से कुछ लोग यह मानते हैं कि केवल सरकार और बड़ी कंपनियों को ही पर्यावरण संरक्षण के लिए कुछ करना चाहिए, परंतु ऐसा नहीं है।

प्रत्येक व्यक्ति अगर अपनी-अपनी जिम्मेदारी समझे तो सभी प्रकार का कचरा, गंदगी और बढ़ती आबादी के लिए स्वयं उपाय करके पर्यावरण संरक्षण में अपनी भागीदारी दे सकता है।

पर्यावरण संरक्षण के तीन प्रमुख उपाय:-

1. पर्यावरण संरक्षण को हानि पहुंचाने वाली चीजों का कम उपयोग करना चाहिए जैसे प्लास्टिक के बैग आदि।
2. पुनरावृत्ति करना चाहिए यानी वापस इस्तेमाल करने योग्य सामान को हमें खरीदना चाहिए, जैसे कांच, कागज, प्लास्टिक और धातु आदि।
3. कुछ ऐसी चीजें होती हैं जिसे हम दोबारा प्रयोग में ला सकते हैं जैसे शराब की बोतलें, खाली जार इत्यादि, ऐसे सामान जिसे हम अपने घरों में उपयोग करते हैं और फेंक देते हैं, लेकिन हम उन्हें वापस उपयोग में ला सकते हैं। उदाहरण के तौर पर अखबार, खराब कागज, गत्ता इत्यादि ऐसे सामान हैं जिनका उपयोग दोबारा किया जा सकता है।

पर्यावरण संरक्षण को नुकसान पहुंचाने वाले मुख्य कारक:-

- 1) वायु प्रदूषण 2) ध्वनि प्रदूषण 3) जल प्रदूषण 4) प्रकाश प्रदूषण 5) भूमि प्रदूषण

पर्यावरण पर इन प्रदूषण का घातक प्रभाव:- आज का आधुनिक युग और पूरा संसार पर्यावरण के प्रदूषण से पीड़ित है, आज मनुष्य की हर सांस में जहरीली गैसों मिली हैं। परन्तु मानव मजबूर हैं। इससे हमारे शरीर में विकृतियां पैदा हो गई हैं, वो दिन दूर नहीं है अगर पर्यावरण इसी तरह से प्रदूषित होता रहा तो पूरी पृथ्वी प्राणी और वनस्पति इस प्रदूषण में विलीन हो जाएगी। इसलिए समय रहते हमें इस प्रदूषण से हमारी पृथ्वी को बचना है इसलिए इसके संरक्षण का उपाय हर व्यक्ति को करना चाहिए।

उपसंहार:- पर्यावरण सुरक्षा और उसमें संतुलन हमेशा बना रहे इसके लिए हमे जागरूक और सचेत रहना होगा। प्रत्येक प्रकार के हानिकारक प्रदूषण जैसे जल, वायु, ध्वनि इन सब खतरनाक प्रदूषण से बचने के लिए अगर हम धीरे-धीरे कोई उपाय करें तो हमारी पृथ्वी की सुंदरता को बचा सकते हैं और अपने जीवन को भी स्वस्थ और स्वच्छ रूप में प्राप्त कर सकते हैं। पर्यावरण संरक्षण विश्व में प्रत्येक मनुष्य के लिए अनिवार्य रूप से घोषित करना चाहिए। क्योंकि पर्यावरण ही हमारा जीवन है।

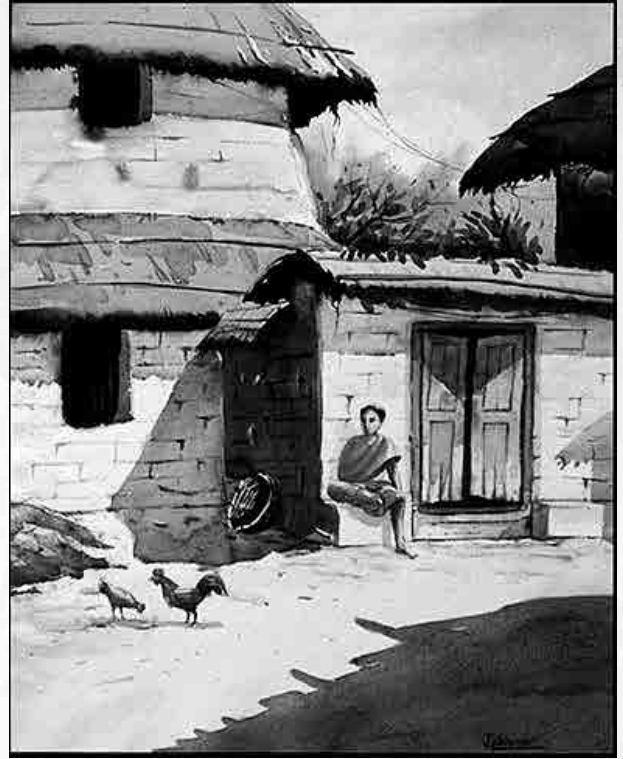
रोहित सिंह
बी.ए. द्वितीय

आसमान

पैंतीस वर्षीय दिनेश, जो मिर्जापुर गांव का निर्धन किसान था। अपनी निर्धनता को भेदने का निरंतर प्रयास करते-करते स्वयं की जिंदगी के आगे घुटने टेक चुका था। सांयकाल जब वह घर पर था, तो घर सर्वत्र स्थानों से रिक्त पड़ा था। भोजन देने को माँ नहीं थी और वार्तालाप करने को बाप। जिंदगी के इस अकेलेपन ने उसे निराशा से भर दिया था। उस संध्या उसकी मौसी भी घर पर नहीं थी। सारा दिन खेतों में हल जोतते-जोतते उसका पूरा बदन पसीने का स्वाद चख रहा था। घर आते ही उसने गुसलखाने में प्रवेश किया, लौटा और बाल्टी लिए, नल के नीचे स्नान करने लगा।

राहुल! अरे ओ राहुल! तनिक आ कर नल तो चलाओ। आज तो पूरा बदन ही टूट चुका है। दिनेश ने प्रतिदिन की तरह आज भी अपनी प्यारी आवाज़ से अपने पुत्र को बुलाया। किन्तु वो अपनी थकावट से इतना चूर था कि उसको बात याद ही नहीं रही कि आज घर में कोई नहीं है। दो-चार लौटे पानी के अपने बदन पर जल उसने डाले, तब जाकर उसे तनिक कुछ श्वास आए। गमछा लपेटे ही वह बाहर आया और खाने को कुछ इधर-उधर खोजने लगा। घण्टों हाथ पैर मारने के बाद दो रोटियां उसे पलंग के नीचे पड़ी मिली। उसने उसे उठाया और खाकर, वह अपनी चारपाई को लेकर घर के बरामदे में गया और खुले आसमान के नीचे बिछा डाली। दिनेश ने उस पर एक गंदी से चादर बिछाई और उस पर लेट गया। लेटने के बाद

वह बड़े ही ध्यान से आसमान की ओर देखने लगा। गर्मी के मौसम में तो संध्या का अलग ही आनंद है। दिनेश ने प्रसन्नता के साथ खुद से यह बात कही। आसमान में तारों को चमकता देख वह मन ही मन सोच रहा था कि काश! इन तारों की तरह ही मेरी जिन्दगी भी चमक रही होती, तो कितना अच्छा होता। इतने में अकस्मात उसके मन में ख्याल आया कि क्या वहाँ भी लोग रहते होंगे? वहाँ तो लोग अमीर रहते होंगे। स्वयं से ही प्रश्न करके स्वयं को ही उत्तर दे रहा था, दिनेश। इतने में उसकी निद्रा लग गई तथा वह एक घनिष्ठ स्वप्न में डूब गया। स्वप्न में दिनेश देखता है कि वह आसमानों में घूम रहा है। वहाँ तो इतना अधिक परिश्रम भी नहीं करता पड़ता, तनिक से काम में ही अत्यधिक कीमत वसूली जा रही थी। वहाँ तो अमीर बहुत ही आसानी से बना जा सकता है।

इतने में सुबह साढ़े पाँच बजे आवाज़ें आने लगती हैं। दिनेश अधखुले अपने नेत्रों से बाहर की ओर देखता है और ज़बरदस्ती अपने कमजोर शरीर को उठाता है और कंवारी खोलता है। सामने उसकी मौसी और बच्चों को पाकर अत्यंत प्रसन्न होता है, क्योंकि उनके घर में न रहने से सारा कार्य ही उसे करना पड़ता था। तीन-चार दिन तो दिनेश का काम में मन न लगा, वो अब हर क्षण अपनी निगाहों से आसमान की तरफ ही निहारता रहता, मुँह में कुछ फुस-फुसाते हुए। दिन बीते, सप्ताह बीते, अब एक माह से प्रतिदिन दिनेश जब संध्या को थक हार कर घर लौटता और रात्री की निद्रा लेने लगता तो उसको वही स्वप्न दोबारा आता। दिनेश को अब ऐसे स्वप्न की आदत सी हो गई थी। अब वो प्रतिदिन यही सोचता कि कब सारा काम खत्म हो, तो मैं घर जाऊँ और कब रात हो जाए ताकि वो अपना स्वप्न ले सके।

कुछ दिनों के पश्चात दिनेश की मौसी का लड़का उसके पास आया। उसने दिनेश से कहा भाई दिनेश गाँव छोड़। आजकल तो शहर में खेती करने की अत्यधिक कीमत मिल रही है, तू भी आ, चलते हैं। उसकी बात सुनकर दिनेश के मन में अत्यधिक धन की लालसा उत्पन्न हुई। दिनेश उसके साथ शहर चला गया। दिनेश के परिश्रम को देखकर सब लोग अत्यंत प्रभावित थे, उन्होंने उसके अत्यधिक परिश्रम को देखकर उसे नया मकान दे दिया और उसकी प्रतिमाह वेतन भी चार गुणा बढ़ा दी। अब दिनेश के पांव तो मानों जमीन पर लग ही नहीं रहे थे। समय की तीव्रता के साथ दिनेश सपरिवार शहर के घर में आ गया। एक रात जब वो छत के ऊपर चारपाई बिछाए लेटा हुआ था, तो उसी आसमान की तरफ दोबारा देख रहा था और सोच रहा था कि यदि मैं आसमान में चला जाता, तो शायद मैं इतना अमीर कभी नहीं बनता, जो मैं आज हूँ। अब वो अपनी सोच को बदल रहा था। जो दिनेश कभी आसमान के चमकते सितारों की तरह चमकना चाहता था, आज जब वह चमक उठा है तो वह खुश नहीं है। उस क्षण दिनेश यह सोच रहा था कि मैं आसमान में जाता तो, भले ही वहाँ अत्याधिक धन कमा लेता, सुख से रह लेता। परन्तु मैं अपने साथ तो किसी को भी नहीं लेकर जा सकता था।

अपने बच्चों की ओर बड़े ही प्यारी निगाहों से देखकर वह बोला - यदि मैं चला जाता तो अपने राहुल को कैसे प्यार करता। जिंदगी में जब रिश्ते ही नहीं होंगे, तो मैं इन धन का क्या करूँगा। आज मेरे पास तनिक भी किसी वस्तु की कमी नहीं है, परंतु इतने होते हुए भी मेरे पास कुछ नहीं है। क्योंकि आज उन पर हक जताने वाले मेरे माँ-बाप ही नहीं हैं। दिनेश ने करुण स्वर में स्वयं से बात कही। इतने में उसकी आँख लग गई और वो गहरी निद्रा में खो गया।

किसी ने ठीक ही कहा है - जिंदगी रिश्तों के बिना, कागज़ के एक खाली पत्रे समान है, जिसे धन से नहीं, प्यार भरे मज़बूत रिश्तों की कलम से ही लिखा जा सकता है।

रोहित सिंह
बी.ए. द्वितीय

ममता

गहरी निद्रा लेते समय सपने के बीच में ही खिसिया ईश्वर के घर के बरामदे से आवाज आती है, “चल उठ रे सूरज माथे पर चढ़ा है और इसे सोने की पड़ी है पता नहीं इसकी मां ने क्या खाकर पैदा किया है”? खुद तो इस दुनिया से चल बसी इसे मेरे माथे छोड़ गई। मीरा का सौतेली मां ने बड़े ही गुस्से में यह बात कही।

मीरा अपने कक्ष में बिछी चारपाई से उठकर सामने पड़ी अलमारी की ओर देखती है और मन ही मन कुछ कह कर घर के बरामदे में आती है। मीरा अपने पिताजी जो दर्पण के समक्ष अपनी मूछों को ताव दे रहे थे उनसे बोलती है पिता जी प्रणाम यदि आपने मूछों को ताव दे दिया हो तो भोजन पका दूं। सिर पर प्यार से हाथ फेरते हुए मीरा के पिता जी कहते हैं हां बिटिया पका दो मुझे भी देरी हो रही है दोनों की वातालाप के मध्य ही अकस्मात मीरा की सौतेली मां टपक पड़ी और मीरा के केशों से पकड़ कर उसे रसोई में धकेल दिया खाना पकाने के लिए।

मीरा के पिता जी को यह सब कुछ अत्यंत कष्ट देता था किंतु वह कुछ भी नहीं कर सकते थे उसकी सौतेली मां तो जो कष्ट देती थी। मीरा के दो और छोटे भाई भी उसे पीड़ा देते थे। मीरा सदैव अपनी प्यारी रामप्यारी से बात किया करती थी बदले में रामप्यारी भी उसके सवालियों का उत्तर दिया करती थी प्रतिदिन मीरा का ऐसे ही समय बीतता था।

समय की तीव्रता के साथ मीरा और उसके दोनों भाई बड़े हो गए। मीरा को पढ़ाई की अत्यंत लालसा थी परंतु अपनी सौतेली मां के कठोर व्यवहार परिणाम स्वरूप वह अपनी शिक्षा से वंचित रह गई रामप्यारी रोजाना मीरा के घर के बाहर आती और उसे पुकारती मीरा भी उसकी आवाज सुनकर सरपट बाहर आ जाती मीरा सदैव रामप्यारी की ममता को देख कर उसे कभी भी अपनी मां की याद नहीं आती। जब मीरा घर का कुछ कार्य कर रही थी तभी अकस्मात धरती पर पड़ा एक तीखा पत्थर मीरा के पांव से टकराया और उसका पांव लहलुहान हो गया।

जब रामप्यारी की निगाह उस पर पड़ी तब वह उसे डांटने लगी मीरा तू अकल की अंधी है रे देख कर काम किया कर लगवा ली ना पांव में चोट रामप्यारी उसे इतने दुखी अवस्था में देख रही थी मानो चोट मीरा को नहीं रामप्यारी को खुद लगी हो। मीरा प्रतिदिन रामप्यारी के लिए खाने को कुछ न कुछ अवश्य लेकर आ जाती थी परंतु उस दिन वह खाली हाथ ही उसके पास गई थी घंटों वातालाप करने के पश्चात जब मीरा घर में प्रवेश हुई तो उसकी सौतेली मां फिर से रात को खाना पकाने का कहने लगी। मीरा का सारा दिन तो रामप्यारी के साथ व्यतीत हो जाता परंतु रात के समय वह अकेली रह जाती। गर्मी अधिक होने के कारण मीरा ने अपनी चारपाई घर के बरामदे में अपनी सौतेली मां की चारपाई के साथ ही बिछा लेती थी।

मीरा की मां अपने दोनों पुत्रों से अत्यधिक प्रेम करती थी वह दोनों को अपने पास ही सुलाती थी उस रात मीरा अपने मन में ही सोच रही थी तारों की छांव में यदि मेरी मां होती तो क्या वह भी मुझसे इतना प्रेम करती यह कहकर मीरा निद्रा लेने लगी आधी रात के वक्त मीरा अपनी गहरी नींद में सपना ले रही थी तो वह देखती है कि रामप्यारी ही उसकी मां है वह मां का रूप धारण करके सदैव मीरा के साथ रहती है मीरा अपने स्वप्न में ही ढेर सारी बातें उससे करती है।

मीरा एक बार भी अपनी सौतेली मां की बुराई नहीं करती है बस यही कहती है कि अगर आज वह नहीं होती तो कदाचित मैं जीवित नहीं होती अगली सुबह जब मीरा अपने घर का सारा काम समाप्त कर लेती है तब वह रामप्यारी के पास जाने लगती है, वह देखती है कि रामप्यारी आज अपने स्थान पर नहीं थी वह अपने निगाहें इधर-उधर घूमाती है किंतु उसे कोई नहीं दिखाई देता। वह घंटों तक उसका इंतजार करती है। परंतु उसे निराश होकर घर की ओर आना पड़ता है अगली सुबह फिर इसी तरह हुआ।

दिन बीते सप्ताह बीते पूरा एक माह बीत गया रामप्यारी का कुछ पता नहीं चला मीरा को कुछ भी अच्छा नहीं लग रहा था। अब वह जाती तो रोजाना थी परंतु सदैव निराश होकर लौट आती थी रोने के कारण उसका सारा चेहरा खराब हो गया धीरे-धीरे उसने वहां जाना भी बंद कर दिया अकस्मात जब वह अपनी सौतेली मां के साथ बाजार जा रही थी तो उसने रामप्यारी को एक व्यक्ति द्वारा कटा हुआ पाया मीरा उसे देखकर वहीं रुक गई मानो उसके पैरों तले जमीन खिसक गई हो उसे समझ नहीं आ रहा था कि वह क्या करें आखिरकार उसने अपनी चुप्पी तोड़ते हुए प्रज्वलित होकर उस व्यक्ति को रामप्यारी को काटने से रोका उसकी सौतेली मां ने मीरा के इस बर्ताव के कारण भरे बाजार में थप्पड़ लगाया। वास्तव में मीरा का

प्रतिदिन जाना तथा रामप्यारी के साथ बैठना पसंद नहीं था, इसलिए उसने रामप्यारी को एक व्यापारी के पास बेच दिया था।

मीरा ने जाकर रामप्यारी को पकड़ा और चूमने लगी। मीरा को इस तरह अनुभव हो रहा था मानो कोई उसकी मां को काट रहा हो। मीरा को उससे इसलिए भी लगाव था क्योंकि वह सोकर जब भी उठती थी तो उस अलमारी के ऊपर बकरी का एक गुड्डा था, जो उसे उसकी मां ने दिया था। मीरा को ऐसा लगता था कि सचमुच उसकी मां रामप्यारी का रूप धारण करके आई है क्योंकि वह जिस प्रकार से मीरा से प्रेम करती थी उसे पूरा गांव ही कहता था वास्तव में यह तो मीरा की मां ही है। गुस्से में आकर जब मीरा की सौतेली मां उसे घर से निकाल देती है तब मीरा आजाद अपनी मां रामप्यारी के साथ खुशी से बाहर चली जाती उसकी इस ममता को देखकर संपूर्ण गांव वालों को तो समझ आ गया था परंतु उसकी सौतेली मां को आज तक इस बात का एहसास नहीं हुआ था।

किसी ने ठीक ही कहा है - माँ ममता का सागर है।

सोनू यादव
बी.ए. द्वितीय

पर्यावरण संबंधी तत्व

- धरती पर जीवन के लालन पालन के लिए पर्यावरण प्रकृति का उपहार है।
- पानी, हवा, पेड़ इत्यादि पर्यावरण के अन्तर्गत आते हैं।
- पर्यावरण से हमें वह हर संसाधन उपलब्ध हो जाते हैं जो किसी सजीव प्राणी को जीने के लिए आवश्यक हैं।
- हम सभी ने हमेशा से पर्यावरण के संसाधनों का भरपूर इस्तेमाल किया है।
- हमें भविष्य में जीवन को बचाये रखने के लिए पर्यावरण की सुरक्षा को सुनिश्चित करना होगा।
- यह पृथ्वी पर निवास करने वाले प्रत्येक वर्ष 5 जून को मनाया जाता है।
- पर्यावरण और आर्थिक विकास एक-दूसरे से जुड़े हुए हैं।
- सतत विकास स्थिरता के तीन स्तम्भों पर टिका हुआ है- आर्थिक, पर्यावरणीय और सामाजिक यह तीनों ही इसकी आधारशिला हैं।
- सतत विकास की अवधारणा 1987 में बनी ब्रूटलैंड कमीशन से ली गई है।
- प्राकृतिक संसाधनों का तेजी से हो रहा दोहन भी एक प्रमुख चिंता का विषय बन गया है।
- ग्लोबल वार्मिंग की समस्या को रोकने के लिए वनों और झीलों की सुरक्षा आवश्यक है।
- ओजोन परत के क्षरण के लिए जिम्मेदार पदार्थ का उपयोग ज्यादातर रेफ्रिजरेटरों और एयर कंडीशनरों से होता है।
- सभी सजीवों के अस्तित्व के लिए स्वच्छ वातावरण की आवश्यकता है।
- वातावरण बचाव के लिए देश की सरकार और जनता को मिलकर उचित कदम उठाने चाहिए।
- राज्य को औद्योगीकरण, खनन और अन्य कार्यों के पर्यावरणीय प्रभावों को कम करने के उद्देश्य से नीतियों को लागू करना चाहिए।
- निजी कारों के बजाय, जितना हो सके सार्वजनिक परिवहनों का उपयोग करें।
- प्लास्टिक बैग और उसके उत्पादों के उपयोग पर प्रतिबंध लगाएं।

धन्यवाद!

आकाश कुमार
बी.ए. द्वितीय

भारत को ऊँचा उठाना है

भारत को स्वच्छ बनाना है, भारत को ऊँचा उठाना है
हम सबको ही मिल करके, संभव हर यत्न करके
बीड़ा यही उठाना है, भारत को स्वच्छ बनाना है
भारत को ऊँचा उठाना है...
होगा जब ये भारत स्वच्छ, तब जन होंगे तभी स्वस्थ
सबको यही समझाना है, भारत को स्वच्छ बनाना है
भारत को ऊँचा उठाना है...
गंगा माँ के जल को भी, यमुना माँ के जल को भी
मोती सा चमकाना है, भारत को स्वच्छ बनाना है
भारत को ऊँचा उठाना है...
आओ मिलकर करें संकल्प, हो ना मन में कोई विकल्प
गंदगी को दूर भगाना है, भारत को स्वच्छ बनाना है
भारत को ऊँचा उठाना है...
देश को विकसित करने का, जग में उन्नति बढ़ाने का
नई नीति को बनाना है, भारत को स्वच्छ बनाना है
भारत को ऊँचा उठाना है...
हम सबको ही मिल करके, हर बुराई को दूर करके
आतंकवाद मिटाना है, भारत को स्वच्छ बनाना है
भारत को ऊँचा उठाना है...
मानवता को दिल में रखके, धर्म का सदा आचरण करके
देश से कलह मिटाना है, भारत को स्वच्छ बनाना है
भारत को ऊँचा उठाना है...
सत्य अहिंसा न्याय को लाकर, सबके दिल में प्यार जगाकर,
स्वर्ग धरा पर लाना है, भारत को स्वच्छ बनाना है
भारत को ऊँचा उठाना है...
सचिन यादव, बी.ए. द्वितीय

मैं हिन्दी हूँ

आवाज़ हूँ मैं जन-जन की, भारत में है मेरा गान
मैं भारतीयों की माता हूँ, माँ भारती की शान
मैं हिन्दी हूँ, मैं हिन्दी हूँ, वतन है मेरा हिन्दुस्तान...

हाँ मैं हिन्दी हूँ। दुनिया में मुझे भारत की राष्ट्र भाषा के रूप में जाना जाता है। दुनिया भले ही मुझे भारत की राष्ट्रभाषा के रूप में जानती हो, लेकिन भारत के लोग मुझे माता के रूप में पूजते हैं। मुझे आज भी वह काल याद आता है जब मेरा उद्भव हुआ था। मैंने भारत की बदलती हुई परिस्थितियों को अपनी आंखों से देखा है और केवल देखा ही नहीं उस बदलते हुए कालचक्र के अनुरूप खुद को भी बदलने की कोशिश भी की है। अगर बदलने की कोशिश नहीं की होती तो शायद सिंध से निकली यह भाषा हिन्द की माता नहीं बन पाती।

मुस्लिम समाज मेरा कोई उपकार माने या ना माने, लेकिन उनको एक उपकार जरूर मानना चाहिए। अगर मैं फारसी भाषा से हाथ ना मिलाती तो शायद उर्दू का निर्माण ही नहीं होता। भारत के लोग अंग्रेजी शासन अर्थात औपनिवेशवाद का विरोध न करते, लेकिन मैं उस काल का बहुत ज्यादा उपकार मानना चाहती हूँ। क्योंकि अगर अंग्रेजी भाषा का प्रवेश भारत में न होता तो भारतीयों को मेरा महत्व समझ नहीं आता।

हाँ! वह बात अलग है कि अंग्रेजी भाषा आज मुख्य भाषा के रूप में निखर रही है, लेकिन भारतवर्ष में ऐसे महापुरुष मौजूद हैं जो मेरा महत्व समाप्त नहीं होने देंगे और मुझे ऐसे महापुरुषों पर नाज़ है।

हिन्दी हैं हम, वतन हिन्दुस्तान हमारा,
माँ भारती से है प्रेम हमें, हिन्दी जगत है सबसे प्यारा।

विधि
बी.ए. तृतीय

पर्यावरण की पुकार

काटने से पहले शाखे-पेड़ सोचना जरूर
इस पर बसेरा होगा किसी परिदे का
मेहनत से संजोया आशियाना न देख कर रोयेगा
कोसेगा, सोचेगा यह काम है किसी दरिदे का
आज तो इंसान कर देगा अनसुनी उसकी कराहें
रंग लायेगी एक दिन उसकी बददुआएँ
न होना तू हैरान परेशान
महरूम जब रिमझिम से हो जायेगा
दबाके पर्यावरण की आहें
किसके दम पर कायम होंगी सांसे तेरी
कहां से लायेगा वे संजीवनी हवाएं?
देख प्रदूषण का कहर
कुदरत इंसान से घबराये
रफता-रफता दूर होती जायेगी मुशकिलें
न सुधारी जो तूने अपनी खताएँ
कैसे पायेगा तू कुदरत से वफाएँ?

अंजलि
बी.ए. द्वितीय

वृक्षों की महिमा

पेड़ तो मेरे हैं उपकारी, मेरे रक्षक व हितकारी,
सदा ही मेरी सेवा करते, बन कर वह सेवाकारी।
रहते कितने मेल मिलाप से, कभी न लड़ते आपस में,
जो कुछ इनको है मिलता, करते ब्याज संग वापस ये।
न रखते यह द्वेष भावना, न यह करते कपट व्यवहार,
सारे जगत के हित कारण, देते अपना सब कुछ वार।
जब से पैदा होता मानव, सदा आते हैं यह काम,
मानव जीवन है, स्वार्थ पूर्ण कितना।
पेड़ तो जीते हैं परस्वार्थ में, त्याग पूर्ण जीवन इनका,
दे सकते हैं हम क्या बदला, इनके परोपकारों का।
हर पल शिक्षा मिलती हमको, इनसे सद्व्यवहारों से,
सदा ही करते सेवा, बनकर वह सेवाकारी।

शुभम
बी.ए. द्वितीय

संघर्ष

जिंदगी के प्रत्येक क्षण में मनुष्य को कई प्रकार की समस्याओं से संघर्ष करना पड़ता है और यही संघर्ष उसको जीवन की सफलता की सीढ़ी तक ले जाते है। कुछ इसी प्रकार रामपुर गांव में रहने वाले रमेश नामक गरीब किसान के जीवन का संघर्ष है। रमेश जब करीब 5 वर्ष का था तो उसके पिताजी की मृत्यु हो गई थी। वह हमेशा रमेश से कहा करते थे पुत्र रमेश जीवन में तुम्हें सदैव संघर्ष करना पड़ेगा क्योंकि बिना हाथ पैर हिलाए पेट नहीं भरता। पिता की मृत्यु के बाद सारी जिम्मेदारियों का बोझ रमेश के सिर पर आ पड़ा। बेचारा रमेश इतनी कम उम्र में क्या जाने कि उसे कौन-कौन से पापड़ बेलने पड़ेंगे।

समय की तीव्रता को समझते हुए उसने अपने खेतों में काम करना आरंभ किया और कुछ समय पश्चात ही वह एक परिश्रमी किसान बन गया। इस प्रकार उसके परिश्रम को देखते हुए उसकी माँ ने उसकी शादी के बारे में विचार किया। रमेश वास्तव में परिश्रमी तो था किंतु घर की गरीबी को वह दूर ना कर सका, क्योंकि जो भी फसल वह अपने खेतों में उगाता था वह इतनी अच्छी नहीं होती थी।

अनपढ़ता के कारण वह खादों का इस्तेमाल ठीक ढंग से नहीं कर पाता था। जिससे मंडियों में भी उसे अच्छा दाम नहीं मिलता था। फिर एक दिन वह वृक्ष के नीचे बैठा कुछ सोच रहा था कि मैं इस गरीबी को कैसे दूर करूं तभी अकस्मात एक बुजुर्ग व्यक्ति वहां आया और उसने रमेश को दुखी अवस्था में बैठे देख कर उससे पूछा क्या हुआ भाई क्यों दुखी बैठा है? रमेश ने करुण भाव में उत्तर देते हुए कहा भगवान मेरे साथ बहुत अन्याय कर रहे हैं, मैं इतने परिश्रम से अपनी फसल उगाता

हूँ किंतु वह अच्छे दामों पर नहीं बिकती। बुजुर्ग व्यक्ति ने कहा तुम देखो कि तुम कहां गलती कर रहे हो? तुम मेहनत तो अवश्य कर रहे हो किंतु उसे एक सही राह की आवश्यकता है। तत्पश्चात समय का रुख बदला रमेश की शादी हो गई उसके घर में 2 पुत्र पैदा हुए श्याम और महेश। कुछ समय पश्चात रमेश अपनी इस गरीबी से संघर्ष करते हुए मर गया उसके पुत्र यह देखकर अत्यंत दुविधा में पड़ गए अब उनकी भी हालत अपने पिताजी के समान हो चुकी थी।

श्याम पढ़ने में बहुत होशियार था वह सदैव अपनी कक्षा में प्रथम आता था परंतु अपने घर की गरीबी को देखकर मैं बहुत निराश होता था। जैसे जैसे उसकी दसवीं तक की शिक्षा समाप्त हुई। उसके समक्ष एक बड़ी समस्या थी उसका परिवार और खासकर महेश की उसे अत्यंत चिंता थी। महेश भी अपने भाई के समान होशियार था। पढ़ाई के लिए श्याम अब शहर जाता था। परंतु गरीबी के कारण उसे अपनी पढ़ाई बीच में ही छोड़नी पड़ी।

महेश जब एक दिन अपने बड़े भाई शाम को दोपहर के समय खाना देने गया तो उसने देखा की बड़े भाई ने एक वृक्ष से लटककर फांसी लगा ली है। वह चिल्लाता हुआ घर गया और मां से कहने लगा मां.... मां.... श्याम भैया अब नहीं रहे। यह सुनते ही महेश की माँ धरती पर गिर पड़ी और रोते हुए ऊंचे स्वर में भगवान को दोषी मानने लगी। हे भगवान! मैंने तेरा क्या बिगाड़ा है। आखिर क्यों तू हमारे साथ अन्याय कर रहा है। पहले मेरे पति और अब मेरा बेटा। आखिर क्यों? शाम के जाने से महेश के हृदय पर गहरी ठेस पहुंची। उसने ठान लिया कि मैं घर की गरीबी को दूर करके ही सांस लूंगा।

दीवारों पर लगे कैलेंडर से तारीखें बदलती गईं। अब महेश की भी दसवीं कक्षा समाप्त हो गई थी अब उसके सामने भी बिल्कुल अपने भाई की तरह चुनौती आ गई थी। परंतु वह घबराया नहीं, महेश के एक अध्यापक सदैव उसकी सहायता किया करते थे वह सदैव उसको समझाया करते थे कि जिंदगी में हर मोड़ पर आपको संघर्ष का सामना करना पड़ता है और जो वीरता से इसका सामना करता है वही सफलता को प्राप्त करता है। महेश की उच्च शिक्षा का सारा खर्च उसके अध्यापक ने उठाया। कई बार तो कई रातों तक वह अध्यापक के घर पर ही गुजार देता था। एक रात जब करीब 2:00 बजे अध्यापक अपने कक्ष से बाहर पानी पीने आए तो उन्होंने महेश को पढ़ते हुए पाया।

उन्होंने पूछा कि महेश अब तो आराम कर लो, तो महेश ने कहा कि मैं कैसे आराम कर लूं। जब कभी भी मैं अपने अपने नेत्रों को मूंदता हूँ तो मेरे सामने मेरे पिता, भाई एवं परिवार की गरीबी दिखाई देने लगती है। उसका यह उत्तर सुनकर अध्यापक के आंखों में आंसू आ गए और उन्होंने कहा कि, “वह दिन दूर नहीं जब कामयाबी तुम्हारे कदम चूमेगी।” महेश की पढ़ाई निरंतर चलती रही और एक दिन महेश जिला कलेक्टर बन गया और इस प्रकार उसने अपने घर की गरीबी को दूर किया।

भगवान के द्वारा दी गई कठिन विपत्तियों का उसने साहस के साथ सामना किया और संघर्ष करके यह साबित किया कि जिंदगी में वही सफल होता है जो संघर्ष करता है। जितना कठिन संघर्ष होगा उतनी ही अधिक सफलता होगी।

उत्सव
बी.ए. तृतीय

English Section

Editorial

While on page 22 of the 21st century, we move on in our lives with a tiny wish nestled in our hearts - that of the Coronavirus pandemic finally going away for good. We have made it to the second year of the second decade, and considering the challenges that we encountered on the way, it is no mean feat. We've all had our battles to fight, and it is no wonder that these two years haven't been the best for many of us. Our lives have been turned on their heads in the past two years in ways not even the most creative fiction writer could imagine. We are still continuing to adjust to the new normal with as much poise as possible, and we hope to continue in the same spirits this year.

With the turn of events there are also many life lessons that we have learnt. All of humanity has had to take a long hard look at the state of the world and it is evident that we are inextricably connected to everyone no matter how far. It has made us realise the importance of friends, family and community. With the indomitable spirit of human resilience, we continue to march on ahead. Embodying this hope and belief, we are now working towards preparing another issue of Agammi Jyot. This year, the magazine is dedicated to the cause of Environment Sustainability, which is also one of the Best Practices promoted by the College.

What I have come to realise is that eventually, we all find solace and relief in nature and in our creative pursuits and conduits. The College Magazine is a platform to document the immense creativity and hard work of the students and teachers, while keeping in mind the need to conserve and preserve our environment, so that the needs of future generations can be met without compromising on the ability to meet current needs. I hope the collection of articles, poems and stories will delight as well as educate the readers. Through the compilation it is our earnest aim to provide a very enriching reading experience. As we prepare for the journey ahead we must remain steadfast in our endeavour towards academic and spiritual excellence and keep a staunch belief that we will emerge triumphant in the face of difficulty.

I will leave you with my best wishes, and a quote by Vincent Van Gogh,

"...and then, I have nature and art and poetry, and if that is not enough, what is enough?"

Ms Ayushee Arora
Assistant Professor
PG Department of English

Student Editor Speaks

Let Nature be your teacher.
She has a world of ready wealth,
Our minds and hearts to bless –
Spontaneous wisdom breathed by health,
Truth breathed by cheerfulness.

- William Wordsworth

In the month of November, while the maple leaves are falling, soothing the soul, sitting beneath the green canopy of trees and watching the sun rays gild the College walls, I have always cherished reading Wordsworth's poems outside Hari Singh Nalwa Hall. Wordsworth worshipped and personified nature as a guide and teacher. Perhaps Wordsworth's reverence for nature stems from his beliefs in Pantheism, which he shared with Coleridge. A Pantheist believes that "Everything is God, and God is everything," and that one must worship the universe and nature.

Since the last four years that I have been a part of this College, every subsequent year has seen an increase in the coverage of greenery around the campus. Students have been provided with shade in the summers and solace in the winters of the semesters by the trees that have always been maintained and flourished on the campus.

My mind wanders to how many assignments I have made and debates I have practised under the shade of trees on the campus. It is one of the reasons the environment and aura of Sri Guru Gobind Singh College, Chandigarh is more tranquil during the winter, as it has the greenest cover of all the Colleges in Chandigarh. Listening to the birds of Bebe Nanki Park chirping away, sitting near the periphery of the Gurdwara Sahib surrounded by flowers and trees, or petting the Paws that abound plenty in the College, I for one have always felt one with nature here. Sustenance of nature is worshipping God, and I strongly believe it is in the nature of our College to conserve, nourish, and flourish, be it nature or young minds at the College.

The theme of this year's College magazine is "Environmental Substantiality," which has always underpinned the work of the College faculty. The idea of giving a plant sapling to distinguished guests and speakers at College functions has always been an important tradition and hallmark of the College fraternity. Every year, the Post-Graduate Department of English organises the 'Autumn Muse Fest', which acknowledges the cyclical seasons in nature. Through this, it has always illustrated to students the importance of appreciating, conserving, and mindfully sharing nature and its transcendental quality.

This year's magazine edition presents the work, thoughts, and recollections of teachers and students through poems, essays, and short stories that unravel and ponder over sustainability in the post-pandemic world.

With the bright beauty of daffodils and the delicate fragrance of roses, let nature be your shepherd and nurturer of the wilderness.

Harshit Sharma
MA English I

Light Upon the Figured Leaf

Changing Our Inner Environment

The city or the urban space, now also an ecologically abused space, has always been the fountainhead, a sort of cultural, socio/ political hotbed where the ways of the world originate and play out. It has been the object of envy and desire for many and every year millions of people from the outskirts and the margins make the journey to seek their true calling and fulfil their dreams and ambitions. And yet, there is this spectre of loneliness and lack that hangs over the skies and the roofs of the tallest buildings in every metropolis and town.

This longing and restlessness for something still more appealing has found an expression in several artists and poet's angst against this. Wordsworth talks of the "fretful stir" and the "fever of the world" ("Lines Written A Few Miles Above Tintern Abbey") looming large over our vacant self. In the last couple of years, this feeling has been accentuated further, with a raging pandemic leading to a lockdown of every facet of our social and individual life. What it has done is also highlight the sharp divide between the different social and economic groups, some of whom have perished, unable to sustain themselves in the urban fabric which has revealed itself to be severely unequal and sometimes outright unforgiving.

At the same time, one can't overlook the fact that metropolis or the urban centre has played a crucial role in the shaping of a nation-state and the socio-political fabric across cultures and time. From being the epicentre of dominant ideologies serving as a model for the entire population to adhere and follow, cities have also become active sites of violence, ethnic clashes or riots which have held up for scrutiny the once yearned-after social and cultural space of belonging. Contrary to popular belief, the once centres of progress and prosperity have now noticeably become home to a lot of people suffering from depression or alienation – either at the lack of opportunities or under the burden of a robotic and profoundly disabling work culture.

How important is art and poetry in these ecologically and socially vacant times? Poets have brought to us the finest distillation of these nuances, addressing the glitz and glamour and the neon-lit airspace of the cities, and poignant expressions of loneliness and the solitude that such a life brings with it. Cities have known to swallow up individuals, the spectre becoming even more vivid in the pandemic afflicted world or altered them in ways beyond comprehension – we are reminded of Ruskin Bond's words when he talks of Delhi: "In Delhi, you either come first or you get lost."

Metropolises have also been the seat of power and sites of political tug of war, not to mention the eternal yardstick against which the standards of living are measured, yearned for and judged. This has not only accentuated the already gaping sharp divides and the creation of the city/ country binary but also brought to the forefront the inherent cultural and economic arrogance that sometimes punctuates our outlook towards the outside external world. One is reminded of how this has always been the case, be it the city comedies ruling the stage in London in the 17th century, to how Modernism as a literary and artistic movement was not only underlined by a white presence but has also been critically investigated as an urban and elitist movement. that the poems would be a source Perhaps we need more of it now, not only poetic delight, but also art and poetry that makes us think, ponder and contemplate the protean and exclusionary nature of the urban space and milieu.

There is a perpetually cascading tension along several geographical frontiers with Russia and Ukraine joining the bandwagon. Even so, it is hard to dispute that given the social

climate, the ascendancy of hatred and the rising hostility between cultures and races have made our times most bitter towards the idea of peace and connectedness. Under attack is not only the delinquency and criminality of some, but almost everything that constitutes oneness and love.

In 1939, W H Auden had stated, “Poetry makes nothing happen”, (In Memory of WB Yeats). While it might seem, Auden was relegating poetry to margins and a place of relative inconsequentiality, making it seem like an elitist, exclusionist activity, he was in fact according it a higher function: poetry inhabits the real, throbbing spaces we believe in, live in, die in too. It doesn’t make things happen; it is the happening. This world is not an easy place to live in, with all its strife and struggles. Whether to soothe our spirits, or to experience and love the world in its entirety, poetry adds a lot of beauty and meaning to our over-committed, over-connected lives. “To see a World in a Grain of Sand/And a Heaven in a Wild Flower/Hold Infinity in the palm of your hand/And Eternity in an hour”, (Auguries of Innocence, William Blake).

We undeniably have a heart and we are creatures of rhythm, we have naturally tuned our sorrows and joys, loves and enmities, compliances and rebellions into songs and rhythmic compositions. Undeniably our life paths will bring a degree of defeated hopes and with poetry and art, one can learn to transform anguish into art and in the process, come to terms with life’s moral and emotional dilemmas. The poem teaches you how to conserve each experience as footnotes to life’s revelations, and also how life’s patterns unfold to realign themselves into more complex, more meaningful ones, ridden with questions of illusion and morality.

Most of all the realisation, that it takes love for another, empathy and compassion, more than emerald grasslands and silvery ribbons of rivers to come up with a poem. Coleman Bark’s translation of Rumi stirs a very forgotten yet necessary dimension of our beings: There’s no love in me without your being, / no breath without that. I once thought / I could give up this longing, then though again, / But I couldn’t continue being human.

Don’t we derive our depth as humans, both reflective and existential not only from loving those who are dear to us but by loving those that might be totally unknown. For the same reason that it is a good idea to love one’s nation or home, men should have an unconditional affection for the idea of humanity too. However, today, for many, this is becoming impossible. This collapse of affection is something as calamitous as ecological degradation. Maybe it is irreversible too.

From this brewing dislike and division and our constant distancing from the poetry of life, a very potent collapse is set to happen. We need to bring back that poetic rush, the poetic form conveying abstract truth.

PB Shelley, in his A Defense of Poetry also called poets the unacknowledged legislators of the world. In his poem, To Those Born Later, Bertolt Brecht, encapsulates the beautiful irony of writing poetry. He wrote these lines while he was in exile in Nazi Germany in 1938: What kind of times are these, when /To talk about trees is almost a crime/ Because it implies silence about so many horrors? Brecht is here at the heart of the irony that lies in bringing those issues to light through poetry that have been systemically suppressed by oppressive regimes.

Dr Shelly Narang
Assistant Professor
PG Department of English

Not Meant To Be

Never thought it would end like this.
Leaving me all alone in this orb
There is no warmth engulfing me now.
Harsh winds pierce my soul.
Obligations were there.
Now nowhere to be found
Adoration was there.
Now with you, it is all gone.
Anticipating your joviality there.
Guarding me as my angel,
You will always be my worthy treasure.
Now somewhere away from me,
Acknowledging the reality and
Swallowing the lump forming in my throat,
We were not meant to be

Jaspinder Kaur

MA English I

The Trees are Gone

The trees are long gone
the blotches of grass, frazzled,
the houses plain, resigned,
are seeing each other out.
Those houses gave comfort
crude but all right,
held a few thronging evenings
crowded with people who knew steady work
and made a little go a long way.
This street was full of them.
They went when their homes did.
This week men levelled that house
families had lived here,
since their ancestors
walked along the lines of the map
quiet as the dead
with two sacks of their old lives,

Dr Shelly Narang
Assistant Professor
PG Department of English

Thought

The asset of God sometimes turns into the liability of humans.

A simple thought will thoroughly change you. It will affect your perceptions and views, but on a complex level, it will make you feel more dreadful about your thoughts and perceptions. You can control the latter, but the question is for how long? The answer is to feel joyful and enjoy the journey rather than focussing on the destination.

Remember, we have to keep moving. While moving towards a goal or destination, always remember to enjoy the journey.

The thought of being calm is the one which disturbs you the most. To overcome the fear of the calmness, you should have the courage to deal with the real you.

Our mind is an indefatigable asset, but the problem is that we have listed it on the liability side. All we need is to give the brain a little push, and tip it over to the asset side. This will help us nourish ourselves. Doing good might come across as boring, but kindness and goodness will go a long way in helping you become the best version of yourself.

Lovedeep Singh
BA II

Soldier Sisterhood

Not every queen wears a crown, some wear Caps and serve as heroes

“I’m a soldier born to serve the nation.”

The NCC (National Cadet Corps) is a way to live a life less ordinary. It is a youth development organisation with the motto, “Unity and Discipline.” The NCC has always been an important part of my life as it has given me the most cherished memories. I am Cadet Sapna, a BSC (II) student. I feel fortunate to share my NCC experience. And even though I feel very proud that we are the first girls’ wing batch of our college, it was the first time that our college got an opportunity to host a batch of girls (Army Wing).

Firstly, what is the NCC? And how does it help to transform your personality and thought process? NCC helps students to improve their overall personality by teaching them leadership qualities, discipline, honesty, working in a team, time management, how to have high self-confidence, being physically fit, service before self, social service, and the responsibility of service towards their motherland and how to be a responsible citizen of India. I am proud to be an NCC Cadet. By joining NCC, I have learned to be disciplined and have developed a spirit of curiosity and the desire to volunteer. I am aiming towards joining the military and will do everything to protect my country. I believe that “If you win, you need not explain and if you lose, you should not be there to explain.”

During the time of pandemic COVID-19 and not stepping out of our houses, NCC for me has been a breath of fresh air, one of the few things that have created a positive impact on my life. The online classes and assignments taught me discipline and time management. And the day I received my uniform was one of the best days I had. Learning to respect the uniform wasn’t a task, rather it came naturally.

Attending ATC camp offline taught me the most and it has been one of the most wonderful experiences of my life. The discipline and knowledge gained during this time is immeasurable. We were also given a chance at shooting practice which I can proudly add to the list of the coolest things I have done till date.

Once the camp was over, I felt a change in the way I performed various tasks, there were subtle changes that even my family noticed. Like, I started completing my tasks without procrastinating (one of the skills I believe I acquired after I started taking care of my NCC uniform as soon as I got back home), I became more confident and generally started speaking up more in class, and I became physically more active and agile as well. I am and always will be extremely grateful for getting a chance to be a part of the NCC.

Jai Hind!

**Cadet Sapna
BSc NM II**

*“Women are going to form a chain, a greater sisterhood than the world has ever known.”
– Nellie McClung*

Service, Selflessness and Sustainability

Since my first day in College, I have been an NSS volunteer. I am proud to be an NSS volunteer. When I was in school, I worked for the NSS, attended the camp, and received a certificate. When I finished school, I felt like my stint with the NSS was over, but little did I know it would become an inseparable part of my life. In school days, I was under the illusion that attending an NSS camp once a year was all the NSS was about, but I was wrong. When I took admission in the College in the year 2020, we were in the middle of a pandemic. There was a lockdown in place, so the classes were held in online mode. On the first day after taking admission, I was scrolling through my phone when I saw the form for joining the NSS on social media. I filled it and joined the Telegram group for the NSS volunteers, where all the senior NSS volunteers were very proactive and diligent. The Programme Officers handled all the events with alacrity and efficiency. They emphasised on the development of leadership abilities within oneself, which helped me hone my skills and mould them better.

I also came to know that there were online competitions and decided to participate with enthusiasm. For the first competition, we had to record the daily distance cycled by us, along with the time taken, and upload it on an online platform. The regular cycling was not only a novel experience, but also became a part of my day to day life. In this way, I managed to achieve three goals- live a healthier and fitter life, reduce my dependency on fuel driven cars, and thus become more environmentally conscious.

In 2020, due to COVID-19, people were suffering from a plethora of problems, and the NSS volunteers did their best to provide aid and relief to those affected. Multiple Awareness Programmes and Food Donation Drives were organised.

As an NSS volunteer, I also learnt about teamwork. As a member of the team, I helped in organising several events to celebrate Diwali, Constitution Day, World AIDS Day, World Environment Day, etc. At these events, I acquired new skills, such as poster making, certificate designing, paper bag making, and effective public speaking. Following the regular instructions and discourses about environmental sustainability, I also imbibed within myself a sense of responsibility regarding the environment, and the need to preserve it.

After working with the NSS for 9 months, I got the opportunity to attend the NSS Camp. This was my first offline experience with the NSS. When I arrived, I interacted with the Programme Officers, NSS seniors as well as my batchmates. That day was the first time I heard the NSS Clap. I was also pleasantly surprised when I was given a sash for being a dedicated NSS Volunteer, because usually this honour was only accorded to senior NSS volunteers. Appreciation of my work only spurred me further. Initially, when I was called on stage to give an introduction, I could not speak properly because I had stage fright, but eventually I overcame my fear of the stage and gave a speech on Sardar Vallabh Bhai Patel.

I was also part of a team of a joint drive conducted by NSS volunteers and Civil Hospital to make people aware of dengue and to help curtail the effects of the disease. The NSS has helped instill in me a sense of morality, duty, and social responsibility. My experience as an NSS volunteer is an unforgettable one, and I shall always strive to do my best, both within the NSS, and beyond it as well.

Ram Singh
BA II

Never Give Up

It's okay, even if you could not make it this time.

Just make sure you don't stop working hard for the very next time.

It's okay, even if you are a little stressed this time.

Just make sure you blossom by flying high the very next time.

It's okay, even if you are frightened of failure this time.

Just make sure you don't get scared of trying for the very next time.

It's okay, even if no one believes in you this time.

Just make sure, if you believe in yourself, you are already halfway down for the very next time.

Never give up on yourself because incredible accomplishments need the courage to shine.

Gurleen Kaur
MCom I

Journey to Success

My journey from Sri Guru Gobind Singh College to my current position at Infosys Ltd. has provided some of the most valuable experiences of my life. I cannot pen my thoughts on any particular incident as every moment I spent was very special to me. I will share my experience with facts and thoughts. Luckily, I got admission to one of the top colleges in my city and I was very nervous on my first day. However, my fears soon vanished. My seniors welcomed me warmly and gave me a tour of the whole college. During this tour, I became friends with them too. College life makes a person stronger to fight his own battles. Students start to feel independent once they enter college. The student who utilizes college time productively will be successful in the future. Teachers play the most important role in guiding and molding a student's character and personality.

I am eternally indebted to the Principal and teachers of the College for their constant support, which helped me get placed with Infosys Ltd. Now they are helping me no matter when I approach them. They are always ready to give me their valuable guidance. Getting selected at Infosys was not an easy task. A preliminary exam had to be passed before proceeding to the interview. My heart was thumping before the exam. But, thanks to my college and its teachings, it was like a cakewalk. The day of the interview was the most nerve-wracking day of my life. I remember every moment of that day, from walking into the interview cell and waiting for the result.

When asked about my projects by the interviewer, I proudly spoke about the projects I had undertaken at Collage, under the able guidance of my teachers. Achieving this milestone would not have been possible without the support of my parents and teachers.

Arshdeep Singh Pannu
Alumnus

I Am My Parents

You are weeping, showing your idle tears
to them, with no reasons and results.
You are blaming and cursing your life
and torturing your soul.
If someone makes a man worry, he is a sinner.
If you care about the sin, you are the oppressor.
Who is torturing your soul and mind?
He is dreaming, drinking his parents' sweat,
That which guards him from life bittersweet
 His ego, his pride , his fame,
 All atop his parents' sweat.
 Hail! Hail! He possesses a life
 You have two.
Burnt hands, cold sweat, clammy limbs
Longing for another life, one away from poverty
Never share your poverty, only your spirit!
Hush! Don't let the child know
God has graced you with everything .
Pray to Him,
Wake up your guardian spirit and become your parents.
How long did his money last? And how long did your effort last?
 Think of yourself as parents, all alone,
 Unable to share with anyone!
 And in hours of loneliness, you know
"I am my parents
I am my parents."

Mutum Budhichandra Singh
MA English I

The Environment and Us

The well-being of human beings is closely linked with the health of the environment we live in. According to the World Health Organisation, 24% of deaths can be traced back to avoidable environmental factors. To live a healthy, fulfilling, and peaceful life, we need clean air to breathe, freshwater to drink, and places to live that are free of toxic substances and hazards.

As we begin to experience the long-term consequences of ever-increasing industrial growth and exponential energy use, we must act to reverse these effects and prevent any further damage. Thus, environmental sustainability comes into action.

Environmental sustainability in its purest form means utilising the current resources without compromising future generations' needs and wants. Resources are scarce. Thereby, sustainability ensures that they are allocated in the best and most optimal way so that both the present and the upcoming generations can benefit from them.

Environmental sustainability, therefore, occupies a pivotal role in today's world. It is not just a crucial aspect of environmental conservation, but it is also essential for every human being to practice sustainability and embrace it as their duty. We need to fully understand the threat of environmental degradation and if we are to sustainably manage our planet, we all need to spread awareness among others and encourage everyone to come forward and save our Mother Earth.

Environmental Sustainability is the key strategy against the backdrop of the growth of the human population and the rampant exploitation of the environment. Efforts should be constantly made to conduct research on sustainable agriculture, pollution management, stress management, and sustainable management of regions that are fragile, such as polar caps, rainforests, oceans, etc.

Environmental sustainability requires the constant efforts of everyone to help stop the threat of environmental degradation moving beyond climate change and address other critical challenges confronting the planet.

Anoop Rana
BCom I

Importance of Journaling

I tell everyone this, and I mean it. Buy a journal. Carry it with you everywhere you go. And I mean everywhere. Write about your favourite moments, your least favourite moments, ideas, grocery lists, people you've met, strangers you've walked past on the street, favourite quotes, words to remember, what the sky looked like at 7pm, new songs you've discovered and what they mean to you, your childhood, places you want to go or places you've been, write about your passions, how you feel at this exact moment, draw out the mountains, scribble all over the pages. And when that one gets full, buy a new one. Reread it in 2 years, 20 years, when you need a good laugh, when you're crying on your bathroom floor, read it to your children. You need to remember these moments in your life. They are so important.

Gagandeep Singh
BBA I

The Elysian View

I often sit near the window sill and wonder,
How pacifying the view is even after a loud thunder
The rainy days make my heart skip a beat,
And in winter, my body yearns for heat.
One fine evening, I fell in love with the sunset,
Because there's nothing about it one can forget.
The mellow colors fill your eyes with love,
And at the same time, it is peaceful as a dove.
Many seasons pass by,
And every night the spectacular moon bids goodbye.
But still, my eyes never get tired of this wonderful view,
Because every day there is some or the other thing new.
From the beginning till the end of the day,
The birds chirp and there is such a wide emotional array.
Gentle breeze touching the trees,
And the breathtaking cold winter breeze
Everything in this world is so unforgettable,
And every little thing that God created is unbeatable.
So, take out some time from all your duties,
And learn how to admire such little beauties.

Supriya Paul
BSc Medical II

To: The Girl with the New Glasses

Vision of glory is what I seek.
Glory of the brown, sunken eyes,
Held by the kaleidoscopic beach.
Hidden under a transparent disguise.
Wish I could hold the sands of time forever.
Stay within the sights of your frame,
Always drowning in endeavours.
Seeking the glimpses of the pretty waves,
Only to be swept away by the deep sea waters.

Mayank Taya
MA English II

Spreading Awareness and Sharing Responsibility : Journey of the RRC Volunteers

The Red Ribbon Club (RRC) is a voluntary on-campus outreach program for students in educational institutions dedicated to raising HIV/AIDS awareness. Initiated and supported by the Chandigarh State AIDS Control Society (SACS), the Red Ribbon Club of our College intends to instill a sense of awareness and responsibility in the youth to extend their able help towards developing a healthy lifestyle. It intends to promote Voluntary Blood Donation. Promoting Volunteerism among the youth; the RRC club provides a vital opportunity to students to spread awareness not just among their peers but also in the society for a better future. Various activities and events are frequently organised for students throughout the session.

Our experience with Mr. Sunil Kumar Panghal in a workshop conducted on HIV/AIDS awareness and the Blood Safety programme, was highly inspiring. The session was really informative and interactive. Various questions were asked and Sir had made us aware of the most prevalent causes of HIV/AIDS, We were apprised of the measures that could be taken to prevent its spread. He also debunked some of the common myths around HIV/AIDS and encouraged students to adopt a positive health behaviour in an enabling environment.

As the world today is undeniably digital, the fastest way to spread awareness is through technology. Espousing this sentiment, the Club organised a Short Video-making competition on the topic 'Blood Donation'. It was an amazing experience as various students came forward with their creative ideas. They showcased not just their video making skills, but also, their will to spread awareness. The activity was a pertinent medium to instill in us a sense of social responsibility. The top 3 entries received cash prizes from our respected Principal ma'am who lauded our efforts and encouraged us to adopt a positive approach towards life.

A small initiative was taken by the volunteers of the club when they came together and enacted in an awareness video on HIV/AIDS. The video depicted various scenarios to disseminate correct information about the disease. While enacting the video we realised that we come across this issue in every walk of life and it is not just the fight of an HIV-infected person but it is the fight of the entire society. The awareness video was then sent to the Chandigarh State AIDS Control Society, and the efforts of the students in this noble initiative were highly appreciated by the authorities.

Learning about the causes of this disease and its preventing measures is as important as learning its history and other factors. A few of our club volunteers participated in a State-

level Quiz competition organised by Chandigarh SACS . Students from almost 18 colleges were present. It was an interesting platform for all students to enrich their knowledge. For all the participants it was an extraordinary experience especially to witness our peers with such profound sense of responsibility towards our society .

Our volunteers even took part in the 4th Bicycle Rally “Cyclothon” for HIV/AIDS awareness on Dec 1, 2021 which was flagged off by Sh.Yashpal Garg, Secretary Health, UT Chd from Sukhna Lake to Sec 42 Lake. Organised by Chandigarh State AIDS Control Society, it was the most fun experience for the volunteers. All of them were gifted green t-shirts. It ended with a small quiz on HIV/AIDS. Volunteers enthusiastically participated in large numbers and three of our club members were awarded prizes by Dr Amandeep Kang, Project Director, Chandigarh SACS.

Starting as a small group, our RRC Club is growing day by day as more and more students are joining this war against HIV/AIDS. As the youth of this country, we feel that the responsibility falls on our shoulders to educate society to make a safe world for our coming generations. In the Red Ribbon Club, we walk in as students and volunteers, but we come out as responsible citizens.

Ayushi Aggarwal
MA Eng I

Hostel Life

Living in a hostel is a lesson in itself. At home, the reliance on the parents to fulfill all the needs restricts the inculcation of a sense of responsibility in the youth. The parents keep the clothes in the wardrobe, prepare the uniform for school, put everything in order each morning and even arrange the school bag for the child. Someone is always there to look after all of these things. This dependence and a no-care attitude of the young who keep demanding more is found in every home.

In the hostel, the ones who had remained so dependent on others for every small thing, initially find themselves struggling to cope with the new lifestyle. What to do, how to manage one's space, how to clean one's clothes, how to arrange the bookshelf, all these small things seem to be too difficult for them. But ultimately, all these things teach them discipline. The fixed hours for breakfast, lunch, and dinner, limited time to visit the gym, etc. teach one discipline, which ultimately helps one to grow and become independent.

The other important lesson that hostel life teaches is the lesson in social living and sociability. The trials of living together and sharing the space with someone. It teaches you to adjust and accommodate. This is a great lesson that goes a long way in life on the social front.

Hostel life, thus, has much to offer in the values it helps us inculcate in our life. It makes one more disciplined, organised, responsible and independent. As the hostel is taken care of by a warden who has to look after everything, he/she is sometimes unable to supervise effectively. Due to this lack of supervision, one may fall into bad company and start doing things like taking drugs, consuming alcohol or smoking cigarettes. On the other hand, there are many excellent seniors present to guide the freshers towards a successful path in hostel life. Hostel life is like a roller coaster ride; sometimes we go high and sometimes we feel low, but all these ups and downs help one to get ready for the world out there.

Anuj Kr Anand
BCom III

Environment and Technology

Technology is the driving force behind modern life, giving humans the means to control and influence nature. Over the past few decades, technology has made a few great contributions to the environmental protection. Renewable technologies have reduced the demand of fossil fuel; computer technologies have enabled paperless office into reality and thus decreasing the number of trees used to produce paper. Advancement in the AI in environmental protection market could be one of the solutions to solve the major environmental concerns. The application of AI in environment protection includes machine learning for protecting the oceans, monitoring shipping, ocean mining, fishing, coral bleaching or the outbreak of marine disease. For instance, SAS has developed a computer vision technology named Footprint Identification Technology that is being used by Wild Track to identify, track and monitor the animals and protect them from threats. The AI techniques are quite beneficial for environmental analysis, as they are able to process a huge amount of data quickly so as to draw conclusions that may have not been possible by humans. Moreover, AI-enabled environment protection system monitors and reduces the amount of energy consumption and water usage that helps in preserving resources.

Telecommunications can make a direct contribution to the implementation of environmental programmes. For example, telephony, and in particular rural telephony, through the infrastructure it sets up, aims to provide an impetus for multi-sectoral integrated development, creating lasting jobs, wealth and prosperity. The electromagnetic environment may be expressed in terms of the spatial and temporal distribution of electric field strength, irradiance or energy density. Animals, such as migratory birds, bats, and certain fish and insects, that are strongly dependent on magnetic fields for orientation or migration. It is not possible to determine whether a single exposure standard is appropriate to protect all environmental species from EMF.

Technology for environment looks at any and all technologies and their impact on the environment - in their inputs, throughputs and outputs. They include, for example, cleaner and resource efficient technologies which can decrease material inputs, reduce energy consumption and emissions, recover valuable by-products, etc. Environmental technologies are technologies developed for the specific purpose of addressing an environmental problem. These include, for example, technologies for sewage treatment, water purification, minimise waste disposal problems, processing pollutants, proper handling of toxic/hazardous wastes etc.

Drones and crowdsourcing help monitor forest health and detect illegal logging. Today as our civilisation faces a new unprecedented challenge; technology can play a crucial role in decoupling development and environmental degradation. The hunt for new smarter ways to support our development has always been a key driver of technological advancement. Alongside the technological revolution, what we need is an equally unprecedented cultural revolution in the way we connect with the planet. I have come in to believe that technologies will serve as a major role in protecting the environment, both in the present and future. The proper and sustainable use of technology will benefit our environment the most.

**Tahira
BCom III**

Healing

Nature's child,
Growing wild.
Looking at the situation,
Still lost in perpetuation.
Knowing very well,
Of Nature's terrifyingly beautiful spell.
The catastrophe is inevitable,
But man considers himself indefatigable.
Being aware of the aftermath,
But still traversing down the same path.
Nature is a giver,
Doing mankind a favour.
It's all about give and take,

But man seems to realise not his mistake.
Continuously destroying this precious
possession,
Man is making hell out of heaven.
Nature needs healing,
As she laments, her soul grieving.
Stop exhausting her more,
Or else she will settle her score.
Let mankind engulfed in her warmth feel at
ease,
Seeing nature at peace.

Jaspinder Kaur
MA English I

Nature Heals Souls

The flowers, the winds, the Sun
All are nothing but part of Him
They move in sync with us
When we are sad, the leaves fall
When we are happy, the flowers bloom.
All the four seasons –
The life cycle: birth, youth, old age, death
Move hand in hand.
Mankind tries to heal itself through
artificial drugs
But sitting by rivers, oceans make us feel
like infants
'Cause there's nothing that Nature can't do
As Nature heals SOULS...

Inderpreet Kaur
MA English I

O' Tree- I Love Thee!

Trees are the best gift and friend available to mankind. Each tree comes with its own unique features. Trees are imperative to maintain the balance of life, and keep the planet cool and habitable. Trees are multifaceted- they provide shade to humans, foster biodiversity and wildlife, and help in reducing pollution. Trees help in keeping the ecosystem of life alive. In a rapidly developing world where urbanisation and modernisation seem to have taken over our lives, trees remind us that going back to our roots is where the true essence of life lies. While it may seem simplistic, but saving and planting more trees is the only way for us to mitigate the far-reaching effects of environmental degradation. Even if all of us plant one tree a year, we will have done our bit.

*“ Dear Tree, we hope and pray,
That with us you forever stay.”*

Ravinder Singh
MA English I

The Sunset

In the toil of life, oh sunset you,
Will always be the best sight.
I hope my staring is all right ,
Cause that's the best I might.

I wish to soak you in,
I wish to breathe you in,
But there are people around,
And there are thoughts abound.

Oh the sight of you,
Especially that lilac hue
A brawl I'd go black and blue,
A battle I would fight for you.
I could stare at you for the whole day,
But that wouldn't make you stay.

The hurry you are in,
Is already wiping off from my face the grin.
But while you are gone,
We may be sad, but not forlorn
For you give yourself so freely to all who adore,
Encouraging us mortals to rest, set, and again soar.

Joel George
MA English I

Social Sciences Section

Editorial

Unprecedented climatic and weather changes over the years are signs of a planet in peril. Mindless and injudicious exploitation of our resources has brought us at this juncture today. The historian Donald Worster rightly observes that, “we are facing a global crisis today, not because of how ecosystems function but rather because of how our ethical systems function”. Saints and Seers have also bid Man to be forever reverential to Mother Earth for the gift of life that has been bestowed upon us. Environment is a national issue which requires the unwavering participation of all the stakeholders and assumes even greater importance as India performs dismally in this regard, ranking lowest among the 180 countries in the Environmental Performance Index report 2022. Hence, as conscientious citizens of the society our aim should be to address the issue of environmental protection by engaging the younger generation.

The College Magazine ‘*Agammi Jyot*’ inculcates the habits of creative thinking and writing and broadens the horizons of young minds. Through this compilation it is our earnest aim to provide an enriching reading experience. As we prepare for the journey ahead we must remain steadfast in our endeavours towards academic excellence and protecting our environment as we cannot afford to cripple the planet that we call our Home. Indelible impact of the change in environment on humanity is a reminder for us to make amends before it is too late.

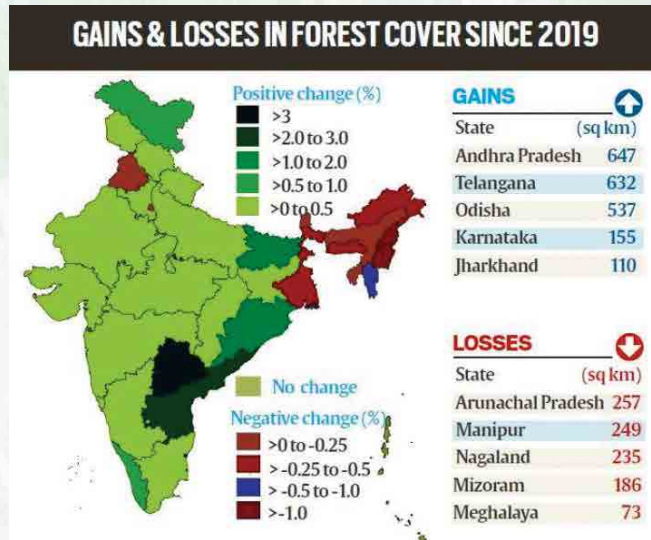
Ms Amol Virk
PG Department of Economics

“Never doubt that a small group of thoughtful, committed citizens can change the world ; indeed it is the only thing that ever has.”

-Margaret Mead

ISFR 2021-A Guide for Policy Makers

The Forest Survey of India (FSI), an organization under the Ministry of Environment, Forest and Climate Change, has released its biennial publication, the Indian State Of Forest Report (ISFR-2021) in January 2022, which has been mandated to access the Forest Cover and Green Resources of the country. This report covers the ecological, economic and social dimensions of the National Forest Policy and aims to assess and monitor forest resources. Central Government, State Governments, personnel of the forest departments, research scholars and the academia use data from this report for the formulation of green policies and programmes. The major findings of the report are:

- Presently the forest cover is 7,13,789 sq kilometers making India one of the top 10 countries with the largest forest cover.
- Andhra Pradesh, Telangana and Odisha are the top three states showing an increase in forest cover.
- The North-East states account for the highest forest cover as a percentage of total geographical area. But due to natural calamities, particularly landslides and heavy rains, anthropogenic activities such as shifting agriculture, road-highway-dam projects, and felling of trees, this forest cover is showing losses.
- The total increase of 17sq kilometers of Mangrove Forests can be seen as compared to the previous report making it to 1992 sq kilometers.
- The estimated carbon stock of the country was 79.4 million tonnes more than the previous report in 2019, which is an alarming concern for policymakers.

Based on the findings of this report Government of India has taken the following initiatives not only to prevent the decline but also to increase the forest cover in all parts of the country:

- National Mission for Green India is one of the eight missions under the National Action Plan on Climate Change (NAPCC), launched in 2014 to tackle the evil of climate change and to take care of the biological resources of the country.
- National Afforestation Programme (NAP), is being implemented by the same ministry to revive the degraded forest areas.
- ForestCover Mapping of the country, with the help of the National Remote Sensing Center (NRSC), Hyderabad.
- Forest Fire Prevention and Management Scheme works for the prevention of forest fires by funding the state government along with the Mission for Green India (MGI).

Goldpuneet Singh Saagu
Student Editor
MA Sociology I

Environment Preservation in India: Historical Importance

Environmental preservation is an age old idea imbibed in the Indian Culture since the Harappan Civilisation because climate variability has played a vital role in their expansion and collapse. This Civilisation provides evidence of human interest in wildlife, as seen in seals depicting images of animals and plants. Vedic literature (about 1500 BC) clearly speaks that there is an integral balance in Man, Nature and The God. Natural forces were considered to be expressions of the Lord Himself and are venerable entities. Vedas envisage a beautiful natural environment on earth and command the man not to pollute. Vedic texts also highlight that it is the dharma of each individual in the society to protect nature. "Atharva Veda", the ancient Hindu Scriptures stated "What of Thee I dig out let that quickly grow over."

In Buddhism the rivers, forests, mountains are highly respected and regarded as bliss bestowers and Buddhists had great respect for the Sun, Moon and other planets. Buddha also set down rules forbidding the pollution of rivers, ponds and wells in Sutta-Nipata. Moreover, Peepal Tree at Bodh-Gaya is considered sacred because Mahatama Buddha attained nirvana (supreme Knowledge) under that tree.

Similarly, Emperor Ashoka decreed that it was a king's duty to protect wildlife and the trees of the forests. He got edicts inscribed on rocks and iron pillars throughout his kingdom, prohibiting the destruction of forests and the killing of various species of animals. This historical evidence, surviving to this day, is the first recorded

measure on conservation anywhere in the world. During medieval period the text on ethics written by Abdul Qadir Badauni explicitly mention cutting down a shady tree amongst the most heinous sins of the time. Akbar the great efforts in promoting in common property resources, management of water bodies and his disapproval of killing animals were legendary. According to Sikhism people should respect God's creations and know the eternal truth regarding their place in the universe. The Guru Granth Sahib proclaims the glory of God in nature and the environment.

This long tradition and belief in the conservation of nature is also vividly alive in contemporary times. One of the most successful conservation movements in India today is the Chipko movement spearheaded by the womenfolk of Gopewar village in Garhwal in the Himalaya. Commercial felling of trees was effectively stopped by them by hugging the trees when lumbermen arrived to cut them. This simple yet effective action eventually saved 12,000 sq.km. of a sensitive water catchment area. There was a similar Apiko movement in the southern state of Karnataka.

Although we have gloried past but new strategy has to be grounded in efficient, sustainable use of resources and supported by a belief system based on religions and respect for the natural endowments of the country. This type of strategy can play a significant role in the preservation and conservation of environment.

Mr Amrinder Singh
Assistant Professor
Department of History

Sundarlal Bahuguna : *The Man Who Lived for Trees*

The words of poet Kunwar Prasun aptly reflect the contribution of Sundarlal Bahuguna, a man who lived for trees.

“क्या हैं जंगल के उपकार, मिट्टी पानी और बयार
मिट्टी पानी और बयार जिन्दा रहने के आधार”

Sundarlal Bahugunawas born in 1927, in a small village of Tehri district in the hilly region of Uttarakhand, known as ‘Maruda’. He was a learned man, born in the era of struggle against English and he also joined the freedom struggle as a Gandhian. But despite all this, it was the ‘**Chipko Movement**’, which popularised his name as one of the great environmentalists.

In the year 1973, the first Chipko protest occurred near the village of Mandal in upper Alaknanda valley. The government’s decision to allot forest land to a sports company triggered the movement and the tribals and villagers, who were dependent on forest,

were angered by this and the Chipko Movement began.

The idea of hugging trees to protect them came from the wife of Sunderlal Bahuguna and Sunderlal himself, who began to share Chipko’s tactics. Major protests occurred near village Reni (where 2000 trees were scheduled to be gelled). But a protest, led by a village woman, ‘Gaura Devi’ forced the state government to ban commercial logging in the area. Sunderlal Bahuguna thus gave new meaning to Gandhiji’s satyagraha. His famous two-week fast against Forest Policy in 1974 was also a remarkable step toward saving forests.

Between 1972 and 1979, there were 12 major protests to protect forests and major success came when Sunderlal Bahuguna’s appeal to then PM Indira Gandhi led to a 15-year ban on commercial felling in Uttarakhand.

His second major work was in the anti-Tehri dam protest. At the banks of Bhagirathi, he went on fast, which was called off after 45 days on the promise of a committee formed by then Prime Minister, Mr. Narsimha Rao. Since the promise was not honoured, he went on another fast of 74 days and as a result, the work on the Tehri dam resumed in 2001 and the first phase of the dam project – the tallest in India – was completed in the year 2006.

He was one of the greatest environmentalists the world has ever seen. He was also awarded many awards including the prestigious ‘Padma Vibhushan’ in 2009. He was indeed ‘The Man Who Lived For Trees’.

Anmol
Alumnus, Department of History

Ecotourism

Tourism is a social, cultural and economic phenomenon that boosts the revenue of the economy, creates job opportunities, develops the infrastructures of a country, and plants a sense of cultural exchange between foreigners and citizens. But, the exponential growth of tourism has repercussions in the form of negative environmental impacts. Tourism puts pressure on natural resources through over-consumption, often in places where resources are already scarce. This is primarily the reason Sustainable Tourism or Ecotourism has gained more importance than ever before. Ecotourism is the process of bringing together sustainable travel practices that promote the conservation of protected natural areas while also benefiting local communities.

Ecotourism is a broad term, incorporating many types of travels that share the goals of cultural and environmental awareness and respect, minimal environmental impact and the preservation and betterment of local populations worldwide. There are many types of ecotourism such as:

- **Eco-Treks-** Eco-treks involve access to exotic or appealing locations. Treks might include rafting, rock climbing, swimming, hiking, sailing and bird watching to increase awareness about a particular region.
- **Agrotourism** - Agrotourism is a type of ecotourism that capitalizes on rural farm communities as tourist attractions. Some of the agro-tourism venues serve to encourage and protect threatened agrarian communities in disadvantaged countries.
- **Eco-Lodging** - Eco-lodging involves accommodation that has been built with environmental awareness and consciousness, or that is simply in a natural setting. Eco-lodging options are generally hotels, hostels or 'eco resorts' built with sustainable or alternative materials in remote locations with access to activities such as bird-watching, sea-kayaking and tours of local outdoor attractions.
- **Community Development** - Some ecotourism opportunities focus on protecting the land and livelihood of communities, threatened by industry, deforestation and other by-products of modernization. Such organizations offer opportunities for eco-tourists to interact with the local population, plant trees, learn local living techniques etc.

The idealistic goal of ecotourism is to protect the environment through responsible travel. Ecotourism helps make local communities economically independent. It also helps in their political empowerment by giving them more bargaining power and a say in the region's development. The revenues earned by tourism help in financing the infrastructure of the region as well. Environmental education and interpretation are the keys to creating an enjoyable and meaningful ecotourism experience and are one of the key points of differentiation between ecotourism and other tourism products. Successful ecotourism will foster appreciation and support for conservation efforts, local communities and culture.

Devpreeth Singh
BA III

Monocropping: An Anti-Environment Practice

For ages, humans have been growing a variety of crops for self-sustenance. But over the years, mainly after the green revolution, commercial farming was resorted to earning money which included growing crops like rice, wheat, corn and soybean. Then came a time, when profit-oriented people started a practice in which a field is used for the production of one crop only. This is known as monocropping. It is the practice of growing only a single crop for commercial purposes year after year to earn more and more profits. Hence, it is also referred to as 'Continuous Cropping' as it allows for farmers to have consistent and profitable crops. They can use the same seed, pest control, machinery, and growing method on their entire farm, which may increase overall farm profitability. In India, monocropping is practised mainly in Punjab where rice is grown in summers and wheat in winters.

Monocropping is a profitable avenue for farmers but it also harms the environment. The reason is that when farmers do not diversify the crops, nutrients in the topsoil begin to deplete and to replenish those nutrients, synthetic methods i.e. inorganic fertilisers are used. These fertilizers do provide nutrients like potassium, phosphorus and nitrogen, but excess amounts of fertilizers release harmful greenhouse gases into the atmosphere, which then hinders the natural weather. Moreover, all the chemicals are not absorbed in the soil. Some of them get washed out into the river system with the flow, hence, spoiling the drinking water. This gives birth to many health problems including cancer. Another associated repercussion is that Punjab, Haryana and major parts of Uttar Pradesh which are the largest producers of rice in India, have become the hotspots of stubble burning, causing severe air pollution.

To deal with this problem sustainable and environment-friendly alternatives like crop rotation and diversity should be promoted to mitigate the environmental ill-effects of growing just one or two crops, year after year. With the help of organic farming, compost and manure produced from animal and plant waste can be used as a replacement for chemical fertilizers. Mixed cropping, also known as inter cropping, is another solution in which two or more crops are sown in the same field to utilize all the nutrients and save the soil from disbalancing its Ph value.

Apart from this, the Government of India is also taking initiatives to prevent the harmful effects of monocropping:

- Setting up of biomass power projects and mandating the use of biomass with 50% paddy straw as a supplement fuel by coal mines.
- Promotion of alternative uses of stubble such as its use in cattle feed, compost manure, roofing in rural areas, packing materials, fuel, paper, bio-ethanol and industrial production, etc.
- Incentives to farmers who switch to other crops instead of rice by state governments. E.g. Rs 7,000 per acre by Haryana Government under the 'Kheti Khaali, Fir Bhi Khushali' scheme.
- The year 2023 has been announced to be observed as the Year of Millets to encourage and incentivise farmers of India to grow crops other than just rice and wheat.

Gurjot Singh
MA Sociology I

Government's Initiatives Toward a Green Economy

The United Nations Environment Programme (UNEP) defines Green Economy as low carbon, resource-efficient and socially inclusive economy, where growth in employment and income is driven by public and private investment in economic activities, infrastructure and assets that allow reduced carbon emissions and pollution, enhanced energy and resource efficiency, and prevention of the loss of biodiversity and ecosystem services.

A green economy has more than just an environmental aspect. From the development perspective, it can provide lot of benefits to both developed and developing countries. It can spur new activities that can create new jobs. In the future, it can help address global challenges such as climate change, loss of biodiversity and desertification. A shift to a green economy will also generate economic benefits. One advantage of that is the opening up of new export markets. The well-known example includes significant new markets for biofuels and renewable energy. So, transition to a green economy not only generate advantages but also pose few challenges. Transitioning to a green economy is a time-consuming process that requires constant vigilance and effort. Initially, the cost of green goods is very high because the establishment of green industries involves high expenses and more over green and environment-friendly products are always more expensive than conventional goods. New initiatives and discoveries will involve extensive research which will require large investments to be made by the government. The main problems that create a hard situation to implement a green economy are poverty, weak economic structure, and lack of financial resources.

Government of all countries are making persistent efforts to overcome these challenges. To achieve a green economy, there is a need for strong and concrete coordination among different countries; to use renewable energy, which comes from natural resources, such as sunlight, wind and tidal energy; financial and technological assistance to underdeveloped countries; countries should put down barriers and tariffs so that green products and businesses can easily enter the countries; governments should provide subsidies on green goods, so people can easily buy them; spreading awareness and education among people about the benefits of green products etc.

India and Green Economy : India has had a very close and sacred relationship with the environment since ancient times. Forests are worshipped by Indians because of many spiritual and materialistic reasons. But over the last two decades, India's rapid growth created many opportunities but has been restricted by the degrading environment and depleting natural resources, which has made us take major steps to achieve a green and decarbonised economy. According to the 2020 Environmental Performance Index, countries around the world were ranked based on various indicators such as waste management, air quality, biodiversity and habitat, fisheries, ecosystem and climate change. India ranked 168 out of 180 countries which is a glaring indication of its dismal green growth performance. As a result, the following government programmes have been proposed and implemented :

- **Hydrogen Energy Mission:** The initiative involves the use of Hydrogen from green power sources, which has the potential to transform the transport sector. It would promote the use of clean fuels in India.
- **Urban Swachh Bharat Mission 2.0:** The government intends to effectively manage the waste from construction and demolition activities, and the reduction of disposable plastics.
- **Deep Ocean Mission:** The mission would undertake deep surveys and exploration as

well as carry out projects that would protect dead-sea biodiversity.

- **National Electric Mobility Mission Plan 2020:** This has the potential to bring about transformation in the automotive and transport industry. In the recent budget, the central government reduced the GST for electric vehicles from 12% to 5%.
- **Mission 2070:** Speaking at COP26 Summit, P.M. Narendra Modi said India is aiming for net-zero carbon emissions by 2070.

As India continues to fight Covid-19, it must simultaneously chart a path to economic recovery to mitigate the adverse impact of climate change and promote long-term sustainable and inclusive development. The country must prioritize investment in sectors assisting the transition to a green economy and reducing the social risk related to health hazards.

Sukhbir Singh

Alumnus, PG Department of Economics

Environmental Sustainability & Environmental Policy

Environmental Sustainability is the consumption of natural resources and protection of ecosystems judiciously to support health and wellbeing in the long run. It aims to improve the quality of human life without putting unnecessary strain on the earth's supporting ecosystems by creating an equilibrium between consumerist human culture and the living world. Mindless exploitation of natural resources has resulted in exhaustion and degradation of the environment to the point that environmental deterioration is posing a serious threat to the very existence of mankind. To alleviate the effects of this crisis, various agreements have been signed among countries at an international level and legislations have been enacted at a national level.

India's Environmental Policy : India has made a serious effort for the protection of the environment by amending the Constitution of India. After the UN Conference on Human Environment at Stockholm, the 42nd Constitutional Amendment (1976) to Article 51A was passed which made it a fundamental duty to protect and improve the natural environment. Along with that, Article 48A of the Indian Constitution gives a directive to the states regarding the protection and improvement of the environment. These Constitutional provisions are backed by several Acts and Rules. The Ministry of Environment, Forest and Climate Change has been given the responsibility of administering and enforcing environmental legislation and policies in India.

India has put the right step forward through the following Acts – The Water (Prevention and Control of Pollution) Cess Act, 1977; The Air (Prevention and Control of Pollution) Act of 1981 and Amendment, 1987; The Environment (Protection) Act, 1986; National Green Tribunal (NGT) Act, 2010

International Conventions : Environmental problem is a global issue, thus, it only makes sense that there should be a global initiative to tackle it. Since there is no international legislation body, dependence is on voluntary agreements, treaties and conventions among the various nations. The United Nations plays a very important role in developing and implementing these conventions. The United Nations Conference on Environment and Development, 1972, Stockholm was the very first step taken by The UN toward Environment Sustainability and gave birth to various conventions and conferences regarding the same.

**Ashmita
BA II**

North-East India and 'Nectar'

The North-East Region (NER) of India, also known as, The Seven Sisters and One Brother; comprising the eight states of Arunachal Pradesh, Assam, Manipur, Meghalaya, Mizoram, Nagaland, Tripura, and Sikkim has unique and unparalleled terrains; abundant water resources, evergreen dense forests, fertile land, flora and fauna and a mixture of socio-economic, political, ethnic and cultural diversity.

To boost the technology in NER, the Government of India in 2012 started an autonomous organization called NECTAR (North East Centre for Technology Application & Research) for an inclusive social and economic development of NER with its headquarters in Shillong, Meghalaya. It aims to create livelihood and employment, especially among the disadvantaged, underprivileged and tribal communities engaged in making the traditional bamboo handicraft products. NECTAR is persistently working towards its objectives and its accomplishments are as follows:

- NECTAR has focused its mandate on Agro Industries and Security and has played a significant role in agro and food processing, compost and wood substitutes, renewable energy sources and bamboo applications. The Centre has also supported the setting up of bamboo shoot and pineapple processing units and king chili pickles making units in the Agro and Food-Processing sectors. It also works for the applications to internal security, watershed analysis, mapping of tsunami vulnerable areas, Brahmaputra River Ridge Mapping and erosion study, etc.
- It has also succeeded in developing a wide range of bamboo products, establishing market presence and market acceptability of such products, especially roofing, flooring, etc.
- In the area of development of technologies related to wood substitutes and composites, various relief and rehabilitation projects using bamboo composite materials have been commenced. Bamboo prefabricated structures under the 'Sarva Shiksha Abhiyan' in Manipur were started for setting up kitchen-cum-store under the Mid-Day-Meal scheme.
- In the field of Tele medicine Project, 7 Primary Health Centres have been connected with the districts and maternity hospitals in Tura to have a remote examination of patients by specialists.
- In the field of Income and Livelihood programmes and Skill Development programmes, NECTAR is working with Self Help Groups (SHG's) for the growth and development of the agarbatti industry, primarily dependent on bamboo sticks, originating from North-East. It is connected with SHGs in Meghalaya, who are actively involved in producing and processing cherrapunji honey, black pepper and turmeric.
- NECTAR also supported the weaver women in Manipur. There are more than 272 ethnic communities in the region of the North East that are being supported by NECTAR. It has played a vital role in empowering vulnerable women in these states to run a good and positive livelihood. Women are involved in the work of weaving, silk reeling, bamboo crafts manufacturing, handicrafts activities, etc.

NECTAR is playing a vital role in converting the natural endowments of North East India into economic benefits. It is responsible for inclusive social and economic development, using the application of appropriate technologies in the area of biodiversity concerns, bamboo, food processing, watershed management, telemedicine, horticulture, renewable energy, etc, through the utilisation of local products and resources.

Bidyachandra Maisnam
MA Sociology I

Exploring Urban Permaculture

Permaculture, originally 'Permanent Agriculture', is a set of gardening techniques that has developed into a whole design philosophy, and for some people a philosophy for life. Its central theme is the creation of human systems which provide for human needs using natural elements and drawing inspiration from natural ecosystems. Its goals and priorities coincide with what many people see as the core requirements for sustainability. Permaculture concerns how to grow food, build houses and create communities, and minimise environmental impact at the same time. Its principles are being constantly developed and refined by people throughout the world in very different climates and cultural circumstances.

The essence of permaculture includes thinking carefully about the way one uses his resources - food, energy, shelter and other material and non-material needs and getting much more out of life by using less. One can be more productive with less effort, reaping benefits for the environment and oneself, for now, and for generations to come.

The permaculture movement follows three basic ethics:

1. **Care for nature:** This recognizes the importance of all living and non-living components of a planet, from plants and animals to minerals and air. It also entails a basic life ethic, which recognizes that every living being has a value in that it fulfills some basic role in the ecosystem.
2. **Care for people:** This advocates the importance of community involvement and that access to resources is a basic human right.
3. **Setting limits on population and consumption:** This recognizes the importance of reinvesting surplus labor, money, information and energy into care for the planet and the human populations living on it.

Increasing pressure on the urban areas to accommodate a rapidly growing population necessitates innovative alternatives like permaculture for creating sustainable ways of living. Principles of urban permaculture can be applied to urban and suburban areas like city flats, yards and window boxes, rooftops, balconies, flower beds, apartment spaces, commercial and industrial premises, educational establishments, waste ground and even community gardens can be used to create a more sustainable living space where one can grow own food and provide for own needs. Growing a tomato plant or a small herb garden on a patio or in a kitchen is nothing but practising urban permaculture. But the movement is a lot more than simply growing plants. Another goal of urban permaculture is to limit waste through composting rather than just throwing trash out. Many different things, from egg shells to vegetable scraps, can be kept out of our landfills by composting. And, they can also be used to help plants thrive, whether as mulch or fertilizer. Urban permaculture aims to transform cities, by making them greener and more sustainable, and by giving residents the option to join a more holistic way of living, even in big cities. It helps to create a continuous cycle where everything is used to its fullest potential, and nothing is wasted.

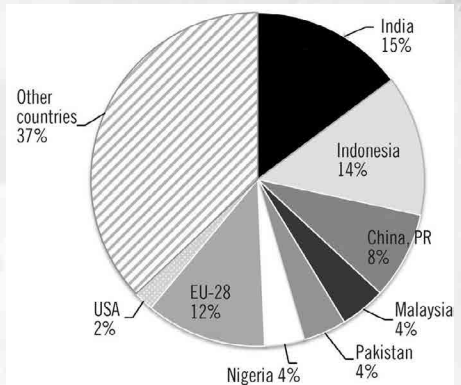
Permaculture encourages society to be resourceful and self-reliant. It centers on the theory that human habitats and production systems don't have to artificially exist outside of natural ecological systems. This is a practical and holistic approach that views humans as a part of the larger ecological system and not as something standing separately.

Ramanjeet Singh
BA II

Palm Cropping: Pros and Cons

Manipur is a state in North-East India, Imphal being its capital. Natural vegetation occupies an area of about 14,365 sq kilometres, nearly 64% of the total geographical area of the state. Prime Minister Narendra Modi launched Palm-oil Project in Manipur during his visit to Imphal in January 2022

Palm oil is obtained from palm trees and two types of oil can be produced; Crude Palm Oil comes from squeezing the fleshy fruit and Palm Kernel Oil comes from crushing the stone in the middle of the fruit. Indonesia and Malaysia make up over 85% of the global supply. Besides being used as edible oil, palm oil is used increasingly in the cosmetic industry and is sometimes used as biofuel across the world. Worldwide consumption of palm oil in the year 2020 is shown in the pie chart.

India is, at present, the world's biggest importer of this oil and imported 7.2 million tons of crude oil and refined palm oil worth \$5.1 billion in 2020, according to the U.N. data. Of this, 93% were from Indonesia and Malaysia. On 15 August 2021, the Indian Government announced a support of Rs 11,000 crores to incentivise palm oil production. The government intends to bring an addition of about 6.5lakh hectares under palm cultivation. Of this, about 2.5lakh hectares are from North-Eastern states.

Palm cropping is a monoculture and palm trees occupy a vast land, not allowing other plants to grow along. It never becomes a scientific and a good agricultural undertaking for many reasons. According to experts and bad experiences in Indonesia and Malaysia, the plantation causes deforestation, long-term soil deterioration, destroys water resources, terminates natural habitats and increases greenhouse gas emissions. Therefore, before venturing into palm cropping, its pros and cons must be duly analysed.

Mizoram's experience confirms that palm is a highly water-consuming crop with each plant needing about 300 litres of water per day, about 45,00 litres of water per hectare, every day. Palm oil is also a significant threat to soil fertility. Nutrients, enzymes and carbon are found in much lower percentages in the soil after palm cropping than in other types of forests. Manipur and other North-Eastern states are a part of the Indo-Burma biodiversity hotspot. They are home to some 8000 flora species, 35% of which are endemic. There are nearly 2,200 species of fauna, of which, 24% are endemic. Palm cropping is endangering these species as their natural habitats are destroyed by this activity.

The cost-benefit analysis must be undertaken before deciding in favour of palm cropping. If the costs in terms of losses are bigger than the benefits, definitely it must not be executed. To go with fair regularity towards not damaging the environment and ecology, the government should display a white paper in public for comments and consultations from the interested sections of people. The government should not be blind to the Environmental and Social Impact Assessment Report, a requirement set by the United Nations Environmental Programme (UNEP). The government should consider a bunch of eco-friendly projects that can be alternatives to such questionable palm oil cropping. Integrated farming, horticulture, and medicinal plants can yield good returns and are more eco-friendly.

State of Agriculture in Contemporary India

Agriculture has always been the primary sector in India. Over the years, it has become self-sufficient in food production by adopting technological advancements reflecting that farmers are also progressing. But the truth is far away from it. The reality is that Indian farmers have to face extreme poverty and financial crisis and at times driving them to commit suicide

Indian agriculture is predominantly dependent on nature. Irrigation facilities that are currently available, do not cover the entire cultivable land. If the farmers are at the mercy of monsoons for timely water for their crops, they are at the mercy of the government for alternative irrigation facilities. Any failure of either of these directly affects the fortunes of the farmers.

Secondly, agriculture is an unorganised sector. There is no systematic planning in cultivation, farmers work on the land of uneconomical sizes and institutional finances are not available for the poor farmer. In addition to this, the cost of agricultural inputs has been steadily rising over the years. The farmers' margins of profits have been narrowing because the price rise in inputs is not complemented by an increase in the purchase price of the agricultural produce. Even today, in several parts of the country, agriculture is a seasonal occupation. In many districts, farmers get only one crop per year and for the remaining part of the year, they struggle to make both ends meet.

The farmers normally resort to borrowing from money lenders in the absence of institutionalised finance. Where institutional finance is available, the ordinary farmer does not have a chance of availing it because of the tedious procedures involved in disbursing the finance. The institutional finance, where available, is mostly availed by the medium or large landowners, and the small farmers do not even have the awareness of the existence of such facilities. The moneylender is the only source of finance for such marginal farmers. In case the crop yield is less than expected, the farmers fall into a debt trap and are left with no option than ending their lives.

Another disturbing trend has been observed that farmers deliberately commit suicide or kill their family members to avail relief and benefits announced by the government. There is an urgent need to prevent this state of affairs and provide a solution to end the woes of farmers.

Temporary measures through monetary relief would not be a long-run, sustainable solution. The government efforts should be targeted at improving the entire structure of the small farmers wherein the relief is not given on a drought to drought basis, rather they are trained to overcome their difficulties through their skills and capabilities. Social responsibility also goes a long way to help the farmers. The general public, NGOs, Corporates and other organisations too can play a vital part in helping the farmer.

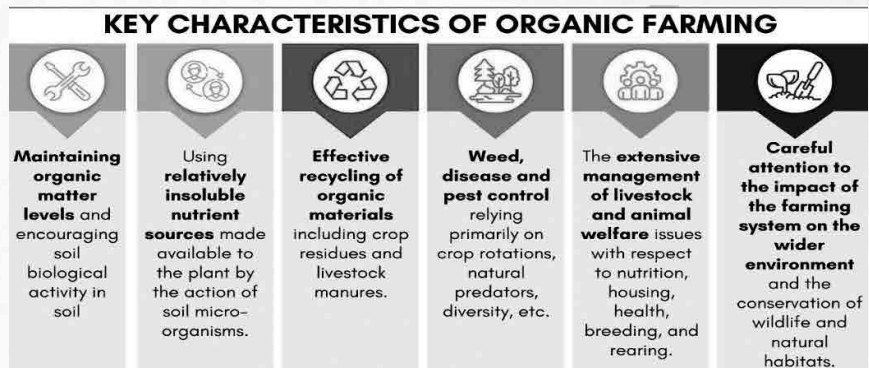
The nation has to realise that farmers' suicide is not a minor issue happening in remote parts of a few states, it is a reflection of the true state of the basis of our economy.

Jaspreet Kaur
Alumnus, PG Department of Biotechnology

Organic Farming

The crops grown in the fields need nutrition. Nature provides nutrition to the crops through the soil. But some crops need more nutrition than those available in the soil. To meet the requirements, farmers use fertilizers. Generally, these are chemical fertilizers, produced in laboratories that do more harm than help. These chemicals get washed out into the water streams and pollute the water bodies, which eventually damages marine life and spoils the clean drinking water. But there is a better method of farming, called Organic Farming which involves the cultivation of plants and rearing of animals in natural ways. This process involves the use of biological materials, avoiding synthetic substances to maintain soil fertility and ecological balance thereby minimizing pollution.

In organic farming, instead of using chemical fertilizers, farmers use compost/manure, made from organic matter made from waste. This process utilizes home waste, sugarcane trash, paddy straw, weeds and other plant and animal waste. Hence, it is a zero-waste method of production.

Kitchen gardening is another form of organic farming where herbs and vegetables are grown around the house for household use. This practice is becoming very popular these days in urban as well as rural households. People grow local varieties of herbs and vegetables like chilli, beans, pumpkins, cauliflower, etc, all in the backyards. This is done in a completely organic way and home waste is, then, utilized in the home only.

Status of Organic Farming in India

- India ranks 8th in terms of the World's Organic Agricultural land and 1st in terms of the total number of producers as per 2020 data.
- It produced around 2.75 million MT (2019-20) of certified organic products which include all varieties of food products namely sugarcane, oil seeds, cereals & millets, cotton, etc.
- The export of organic food products rose by 51 percent in terms of value to reach \$1,040 million (Rs 7078 crores) in the financial year 2021-22.
- Among different states Madhya Pradesh is the largest producer followed by Maharashtra, Karnataka, Uttar Pradesh, and Rajasthan.
- Sikkim became the first State in the world to become fully organic in 2016.

The Future

As people are becoming more health-conscious, organic vegetables, fruits and grains are becoming more popular in the consumer market. Many farmers are leaving the conventional methods of farming and adopting the organic methods. Experts say that organic farming will prosper in India and will contribute to feeding 1.5 billion people by 2030. According to statistics, the market in India will reach around 1.36 billion dollars by 2025 with a growth rate of 25-30% per year.

Mankirt Singh
BA III

Atal Mission for Rejuvenation and Urban Transformation (AMRUT)

Atal Mission for Rejuvenation and Urban Transformation (AMRUT) has been initiated by the Government of India to establish an infrastructure that could ensure adequate robust sewage networks and water supply for urban transformation by implementing urban revival projects. The emphasis of this project is on addressing the challenges of sewage in cities across the country, providing non-motorised transport and public amenities, bringing reform through 54 milestones and harnessing the associated opportunities of economic growth.

The scheme covers 476 cities/towns with a population of one lakh and above as per the 2011 census, heritage cities classified under Heritage City Development and Augmentation Yojana (HRIDAY), certain cities on the bank of main rivers and from hill states and tourist destinations. In all, 500 cities were covered in this scheme.

Urban Reforms - Some of the significant reforms of the project are:

1. **Online Building Permission System :** To facilitate Ease of Doing Business(EoDB) in construction permits, an Online Building Permission System (OBPS) with the common application form and seamless integration of all clearances/NOCs from internal/external agencies has been made operational in Delhi and Mumbai since 2016.
2. **Replacement of Street Lights with LED Lights :** 65 lakh conventional street lights have been replaced with energy-efficient LED lights, which has led to energy savings of 139 crore KWH per annum and a reduction in CO2 emissions by 11 lakh tonnes per annum.
3. **Credit Rating :** 469 AMRUT cities have been credit-rated out of the total 485 cities where the credit rating work was commissioned. 163 cities have been rated 'Investable Grade' (IGT) of which, 36 cities have 'A' and higher ratings. Cities with a lower rating are following measures to improve their performance so that they become credit worthy and raise funds for their projects.
4. **Jal Shakti Abhiyan – Urban :** To address the national issue of water scarcity, the Ministry of Jal Shakti (MoJS), Government of India has undertaken Jal Shakti Abhiyan from 1 July 2019, driving a campaign on water conservation, and restoration, recharge and reuse of wastewater. The key thrust areas of JSA (URBAN) are as follows:
 - a. **Rainwater Harvesting:** Urban Local Bodies have taken measures for establishing rainwater harvesting cells, and constructing and installation of rainwater harvesting structures to recharge groundwater and store water.
 - b. **Reuse of Treated Wastewater:** Construction of dual piping systems in public buildings and reuse of secondary treated water for horticulture, car washing, fire hydrants etc.
 - c. **Rejuvenation of Water Bodies:** Multiple interventions have been initiated by Urban Local Bodies to clean and rejuvenate defunct wells and water bodies.
 - d. **Plantation:** Urban Local Bodies have taken up the mantle to mobilize the local communities to conduct plantation drives across the cities.

AMRUT has made remarkable strides in improving water and sanitation coverage in urban areas. The scheme achieved 54 milestones during its working period. This helped India rise to 27th position in the World Bank Doing Business Report, 2020.

Shivansh Singh
BA I

Ugly Side of the Cosmetic Industry

The cosmetic industry is a billion dollar industry with buyers scattered throughout the world. The global cosmetics market size was valued at \$380.2 billion in 2019 and is projected to reach \$463.5 billion by 2027, registering a CAGR of 5.3% from 2021 to 2027 according to the online resources. Although these figures portray the positive side of the cosmetic industry there are significant ill effects of the industry on the environment and the issue needs to be addressed at the earliest.

In the US alone, 7.9 billion units of rigid plastic were discovered in beauty products in 2018. The oil used in cosmetic and personal care products leads to massive deforestation. A large number of waste products are dumped into the oceans, leading to damaging marine life. The high mercury content in the fish is probably the result of these kinds of malpractices. The waste resulting from cosmetic products is non-recyclable, making it even more damaging to the environment. The chemicals used in the products also cause air pollution.

The possible solutions are choosing products with little to no packaging, which will eventually help in reducing plastic waste; purchasing products with refillable bottles; buying organic products over chemical-based products which are more eco-friendly; using products with cardboard packaging, because it is biodegradable.

The cosmetic producing companies may show resistance to these changes as this might increase the costs and reduce their profit margins but to accomplish this objective the world needs to be united and compel the players of this cosmetic industry to go for better products and in the end save the environment.

Jannat Grover
BA II

“Eco Baba” - Sant for the Society

Balbir Singh Seechewal, a 60 years old renowned environmentalist and Padma Shri Awardee, was born on 2 February 1962 in Seechewal village in the city of Sultanpur Lodhi, District Jalandhar, Punjab. He is a Nirmala Sikh known for wearing Bhagwa coloured kurta and following the Vedantic interpretation of Sikh philosophy. Historians have traced the roots of Nirmala Sikhs to the period of the first Guru, Guru Nanak Dev Ji, who educated people about the environment through his teachings. So, one can say that concerns about saving the environment run in their tradition.

Seechewal gained the world's attention when he, along with his followers, cleaned the sacred river, Kali Bein, which was on the verge of extinction. He started the cleaning of 160 km. long river alone at his own expense but later many committed volunteers joined him in the process. In 2017, he was honored with the Padma Shri award for this humongous task. On receiving the Padma Shri, he appreciated the contribution of all the team members by saying that “The honour gives us a great feeling. It was a collective and dedicated work of my followers and local people who worked tirelessly for 16 years.”

After the success of Sechewal's mission, the Union Government has launched Ganga Gram Yojana, under the National Mission to Clean GANGA, also called, the Seechewal Model, which is going to save Ganga from the rapid contamination and help 150 million people who depend upon the river directly for their water usage. His team will educate 1,657 Gram Panchayats representing 5,216 villages about new technologies to develop better sewage treatment capabilities, proper waste segregation, groundwater management, promoting

better sanitation practices, etc., with a special focus aiming to declare these villages 100 percent open defecation free in a time bound manner.

His works have been endorsed by many, including Dalai Lama and late President, Dr APJ Abdul Kalam. People call him *ECO BABA* and *WELFARE BABA* out of respect. His initiatives and achievements brought him worldwide attention and recognition. In 2008, Time Magazine counted him as one of the '30 Heroes of the Environment'. A hero is an ordinary individual who finds the strength to preserve and endure despite overwhelming obstacles. He is a Hero in the true sense.

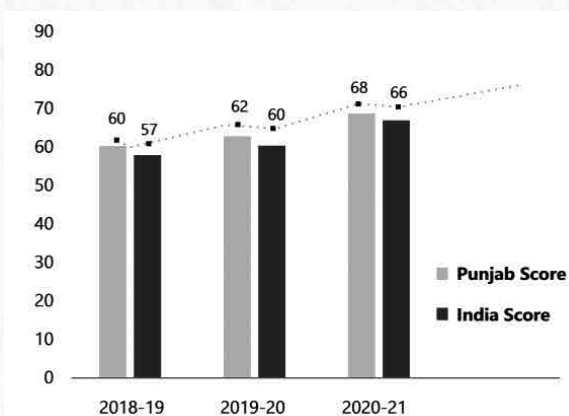
Pranshul Agnihotri
BA III

Sustainable Development in Punjab

Punjab has been ranked number one in the Sustainable Development Goals (SDGs) Index 2020-21 for sustainable cities and communities among the other States and Union Territories of India with a total score of 68. This has shown a great example of good governance and successful administration.

Punjab has improved its rank in the individual goals by a huge margin as compared to the previous years. The major achievements taken from the NITI AAYOG's Reports of the year 2020-21 are:

- There is a significant reduction in Under 5 Child Mortality and 23 districts of the State have achieved the SDG Indicator
- The Gender Parity Index for higher education is 1.35
- Nearly 100% of schools have the basic infrastructure (electricity, drinking water)
- 94.11% of industries have complied with CPCB (Central Pollution Control Board) Norms
- 100% targeted habitations connected by all-weather roads under Pradhan Mantri Gram Sadak Yojana
- 100% of Biomass Waste is treated to the total quantity of BMW generated.

The State has formulated a green growth strategy to apply the goals in the future. The Plan is to understand the emerging issues and skill development of the youth and implementation of sustainable and inclusive development. Intending to incorporate sustainable development goals in the gram panchayats of Punjab, the Punjab government is giving its efforts to educating the rural governments and rural youth. This is being done, keeping in mind the idea that change happens from the grass-root level.

Jassjeet Singh Rana
BA III

Commerce & Management Section

Editorial

I am privileged & honoured to assume the mantle of editor & present to you the Commerce and Management Section of our College magazine.

Sarbat da Bhala (ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ), a frequently cited Sikh prayer, is a quest to create a socially and economically fair society with all people having equal rights and opportunities irrespective of their class, creed and gender. Aspiring for social justice has thus been a core concern in Sikh faith. However, any kind of social justice cannot be achieved without suitably protecting our ecosystem. There too, environmental damage largely impacts the socially and economically disadvantaged communities, who are squeezed severely, living generally near hazardous sites. As poor people rely directly on the environment than the rich for their survival, they are mostly on the receiving end of environmental problems. Scarcity of water forces poverty-stricken women and children to walk miles for a bucket of water. The overwhelming suffering due to extreme weather caused by global warming is borne by the most vulnerable section of society. Poor and underprivileged people all over the world bear the perpetual brunt of lust and greed of the rich and powerful. The root cause of human greed and possessiveness lies, as we saw vividly during the pandemic too, in thinking of oneself in isolation from others. Vanity drives us to fulfil our insatiable desires at the cost of environmental risk and suffering to fellow beings.

The ostentatious and extravagant lifestyle people have embraced is strongly condemned in Gurbani in these words, 'HAUMAI DEERAGH ROG HAI' (ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗੁ ਹੈ). A true Sikh is advised to lead a contented life in harmony with nature. The three pillars of meaningful existence 'Naam japo, kirat karo, Vand Shako' (ਨਾਮ ਜਪੋ, ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਵੰਡ ਛਕੋ) (meditate, work hard, and share) guide us to live and share the immense wealth of nature not only with our fellow beings but also preserve it for future generations. Taking recourse to scriptures, we must endeavour to restore our inherent simplicity and live in consonance with nature.

I congratulate our Principal for bringing the theme of 'Environmental Sustainability' into deep focus. In keeping with the global initiatives towards sustainable development, it is keenly desired that educational institutions also optimally sensitize students towards the same. I am pleased that our students seem aware and have displayed enough concern towards the environment, stating that it's the responsibility of each one of us to take care of our 'Mother Earth'. Through this platform, we intend to reiterate that we are running out of time to save the planet and that it's either now or never. I am sure this will give us an opportunity to reflect on our lifestyle choices and fill us with enough zeal and curiosity to salvage our environment.

I am grateful to the blooming writers who have utilized this forum to do crucial and relevant write-ups on the theme of Environmental Sustainability and thus enriched the pages of the Commerce and Management section of the magazine with pleasurable reading. I also convey my wishes to those who couldn't weave their thoughts into words this time. Hope you have an enthralling reading experience as you cascade down pleurably the pages of this section.

READ AHEAD AND ENJOY... Happy Reading!!!

Dr Taranjit Rao
Associate Professor, PG Department of Commerce

Endure with Efficacy

"Change is the law of life. And those who look only to the past or present are certain to miss the future." - President John F. Kennedy

According to what I have experienced, change is something; which impacts business units to a great extent. It is significant for the people dealing with commerce to monitor the changing business environment. The business environment is varying rapidly nowadays. Modernization is taking place rapidly. We hear about new innovations and inventions from time to time. Managers need to focus on the fact that activities related to commerce are on the right track. They should observe and take the right action required as early as possible.

The question that arises now is, how to bring the activities related to commerce on the right track? Before answering this question, one ought to know what it means to be on the right track. The right path emphasizes righteousness and positive commerce activities. These activities are only possible if the vision and mission of business organizations accept only sustainable approaches.

I am not exaggerating when I say that Innovations provide a wide range of goods and services to customers, which eventually leads to fierce competition. Modern customers are well aware of the options they have. They consider several economic, social and environmental factors while making purchase decisions. Business organizations need to create goodwill by applying the best business practices i.e., ethical and sustainable. After implementation, there is a need to monitor the impact of those practices through environmental footprint and life cycle analysis. Their utmost goal should be the well-being of the environment and society. The more sustainable strategies a business organization will use, the more beneficial it will be. Modern investors are keen to know the impact of business activities. Thus, they use ESG (Environmental, social, and governance) metrics for monitoring that. Business organizations should try their best to gain high ratings. Sustainability in a business context means the capacity to endure. An ecosystem's capacity to endure (CTE), often referred to as ecological resilience, is inherently dependent on the condition of the environment and the organisms within. Many businesses today are striving to improve their environmental sustainability for a variety of reasons, ranging from consumer demand for "greener" products to potential cost savings. By extracting sustainable concepts from the environment and applying them in practice to businesses and other institutions, we believe that both the condition of the environment and the longevity of the business can be improved. To make sustainable institutions a reality, we must first recognize that human society is embedded within the global environment. Because humans have a direct impact on the environment and are in turn limited by its condition, environmental sustainability should be an essential component of long-term business viability. It can act as driving or retarding force behind the success of a business. So, it would be wise to use the best new-new ways of conducting business without being reluctant to change. The concept of environmental sustainability has to be institutionalised as is truly evident from the intellectually stimulating writings of this section of the College magazine.

**Student Editor
Navdeep Vinaik
BCom III**

"Our biggest challenge in this new century is to take an idea that seems abstract – sustainable development – and turn it into a reality for all the world's people"
– Kofi Annan

Gender Sensitization: How Far have We Achieved Gender Equality?

Gender equality is not only a fundamental human right but a concern for us all because no society can develop – economically, politically, or socially – when half of its population is marginalized. It is a necessary foundation for a peaceful, prosperous and sustainable world. We must leave no one behind. Gender sensitization refers to the raising sensitization of gender equality concerns. It helps people in examining their personal attitudes and beliefs and questioning the realities of both Genders. It helps them determine which assumptions in matters of gender are valid and which are stereotyped. The need for gender sensitization is to create awareness among the working professionals about the importance of gender sensitivity in organization. Without being sensitive to the needs of a particular gender, an individual may refrain from understanding the opposite gender. Gender is Socially Learned behavior, based on social expectations from Men & Women. The women and children are the most vulnerable group in this situation and it's the undue pressure on Boys and Girls to live up to the established norms of Masculinity & femininity. Girls endure unwarranted social control, discrimination & domination. Boys are discouraged from being emotional, gentle or fearful. Gender Sensitization gives a clear and precise view of Gender and helps to understand that GENDER is not about "Women" it's about "People". As we grow up, we are instilled with several negative notions about gender identity, the "appropriate" ways of performing gender, and rules about who we can love. "Boys can't wear make-up!" "It's a duty of a lady to raise her kids and look after her family", "Ladies can't drive" etc.

But are these rules the only way to conduct life? Who sets these rules? Whom does it serve when we collectively follow them? And why must we shun anyone who strays from them? Following these patriarchal only strengthens the hate that develops for people from marginalized communities. There is an increasing need to destroy the illusion that there is only one acceptable way to be. Unfortunately, unless addressed actively, views that we imbibe over time can be challenging to overcome. Throughout our lives, we tend to not only accept but also perpetuate these beliefs. We need a drastic mindset shift in our society, and this can be done through gender sensitization.

It is an awareness that cultivates a sensitivity to create a more inclusive and safe space for all. One can be sensitized through self-education, workshops, art, and more! Gender sensitivity can help root out negative attitudes about gender and sexuality; it helps us de-condition ourselves to make way for more progressive values. Indeed, it is also a long process - it can take weeks, months, or even years to unlearn some beliefs truly! We still have a long way to go - although the law mandates gender sensitization workshops in any workplace or educational institution, not everyone takes it seriously. They are still viewed as an accessory rather than a crucial stepping stone toward a discrimination-free, inclusive organization. It should target all co-occupants and highlight their role in ensuring that any space they inhabit is free from violence, discrimination, and harassment. It is rightly said that "A strong woman stands up for herself but a stronger woman stands up for everybody else."

Dr Anupama Vashisht
Assistant Professor, PG Department of Commerce

"A gender-equal society would be one where the word 'gender' does not exist: where everyone can be themselves." – Gloria Steinem

COVID-19: Lessons for Sustainability

COVID-19 brought fast-moving and unexpected impacts for which many existing crisis plans and teams were unprepared. Two years into the COVID-19 pandemic, we've learned a lot about resilience: what makes us stronger, safer and more adaptable — and what doesn't. COVID has affected various sectors some of which are as follows:

1. **Auto Industry – Down, but not out**

Pandemic disruption wiped \$100 billion off the auto industry's profits, with sales dropping by 20 to 30% in 2020. But automakers were already facing disruptions before COVID – including driverless cars, automated factories, and ridesharing – and the industry can bounce back. Opportunities include the huge shift to online shopping and the rise of software-subscription services, which enable people to pay for programs that unlock features like heated seating or full self-driving capabilities.

2. **Restaurant Industry – Innovation still on the menu**

Indoor dining in restaurants may not return to pre-crisis levels for months – or possibly even years. For full-service restaurant operators, it means developing a new long-term economic model. There are opportunities to optimize takeaway and drive-through operations and re-engineer menus and pricing. This might include finding the right balance of special offers and "high-margin items such as appetizers, sides, desserts, and beverages.

3. **Banking Industry – Digital decision-making pays off**

For banks, the pandemic has changed everything. "Risk-management teams are running hard to catch up with cascades of credit risk, among other challenges," The company expects that automated underwriting will come into force for retail and small-business customers and that this will reduce losses.

4. **Insurance Industry – Merger partners at a premium**

Mergers and acquisitions (M&A) – particularly in the insurance (insurance technology) space – will be a key strategy for traditional insurers, McKinsey says. Insurtechs and fintechs (financial technology companies) have been among the most responsive to customers during the COVID-19 crisis and were the first to launch products focused on the pandemic.

5. **Healthcare Industry – Delivering at a distance**

COVID-19 has hugely accelerated the growth of digital healthcare. In 2019, 11% of US customers used telehealth. Now, 46% are using it to replace cancelled healthcare visits, McKinsey notes. India's Apollo Hospitals, which comprises more than 7,000 physicians and 30,000 other healthcare professionals, launched a digital health app, Apollo 24/7, in early 2020. Within six months, the app had enrolled four million people, with around 30,000 downloads a day. Public-private partnerships are also working well and have the potential to "influence the future of healthcare.

6. **Education Industry – Learning to adapt**

In education, the pandemic has amplified existing challenges around inclusion, inequalities, and drop-out rates. For example, lower-income students are 55% more likely to delay graduation due to the COVID-19 crisis than their higher-income peers. With remote and online learning here to stay, institutions have a "once-in-a-generation chance" to reconfigure their use of physical and virtual space. "They may be able to reduce the number of large lecture halls, for example, and convert them into flexible

working pods or performance spaces, “Or they could reimagine the academic calendar, offering instruction into the summer months.”

We need to focus on rebuilding our social, political, and economic systems in ways that empower and protect us all. The choices we make today — how we choose to allocate our resources and who we choose to lead us forward — will have long-term implications on our overall health and survival as a species.

Ms Ramanpreet kaur
Assistant Professor, PG Department of Commerce

“One planet, one experiment.” – E O Wilson

India: A Preferred Outsourcing Destination

Outsourcing started in the early 1990s as a revolutionary trend of sending non-core and unskilled tasks from developed nations to developing countries. Since its beginning, it has experienced remarkable growth over the past few decades and India continues to be a popular outsourcing destination. As per a survey, 80 percent of European and US outsourcing firms ranked India as their number one choice for outsourcing engagements. According to NASSCOM, almost half of the Fortune 500 companies chose India to outsource software development. Although Mexico, China, and the Philippines have emerged as major competitors, India still is a preferred outsourcing destination and it has managed to outmaneuver all others. India stands out for its customer service and efficiency due to its large population and skilled workforce.

In the early years of the 1990s, companies began outsourcing as a cost-saving measure. Although companies in the developed economies like the idea of cost-cutting through outsourcing, it was not so easy to convince them to get their work done 8,000 miles away in a country with a different time zone and with no or little information on the competence of the Indian workforce. To address this concern of the client companies, the Indian companies started developing the reliability of their engineering process and getting the process quality certified on the basis of international certification standards. This cost and quality advantage placed Indian companies in a very competitive position vis-e-vis other countries like China, Malaysia, and Mexico, etc., which were also competing for outsourcing engagements. India provided a ready platform for outsourcing. Over the years the Indian IT industry has built robust processes to offer world-class IT solutions. India has also established itself as a favoured destination for IT-BPO. Developments in fiber optics and satellite communications made the transfer of data and internet-based communication possible, further paving the path for outsourcing to India. Today, Indian companies are offering a large variety of outsourcing services ranging from manufacturing, customer care, medical transcription, data entry, HR & recruitment services, bookkeeping, tax processing, telemarketing, and biotech research. For the majority of the companies all over the world, outsourcing to India has been a cost-effective, satisfactory, and advantageous experience. Fast developing infrastructure, talented workforce, flexible pricing options, and favourable government policies make India a preferred outsourcing destination to the companies all over the world.

Dr Ramandeep Mander
Assistant Professor, PG Department of Commerce

“Sustainable development is a fundamental break that’s going to reshuffle the entire deck. There are companies today that are going to dominate in the future simply because they understand that.” – Francois-Henri Pinault

Dynamic Marketplace-A World of Change!

One must have heard that 'The only thing constant in this world is Change' or 'Change is inevitable'. Every facet of human life encounters changes, let's say our body, our mindset, attitude, values, intellect; either we add something to it or just subtract! Everything around us is changing, so how would the most important fragment of today's world be left untouched! Those having no clue about this fragment, allow me to explain that it is trade and business or commerce, our marketplaces (either virtual or physical marketplace). Artificial intelligence has advanced many business practices! Opinion polls predicted more seats for BJP in Uttar Pradesh Elections! The Russia-Ukraine war continued even on the 18th day. Indian society is meddling between Indian culture and Western culture! One must be wondering what am I trying to solve through these lines? These are every day changing dynamics faced by business units. Business today is playing in a dynamic environment where the changes are so rapid and abrupt leaving no scope for tardiness and extenuating. Dynamism in commerce has made it really tough for managers to manage a unit effectively and efficiently. One of the most daunting tasks for them is to be able to predict the impact of change on their business with near to accuracy. Not only this, it is followed by working on ways to assimilate these changes competently. Therefore, the list of problems faced by managers is never-ending and inconceivable.

These dynamics can be divided into Political changes, Social dynamics, Economic challenges, Technological changes, Legal changes, and Market dynamics. Talking about technology, the introduction of new tech is technological dynamics. Customer preference, taste, expectations, festivals, social standards, status, culture, and traditions are social dynamics. While the enactment of laws and changes in the ruling government is legal and political changes. Interest rates and taxation policies are part of economic changes. Whereas the changes posed by the market itself like untapped resources or other conditions come under market dynamics. Uncertainty being a major characteristic of the dynamic market limits the ability of the manager to make a decision. However, the manager has to decide and do one's utmost to sustain, balance, and develop the business and to make all possible efforts to help the firm grow. Despite problems and difficulties, there is always a way out. However, Dynamism in markets not only comes with the negative part.

Sometimes it also brings opportunities for firms to tap unknown resources if dealt with equanimity. But sometimes to control the uncontrollable the deciding authorities of business go haywire leading to devastating decisions that are damaging to society and the environment overall. A decision to handle these changes will only be called sustainable and efficient if it is adding and sustaining this world and not just taking for its good. Changing markets and transmuting business environments propose opportunities and ideas but challenges and threats as well. As it is said "Early Bird gets the worm", the early one who clutches the opportunity and identifies the threat will take advantage and make the best out of it, the rest will go empty-handed! So the managers need to be conscious of every change in their surroundings to neutralize its impact on their corporation.

Arushika Kakkar
BCom II

"In a crowded marketplace, fitting in is a failure. In a busy marketplace, not standing out is the same as being invisible". – Seth Godin

Cryptocurrency: Is it Sustainable?

Cryptocurrency is a new form of digital money. However, you can transfer your traditional money like the Indian Rupee digitally, that's not quite the same for crypto. Eventually, when cryptocurrencies become mainstream, you may be able to use them to pay for stuff digitally, just like you do with traditional currencies. Crypto Currencies work on blockchain technology referring to a collection of records, used to document transactions that take place over time and are stored in a database-like structure.

There are more than 17,171 crypto coins as of now, Some Examples of cryptocurrencies are, Bitcoin (The first crypto coin), Ethereum (ETH), Solana (SOL), Ripple (XRP), Cardano (ADA). Currently, the crypto market combined has a market cap of 1.71 trillion U.S. Dollars. What makes one cryptocurrency different from the other is the blockchain technology used to build it, its supply count, and many other minor factors.

Purpose and Benefits of Crypto Currency:

- Cryptocurrency keeps a reality check on the economy as it cannot just be printed like it is done with paper currency.
- Being a secure and completely online-based currency, Crypto almost eliminates fraud and corruption.
- It has been pointed out that more people have access to a mobile phone than to a bank of any kind and therefore crypto provides people with the chance to make payments and keep their money safely, using just their mobile phones.
- Crypto also has many e-commerce benefits like lower transaction fees, no middleman, and an option to make anonymous transactions.

Demerits of Crypto Currency:

- Crypto is volatile and non-regulated.
- Being non-regulated also leads crypto miners and traders to face various tax issues with their government and gives them no buyer protection.
- Crypto is energy-intensive. To put things in perspective, if bitcoin was a country, it would be the 3rd highest electricity-consuming nation in the world.

The main reason for crypto to come into existence was to decentralize things, which doesn't sound sustainable at first, but can't decentralization and sustainability go hand in hand? Cryptocurrency is one of the most volatile things in commerce right now and the technology and idea are still in the initial stages but the main purpose of crypto is to decentralize power and authority, get rid of the tier systems of power and commerce and create economic stability, equality, and sustainability. The Purpose of Crypto is to decentralize and create economic sustainability but at the same time the power and energy, the technology of blockchain uses are not sustainable environmentally, while blockchain developers and experts are working on new methods to make crypto, environmentally more sustainable, but despite the countless attempts of the blockchain developers, there hasn't been a break-through yet. The next big thing of e-commerce, 'Crypto Currencies' are definitely on a path to create a sustainable and better economic environment but it isn't environmentally sustainable as of now. But greener solutions are coming.

Avinant Dhaliwal
BA I

"Sustainability is no longer about doing less harm. It's about doing more good." – Jochen Zeitz

Digital Economy and Sustainability

“The digital economy must be built on decent work which gives Human dignity,” said Guy Ryder, director of the journal ILO. The digital economy is no longer a choice but the default is through a worldwide network of Economic activities, commercial transactions, and professional interactions that are enabled by information and communication technology ICT. Digital economy consists of various key components which include

government policy and regulations, the Internet, the world wide web(WWW)and electricity infrastructure, the telecommunication industry, digital service Provider e-business, and the E-commerce industry information and knowledge management system which makes it a very broad concept and if I have to describe the digital economy in simple words digital economy is the economic activity that results from billions of everyday online connections among people, business, devices, data, and processes.

Indeed, in the digital economy, people can more cheaply access products and services from any location. Today 93% of the world population has access to a mobile broadband network with a 4G network scoring 85% of people at the same time, access to data is becoming more and more affordable there and we as 20's kids didn't even have 2G mobile network. We have 9 pillars of digital India broadband highways, universal access to mobile connectivity, public internet access program, E-governance reforming government through technology, the electronic delivery of service, information for all, electronic manufacturing and IT for jobs. According to the newest estimates, the digital economy accounted for 90%(\$ 1 849.3 billion) of current-dollar gross domestic product (GDP)(\$ 2058.2 billion) in 2018. The digital economy also benefits the economy.

In economics, it is widely accepted that technology is the key driver of the economic growth of countries, regions, and cities. Technology progresses allows for the more efficient production of more and better goods and services which is what prosperity depends on. As a result of the digital economy, sustainability may be defined as an action that employs digital technologies created to meet sustainable development goods. Sustainable businesses have both self-interest and collection aims in mind, focusing on economic, environmental, and social objectives. It has boosting effects on sustainable economic development maintaining an appropriate economic growth rate which is also an inevitable requirement for high-quality economic and social development. Also, COVID-19 has shown the importance of digitalization as one way to resilience in economies adapt to new technologies quickly in response to the changing landscape that the pandemic has brought about will affect its recovery speed and at last “It is not the strongest of species that survives nor the most intelligent that survive, it is the one that is the most adaptable to changes”.

Ritika Shahi
BCom II

“In Today's era of volatility, there is no other way but to re-invent. The only sustainable advantage you can have over others is agility, that's it. Because nothing else is sustainable, everything else you create, somebody else will replicate.” – Jeff Bezos, Founder, Amazon

Green Marketing: A Means for Sustainable Development

Green marketing is the marketing of products that are presumed to be environmentally safe. In the contemporary world people are getting more conscious of environmental issues and decide that they want to spend their money in a way that is kinder to the planet. Consumers and manufacturers have directed their attention toward environment-friendly products that are presumed to be "green" or environment friendly like low power consuming (energy-efficient) electrical appliances, organic foods, lead-free paints, recyclable paper, and phosphate-free detergents. Indian marketers are also realizing the importance of the Green Marketing Concept.

Green Marketing has never been more important and powerful as world trade has moved towards being environmentally friendly in the past few decades. Green Marketing doesn't only stop here. It can involve several different things, such as creating an eco-friendly product, using eco-friendly packaging, adopting sustainable business practices, or focusing marketing efforts on messages that communicate a product's green benefits. 4P's of Green marketing are - Green Product, Green Price, Green Place, and Green Promotion.

Our planet is facing a lot of threats such as air and water pollution, food waste, plastic pollution, and deforestation. Chemicals manufactured by factories can be found anywhere, and that is why many companies consider producing their goods in a more environmentally friendly manner. Moreover, the level of ecological awareness among consumers is increasing, and people are eager to purchase eco-friendly products despite their higher prices. Many brands try their best to address the wishes of their customers and have started the production of such goods concerning their responsibilities as residents of this planet. Green marketing has a positive influence on people's health and the state of the environment. This type of marketing entails every stage of a business, from packaging to public relations.

With green marketing, companies have an excellent opportunity to change our planet for the better and support people who are aware of the situation to help the environment. By creating sustainable products, companies want to reduce the negative impact of waste products on our nature. Going green enables you to win the trust and loyalty of your customers. It helps you to Stand out in the increasingly competitive environment, Reduce the negative impact of production on the environment, save energy, reduce the use of natural resources and carbon footprint, produce recyclable products, improve your credibility, enter a new audience segment, ensure long-term growth, implement innovations and obtain a higher revenue.

For Green Marketing we can opt for a few strategies like Sustainable design, Green pricing, etc. Starbucks has been certified by LEED since 2005, but it has moved beyond that by planning to eliminate all plastic straws by 2020 and open 10,000 environmentally friendly stores by 2025. Starbucks tries hard to engage its community in sustainable issues. It uses green materials for producing, packaging, and delivering its product to customers. As part of its Green Store initiative, the brand also plans to reduce waste and use 30 percent less water and 25 percent less power during production processes. The brand designs disposable coffee cups, is involved in recycling and green building, supports farmers and the environmentally sustainable community, and has been hard at work on communicating this message to its target audience. Likewise, more companies should start green marketing with extreme care.

Simran Dhiman

BCom III

"We don't have to engage in grand, heroic actions to participate in change. Small acts, when multiplied by millions of people, can transform the world." - Howard Zinn

Sustainability in E-tailing

E-tailing is the selling of retail goods on the Internet. Short for "electronic retailing," and used in Internet discussions as early as 1995, the term seems an almost inevitable addition to e-mail, e-business, and e-commerce. E-tailing, being electronic retail, tends to primarily focus on the business-to-consumer (B2C) segment. Ecommerce, on the other hand, encompasses B2C as well as business-to-business (B2B), consumer-to-consumer (C2C), direct-to-consumer (D2C), and consumer-to-business (C2B) markets. In the 21st century, the rapid development of information technology and the rapid increase in information exchange have brought new impetus and innovative ideas to society as a whole. The widespread acceptance of information technology by the community has brought about major changes. These changes aren't just about data processing and computing. They are changes that affect how we communicate with each other, organize our daily activities, educate the younger generation, and do business. The great development and acceptance of information technology, computer networks, and the Internet have transformed the way many businesses operate while offering unprecedented business opportunities. Businesses are now able to conduct transactions across geographical boundaries, across time zones, and at high efficiency. E-commerce has become the market trend of the Century.

Life has become very busy these days. Odd working hours, hectic schedules, and time constraints have changed how people shop these days. Hence, E-Commerce has become the preferred method of shopping for many people. They love the ease of shopping online from the comfort of their home, day or night. The purchase option can send money online, making it quick and convenient. Consumers save time and money by searching for items and buying them online. It can take several days to move from place to place, and it takes time and fuel to buy hard-to-find items.

In addition, e-commerce is an efficient retail method for commerce. The initial cost of starting an e-commerce business is much less than if you were expanding your business in more physical stores. Starting an online business requires fewer licenses and permits than a physical business. You can also save money by reducing the number of people used for operations such as inventory management and customer billing. You don't have to search for the right geographic location or worry about paying high running costs to your facility. Good advertising on the Internet can reach potential consumers in any country in the world, even small company advertising messages.

Enterprises can use e-commerce to reach narrow, geographically dispersed market segments. The Internet is especially useful for creating virtual communities that are ideal target markets for certain types of products or services. Prospects are great for e-commerce and its followers. Still, some consumers are hesitant to accept e-commerce because of privacy concerns. When shopping online, you often need to disclose personal information such as your address, phone number and bank or credit card account information. Many people feel that online purchases do not endanger their personal information, but at the risk of third parties accessing their account information, they only shop in physical stores. Whereas some people like it.

Pooja Bind
BCom III

"We can't just consume our way to a more sustainable world." – Jennifer Nini

Scanning the Business Environment: A Roadmap

Scanning the business environment is a comprehensive review of the trends and occurrences in an organisation's internal and external environment that bear on its success, currently and in the future. Its purpose is to identify potential sources to consult with or consider while formulating adaptive strategies for coping with uncertainties. It helps us conduct a thorough analysis and hence leads to the optimum utilisation of resources. Businesses must adapt to all these factors to be sustainable.

Scanning can be of two types:

- **Internal scanning** of the business environment is the first step of environment scanning. Organisations should observe the internal organisational environment which includes employee-to-employee interaction, employee interaction with manager and management interaction with shareholders, access to natural resources, organizational structure, the potential of employees and many more. This analysis helps in identifying the strengths and weaknesses of an organisation.
- **External Scanning** of the business environment refers to examining the industry environment, national environment and macro-environment. Analysing the industry environment needs the appraisal of the competitive structure of the organization's industry, including the competitive position of a particular organisation and its main rivals, an assessment of the nature, stage, dynamics and history of the industry and an evaluation of the effect of globalisation on competition within the industry. Analysing the national environment needs an appraisal of whether the national framework helps in achieving a competitive advantage in the globalised environment. Analysis of the macro-environment includes exploring macro-economic, social, government, legal, technological and international factors that may influence the environment. The analysis of the organisation's external environment reveals opportunities and threats for an organization.

Techniques of Environment Scanning:-

- **PESTLE ANALYSIS** (*Political, Economic, Social, Technological, Legal and Environmental*) is a strategic framework commonly used to evaluate the business environment in which a firm operates. It gives a bird's eye view of the whole environment from many different angles that one wants to check and keep a track of while contemplating a certain idea/plan. It works as a backbone of business strategic planning and decision-making.
- **SWOT ANALYSIS** (*Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats*) is a framework used to evaluate a company's competitive position and to develop strategic planning. SWOT analysis assesses internal and external factors, as well as current and future potential. Scanning the business environment will help an entrepreneur in optimising the resources available and to cope up with the potential threats. In today's scenario, it is very arduous for any business to survive and thrive in such a competitive market.

Scanning the business environment is the first link in the chain of managerial perceptions and actions that enable an organization to adapt to its environment. It is therefore expected that managers should establish and develop a dynamic, formal and well managed environmental scanning system if they want their companies to become sustainable.

Shubham Goyal
MCom II

"Sustainability is about ecology, economy, and equity." -Ralph Bickneses

Carbon Accounting: Ensuring a Greener Future

In 1997, carbon accounting was established under the Kyoto Protocol. The Kyoto Protocol is a treaty established and agreed upon with the goal of reducing emissions that can be attempted to reduce emissions that can cause climate change. Based on these facts, one can assume that carbon accounting is a method of tracking carbon emissions. Carbon accounting is likened to sustainability measurement, as an instance of ecological modernization discourses and policy. Carbon accounting is crucial to efforts to tackle climate change, providing data on where emissions emanate and where they are absorbed. The amount of carbon emissions that we can still emit before reaching the limit is known as the carbon budget. So, to manage a carbon budget, we need carbon accounting, to keep track of who is emitting carbon, when, and where.

Concept of Carbon Accounting

Carbon accounting, which is sometimes also referred to as “greenhouse gas accounting,” refers to the techniques that are used to estimate how much carbon dioxide equivalents or greenhouse gas equivalents that a business emits when creating a process, product, or service, and converting it into a carbon equivalent. Carbon accounting is the process through which companies assess their GHG (greenhouse gas) emissions in an attempt to comprehend their corresponding climate impacts and establish emission-reduction targets. The importance lies in developing a cleaner world. It is used to create the carbon credit commodity, which is traded on carbon markets by governments, organizations, and individuals.

The drivers for corporate GHG accounting include mandatory GHG reporting in directors' reports, investment due diligence, shareholder and stakeholder communication, staff engagement, green messaging, and tender requirements for business and government contracts. At present, the World Resources Institute (WRI) and World Business Council for Sustainable Development (WBCSD) GHG Protocol guide the accounting for GHG emissions from companies and emission reduction efforts.

The International Organization for Standardization (ISO) also provides some general standards for

- Greenhouse gas emissions at organization level (ISO 14064 - 1)
- Greenhouse gas emissions at project level (ISO 14064 - 2)
- Specifications to validate and verify relevant accountings are documented in (ISO 14064 - 3)

Enterprise Carbon Accounting (ECA)

Enterprise Carbon Accounting (ECA) or Corporate Carbon Footprint, which is a major component of Enterprise Sustainability Accounting, attempts to be a quick and low-cost approach for organizations to gather, synthesize, and disclose organization and supply chain GHG emissions. ECA employs financial accounting standards, as well as a mix of input/output LCA (Life Cycle Analysis), and process techniques as appropriate.

Appropriate integration of carbon accounting is needed in a company to manage its carbon strategies properly, and a further link to the organizational goals, which are carbon performance and reduction. As a part of Corporate Governance, companies must have monitoring mechanism to ensure proper monitoring and control over carbon footprint.

Nidhi Kumari
BCom II

“Sustainability has to be a way of life to be a way of business.” -Anand Mahindra

Expressions Club: PG Department of Commerce

Someone has rightly said, “Of all the things you wear, your expression is most noticeable.” And this is what we learnt most in the Expressions club of our college. There are phases in one’s development period when one learns how to express his/her thoughts and opinions just and rightfully and one needs a concrete path to get to the realisation of expressing one’s true self hence this club gave me and fellow mates an opportunity, a platform to do so. Be it organising fests or being a technical head, the club helps a student develop all the necessary skills to bring change in behaviour and surroundings.

Not just organising, teachers always provided a free hand to the students so that they could work up to their best potential without any burden but provided in a limited time to keep running things smoothly. Apart from all these aesthetic skill developments, we have learnt some important knowledgeable aspects as well, like discipline, time management, esprit de corps, and transparency amongst teammates.

The Club is an integral part of our college and has always proved its establishment via several organised activities. Club also organises an Annual Fest every year to encourage students to participate and showcase their talents, on an “all-in-one platform”. We designed flyers and handled technical aspects since, during a pandemic, all such events were conducted online, as the club and college believe in “Stay home, stay safe and keep developing skills.”

It is important to emphasize skills since in this evolving society and our developing nation, skill India is an upcoming challenge or says an opportunity. We all must inculcate and practice. Thus, the Expression’s club has helped us to learn new dimensions of work experience which will surely be helpful in achieving our future goals.

Tanish Bansal
Alumnus, PG Department of Commerce

ARISE, AWAKE: Book by Rashmi Bansal

“In any line of business, there is a steep learning curve. Like a pilgrim, you must climb that mountain with faith and fortitude – there is no ‘helicopter’ service.” Arise, Awake, a work of non-fiction is the motivational and inspirational genre written by Rashmi Bansal which fills us with hope and ambition. It is a story of 10 young entrepreneurs who started a business while studying in college, or right after graduation. They turned their backs on well-paid placements to pursue dreams of their own. Each story featured in the book is unique, incredible and diverse. The book is divided into three sections- Rankers, Repeaters, and Rebels with a cause. All these entrepreneurs give a common message that starting and successfully sustaining a business requires sincere hard work and passion. Tricks of the trade are not taught in a classroom but through hard-learned and hard-earned experience. Your idea may work in the first instance or you may fail once or repeatedly. The key is, to not give up until you have achieved your goal. The ability to start a business is not defined by age or education, it only requires energy, passion and an idea. Your first ‘office’ could be your very own hostel room. As you read about each of these young people telling their story, you will learn how failure, money problems, and criticism acted as catalysts to not only start their ventures but also to turn them into an epic successes. So, if you’re looking for ways to grow as a leader, this book is a must-read.

Book Review by Harnam Kaur, MCom II

Institution Innovation Council: Sri Guru Gobind Singh College, Sector 26 Chandigarh

Institution Innovation Council (IIC) of Sri Guru Gobind Singh College, Sector 26, Chandigarh was established as per the norms and guidelines of Innovation Cell, Ministry of Education, Government of India during IIC Calendar year 2020-21 to systematically foster the culture of innovation and entrepreneurship, to encourage the creative energy of students to work on new ideas and to promote out of box thinking so that the young minds are nurtured in such a way that we become job creators and not job seekers in future.

The motto of Innovation Cell of our College is “Let Your Ideas Soar with Wings”. Therefore, the Cell conducts several activities throughout the year to provide students with ample opportunities to hone their creative skills apart from building confidence and developing their overall personality. Several training programs, expert lectures, webinars, panel discussions and interactive sessions conducted by the Cell not only enhanced our knowledge of several aspects of business and entrepreneurship but created an overall culture of innovation in our campus.

The vision of the cell is “To encourage, inspire and nurture young students by supporting them to work on new ideas and transform them into prototypes while they are in formative years and to cater to the needs of students as well as faculty entrepreneurs with innovative ideas of social relevance and there by disseminating a culture of entrepreneurship in campus which will further boost our education system and there by growing the national economic and social development”. The Cell organizes several activities through which we also get an opportunity to meet successful entrepreneurs and innovators who share their success stories with us and we find them very motivating. Even our College Management, Principal Ma’am, Coordinator and all Faculty members of Institution Innovation Council of our College are great mentors and they keep inspiring us to think creatively.

In the last we would like to sum up by saying that Innovation Cell of our College has trained us to think differently and to see every change as an opportunity to be exploited and not as a threat.

Ritika Shahi & Ankit Garg
Alumni, PG Department of Commerce

“Innovation is taking two things that already exist and putting them together in a new way”. - Tom Freston

Start-Up India

Start-up India is a flagship initiative of the Government of India, intended to build a strong ecosystem that is conducive for the growth of start-up businesses; to generate large scale employment opportunities and to enhance the economic growth of India. The government through this scheme aims at building a robust system of start-ups and enhancing innovation in the country. The vision of making India a place of job creators instead of Job seekers can be achieved through this scheme. This initiative has created an atmosphere of innovative ideas and many entrepreneurs availing the benefits of standing their own business in India. The Government has launched in 19- point Start-up India Action Plan which envisages several

incubation centres, easier patent filling, tax consumption, ease of setting business, an INR 10000 Crores Corpus fund and a faster exit mechanism. This scheme aims at providing “ease of business” by removing License Raj, permission from various authorities, cleanness from different departments; it is run under the Department of Industry and Internal Trade. The schemes provide youth a platform for showing their skills and fulfilling their ambitions through this. They also avail cheaper loans through MUDRA Scheme- an initiative which aims to provide micro- finance low interest rates to entrepreneurs. The government has left no stone unturned to make this scheme a successful one. This has provided freedom from tax for the first 3 years of operations. It aims at creating its own innovation hub and has collaborated with IITs, NITs, IISERs and NIPERs to set up over 75 innovation hubs across the country. The vision of Indian Government to increase employment and make India an easier place to invest in, has been fairly achieved through this.

**Ashu
BCom III**

Some Interesting Facts

1. The highest growing country for e-commerce is India followed by Saudi Arabia, Indonesia, Australia and the Philippines
2. The Indian retail sector is growing at a growth rate of 47%.
3. India is the largest consumer of gold jewellery in the world and accounts for about 20 percent of world consumption and largest diamond cutting and polishing centre in the world.
4. 69% percent of eCommerce traffic comes from Google.
5. 62% of the U.S. women pay head to online discount and promotional news. That means, it is crucial to give discounts sometimes in a year to draw more buyers.
6. Globally, credit cards are the preferred method of payment, being used in 53% of transactions, followed by digital payment systems (43%), and debit cards (38%).
7. Bangalore which is known as the Silicon Valley of India has more grade A offices than Singapore. Famous as the Startup hub and tech capital, Bangalore plays a key role in the economy of India.
8. Mumbai is the richest city in the country with an estimated GDP of \$310 billion and is titled the Financial Capital of India.
9. India has only 7 taxpayers for every 100 voters.
10. The largest number of online purchases in the world is from Asia & some part of South Korea.
11. There are more than 24 million eCommerce websites worldwide.
12. Over 90% of internet users in the United States have made at least one online purchase.

**Monu
BCom III**

Commerce Quiz

- Who is Father of Scientific Management?
(A) Henry Fayol (B) Elton Mayo (C) Chester Bernard (D) F. W. Taylor
- The Life Insurance in India was nationalised in the year–
(A) 1870 (B) 1956 (C) 1960 (D) 1966
- Which is the oldest form of organisation?
(A) Line (B) Line and staff (C) Functional (D) Matrix
- How is profit prior to incorporation treated as?
(A) Revenue reserve (B) Secret reserve (C) Capital reserve (D) General reserve
- Appointment of a Company Secretary is made by–
(A) Promoters (B) Board of Directors (C) Debenture holders (D) Government
- Memorandum of Association contains–
(A) Objective clause (B) Name clause (C) Capital clause (D) All of the above
- Social Accounting means–
(A) Accounting for social benefits and social costs (B) Accounting for Government Revenue & Govt. Cost (C) Accounting for private revenue and private cost (D) None of the above
- The technique of “Carrot and Stick” is used in business organization for–
(A) Reducing absenteeism (B) Motivation (C) Effective leadership (D) Rewarding workers
- The policy of ‘anticipate no profit and provide for all possible losses’ is followed due to–
(A) Convention of consistency (B) Convention of conservatism (C) Convention of disclosure (D) None of the above
- Internal Audit is done by–
(A) External Auditors (B) Employees of the organisation (C) Both (A) and (B) (D) Neither (A) nor (B)
- Land Development Banks form part of–
(A) Commercial Banks (B) IDBI (C) FCI (D) Cooperative Credit Structure
- Among the following tax revenues of the Union Government, which is the biggest source?
(A) Income Tax (B) Corporation Tax (C) Central Excise (D) Customs Duty

Nidhi
BCom II

ANSWERS 1. (D) F. W. Taylor 2. (B) 1956 3. (A) Line 4. (C) Capital reserve 5. (B) Board of Directors 6. (D) All of the above 7. (A) Accounting for social benefits and social costs 8. (B) Motivation 9. (B) Convention of Conservatism 10. (B) Employees of the Organisation 11. (D) Cooperative Credit Structure 12. (C) Central Excise

Computer Science & Information Technology Section

Editorial

Year 2022 needs to be seen as an inflection point year. This year marks the time when world needs to reach back to the pre-covid era of prosperity and scale. Due to this, there are instances when excessive push for development might create a situation when the environment sustainability takes a back seat.

However, as usual Information Technology (IT) sector has been in forefront to change the way it follows and implements new technologies keeping environment a top priority; from Graphene battery development, to reducing carbon emissions, and creating an eco-system for electric vehicles to further the cause of environment sustainability. IT Sector was and is at the forefront of creating sustainable buildings, automated energy-specific controls, and Artificial Intelligence (AI) usage to reduce power consumption.

Economic growth keeping in regards the sanctity of environment sustainability needs to be the mantra on which IT Sector should base itself. IT sector should critically evaluate the contribution of pollutants from its hardware manufacturing sphere. This sector has been a propagator of creating products harmful to the environment, filling up landfills, propagating planned obsolescence creating a non-sustainable product life. A conservative estimate says that 70% of e-waste collected in recycling units of New Delhi is dumped by developed countries. IT Sector, starting from Education sector to IT Companies need to come together to make sure that this bane of hardware development needs curbing.

Let this year bring forth new ideas, developments and innovations we need and want for our environment to be sustainable so that our future generations could enjoy a bountiful earth.

Lastly, I appreciate the efforts of my colleagues as well as the students of the Department of Computer Science for contributing such knowledgeable and enlightening articles on a variety of topics concerning technology for environment sustainability.

Ms Purnima
Assistant Professor
PG Department of Computer Science

Expansion of Augmented Reality- Current Applications

Years ago, Augmented Reality (AR) was the concept of Science-Fiction but it has now become a Science-based reality. This technology was invented by Ivan Sutherland in 1968. However, back then, it was not a popular technology. Recently due to its rapid development and then usage in different fields, this technology has become quite popular.

It is a technology which superimposes computer generated elements or digital products like images, sound or text on real pictures or video. AR merges virtual and real world. It enables us to have a computer vision of real objects. As we can see the models in 3D form, this also enhances our creativity. Basically, AR is about looking out in the world. It detects the objects in the picture and then superimposes digital products on it.

AR technology has been applied in many fields like education, tourism, entertainment, medical treatments and many more. AR makes mobile games more interesting and interactive. Like in 2016, Poke'mon Go was a hit. At peak of its popularity, it had 65 million users. Now it has more than 100 million downloads. There are so many games developed with AR technology. Abhishek Singh made Mario video games in the real world. He made it possible to play Mario in your locality.

Source:<https://www.nanalyze.com/2016/07/investing-augmented-reality-pokemon-go/>

Source:<https://www.livehome3d.com/useful-articles/ar-in-home-design>

For interior designing, there are dozens of applications that help. Customers can select the product and check on the real time picture of their room and can see how furniture will look in their homes. Asian Paints have also introduced a feature that we can check which colour will best suit the house.

One of the UX Designers says that this is the future of design and we all agree to it as mobile phones are already such an

important part of our lives, and it is certain that AR will enhance user experience beyond limits. It has an unlimited potential and to unlock that UX Designers need to work toward the advancements of the technology and how it can be more efficient and productive. In few years, AR technology will be used in every industry to provide quality user experience.

Suksham
Student Editor
MSc I IT

Digital Identity: An Improvised Existence

We as humans seek to be recognized. Our identity defines “who we are”. With the changing perceptions and mindsets, we individually take hold of the aspects as to how people define us. Though this is important for health, wellbeing and even self-esteem. Defining ourselves is a self-representation of our life, goals, interests, and relations. We have choices to pick from our day-to-day life activities and we inherently try to decode an environment.

Social media is a collection of websites and apps that focus on interaction, communication, comfort-sharing, relationships and collaboration. These interactive channels share experiences, expressions, ideas, talks and much more. Virtual networks can hold immense information forever. This service specific self-advertising technology has more than 3.96 billion users.

These landscapes of digital platforms in the form of Facebook, Twitter, TikTok, WeChat, QZone, YouTube, LinkedIn, Instagram, emails, websites, WhatsApp etc offers plethora of options to create, edit and publish. These offer an aid wherein truths and existence can be cropped, filtered, and posted.

With negatives & positives going hand in hand, the scholars get a boon of opportunities.

Putting together the landing page on each platform provides some impression of us. This is a self-empowered approach to be recognized on our laid terms and conditions. Are we heading in the right direction of digital existence?

Dr Gurpreet Kaur
Associate Professor
PG Department of Computer Science

Metaverse – The Virtual Future

The world is slowly changing into Metaverse, and the time will come when the virtual world will be a new normal for all of us. You will be thinking that from where this term came into somebody’s mind. The name of that person was Mr. Neal Stephenson, and he was a fiction writer. In one of his novels – “Snow Crash” he coined this term, the ‘Metaverse’. This novel of his was a New York Best Seller of the time.

Social Media giant tuned to Metaverse

We all use Facebook to communicate with our friends, relatives, near and dear ones. Facebook is a social media giant and recently Mark Zuckerberg, the Facebook owner, decided to rename this company to Meta Platforms Inc. There is no doubt that it was a very bold move by Facebook. Millions of teenagers are connected with each other on Facebook and the decision by this social media giant to look at its future in Metaverse is nothing less than a paradigm shift. They want

to make the teenagers believe that they can converse with each other through virtual reality by wearing wearable devices. They will feel like they are actually sitting with their friends in a virtual get together, and having the normal conversation. If they wish to change the design of the room or the scenery, they can do it with ease. There are many angles to it, even the young people from the corporate world can have the meetings virtually. How effective will it be for us? For sure it will change the dynamics of the futuristic world for us as it will further evolve.

The world of animated emoji's

Teenagers love conversations where there are a lot of options to showcase your true emotions, and the closest option available to us is the emoji's we use during the chatting. They are the centre of attraction and topic of research for some companies, and Apple is one of them. They have brought some real time dynamics into the emojis and now you can turn your voice and facial expressions into funny faces like Octopus, Cow, and Mouse.

We may have seen in some Hollywood movies, where the Holoportation was used to communicate. But when those movies were released during the nineties, nobody thought of this kind of device to be there where the image of the person can come out and communicate with you, and as soon as the communication gets over the image of the person gets back into the device just in a flash.

The world of VR (Virtual Reality)

But now Microsoft has brought one technology by the name of 'Mesh'. It is another way of moving into the world of virtual reality. They have software by the name of 'Teams' and Microsoft has every intention to add Mesh into Teams by this year, that is, 2022. The teenagers can use it to push their photo realistic selves to other friends and have the conversation. They have to use VR Headsets, mobiles, and other devices for communication. Speculations are ripe that what will be the level of enjoyment for the teenagers if Holoportation will be integrated with HoloLens.

Facebook is also no exception here, as they have also come up with Horizon Workroom. It is basically the virtual space where everyone can connect with each other if a virtual meeting is required. Especially teenagers will enjoy it, as it has immersive environments within it. Facebook has invested heavily in the Meta thing, the amount is a whopping \$50 million.

Are the youngsters of this era resonating with Metaverse?

Games are the epicentre of youngsters, and these days games are available with immersive 3D experience. One of the examples of games is Roblox, where the average audience is below 18 years of age. This platform is highly ranked among the world of gamers. Talking of the gaming world, there is another player in the market, that is, Fortnite, which is full of immersive experiences. In the times of virtual reality, the concerts of the singers are also turned into

the digital reality. Youngsters love going to the concerts and they don't miss the concerts at their colleges or universities, but digital concert is something different as one concert was supported by parent company of Fortnite, the Epic Games, where the company hosted a 20 minute long concert online with preloaded songs. The avatar of her was changing outfits frequently and she was bouncing on trees, and performing the surreal dance moves. All this was a mesmerizing experience for the end users and this is the Metaverse we will experience in the coming years.

Technologies involved in the Metaverse before we sum up. Currently the Metaverse is a concept which is still growing, and technologies like Virtual Reality (VR), Mixed Reality (MR), and Augmented Reality (AR) are handling the expectations to prolong this concept. Slowly but surely all of us will accept this reality that virtual reality is no harm, in fact it will allow us to shed the shackles of conventional ways of meeting with each other.

Ms Meena Jindal
Assistant Professor
PG Department of Computer Science

Green Computing- An Initiative to Protect the Environment

Green computing, also known as green technology, as per IFG International Federation of Green ICT (Information and Communication Technology) and IFG Standard or Green IT is the study and practice of environmentally sustainable computing or IT.

What is Green Computing??

Green IT "is the study and practice of designing, manufacturing, using, and disposing of computers, servers, and associated subsystems-such as monitors, printers, storage devices, and networking and communications systems - efficiently and effectively with minimal or no impact on the environment". Green Computing is the study and practice of using computing resources efficiently. The primary objective of such a program is to account for the triple bottom-line ("People, Planet, and Profit").

The goal is to reduce the use of hazardous materials; maximize energy efficiency during the product's lifetime; and promote recyclability or biodegradability of defective products and factory waste. Green computing is important for all classes of systems, ranging from handheld systems to large-scale data centres. Many corporate IT departments have green computing initiatives to reduce the environmental effect of their IT operations.

Implementation for Green Computing

Blackle is a search-engine site powered by Google Search. Blackle came into being based on the concept that when a computer screen is white, presenting an empty word page or the Google homepage, your computer consumes 74W.

When the screen is black it consumes only 59W. Based on this theory if everyone switched from Google to Blackle, mother earth would save 750MW each year. This was a really good implementation of Green Computing.

Zonbu is a new, very energy efficient PC. The Zonbu consumes just one third of the power of a typical light bulb. The device runs the Linux operating system using a 1.2 gigahertz processor and 512MB RAM. It also contains no moving parts, and does even contain a fan.

Thin Client computer architecture relies on the network to be the computer. The root of the system is the server, which provides all of the processing power and storage. Each user needs only a monitor/terminal (a thin client), In addition to the business benefits, this system can reduce the overall environmental footprint of a desktop by as much as 75%.

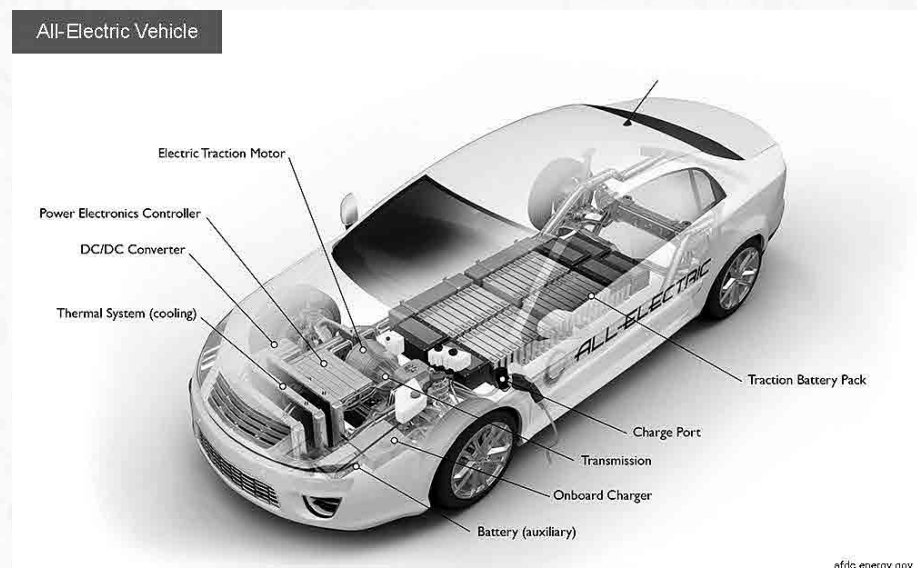
Some of the major advantages of Green Computing are generic like Energy Saving, being environmental friendly, cost effective to specific advantages like better utilization of limited resources and reduced carbon emission. However, the implementation of Green Computing has hurdles like Costly Implementation, lesser public awareness, and burden on individual users.

Governments across the world and stakeholders in the IT Industry should come together and create newer platforms to create a sustainable model of green computing keeping in view the economic costs. Only then, a new era of Green Computing can be ushered in and sustained.

Masir Abdali
MSc IT I

Rise of Electric Vehicles in India

Electric Vehicles are the future mode of transportation as the world is thriving to employ new technology every day. They are being promoted for a variety of reasons, including pollution, rising fuel demand, global warming, and the promotion of environmentally acceptable modes of transportation.

Electric Vehicles consume electric energy as fuel instead of traditional fuels such as petrol, diesel, and CNG. These vehicles may be powered through a collector system by electricity from off-vehicle sources or maybe inbuilt with a battery, solar panels, fuel cells, or an electric generator to convert fuel to electricity. Electric bikes, electric cars, electric rickshaws, etc are some examples of electric vehicles. Most of the trains including metros are already running worldwide through electricity.

The following factors create an urgent need for use of electric vehicles:

1. To reduce pollution
2. To conserve non-renewable natural resources
3. To reduce dependence on petrol and diesel
4. To promote use of renewable energy
5. To combat global warming
6. To fulfil the growing demand for more means of transport.

The world population is increasing drastically and the demand for means of transport is growing increasingly. As a result, demand for fuel is also increasing. Too much smoke comes out from traditional vehicles causing air pollution which takes many lives every year.

We are all living in a technologically advanced era. Technology advancements have always aided in the improvement of human lives. Electric vehicles are useful to both humans and the environment in a variety of ways. The following are a few of them:

- Electric vehicles run from electricity and don't emit smoke thus it is very helpful for reducing the pollution which causes many types of life-threatening disease.
- Petrol, diesel, and compressed natural gas (CNG) are non-renewable energy sources. Overuse of these fuels is bad for the environment. As a result, the use of electric vehicles can aid in the conservation of these natural resources.
- Electric vehicles are eco-friendly. Use of electric vehicles is good for the environment as well as human life.
- Electric vehicles are a relatively new kind of transportation. This industry will continue to expand, resulting in a large number of jobs and economic development.
- This will reduce the import cost of petrol, diesel like fuels and thus it will help in stabilising the economy of the country.
- Smoke is also one of the major causes of global warming. Thus, the use of electric vehicles will reduce smoke generation, in turn, aiding in combating global warming.

GOVERNMENT INITIATIVES

As electric vehicles are cheaper in the long run and also environmentally friendly, the Government is continuously promoting the use of electric vehicles. For a long time many trains including metros have been running on electricity. Electric bikes, electric cars, electric rickshaws are already in the market.

Government has started a campaign to promote the use of electric vehicles. Rebates on taxes and subsidies on purchasing the electric vehicles are also provided by the Government. Recently Delhi Government has launched 'Switch Delhi' campaign to promote the use of electric vehicles.

The GST rates on electric vehicles and chargers/charging stations have been decreased from 12% to 5% and 18% to 5%, respectively. The Ministry of Power has issued a notification addressing charging infrastructure standards that allow for private charging at homes and offices. Vehicles that run on batteries will become more common.

The Ministry of Road Transport and Highways has stated that green licence plates would be issued and that permit requirements will be waived. The Ministry has also issued a notification directing states to eliminate road tax on EVs, lowering the initial costs of EVs.

Pardeep Kaur
MSc IT I

How the Tech Industry is Helping Us to Get Closer to a Carbon Neutral Future?

Recently business entities and government organizations around the world gathered at the 2021 United Nations Climate Change Conference, also known as COP26, in Glasgow, Scotland. Here, the COP (the Conference of Parties) to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) was assessing the measures which were required to achieve the goals of the UNFCCC 2015 Paris Agreement, as it aims to mitigate climate change by securing global net zero emissions by mid-century and keeping a rise of no more than 1.5 Celsius degrees in temperature within reach.

Several companies won award-winning reductions in carbon impact and made it achievable, by setting ambitious goals for the future. Adobe was named to the CDP ‘A List’ for climate change for the fifth year straight – an honour awarded only to the top 2.8% of almost 10,000 companies scored by CDP. One-way Adobe accomplished this was by reducing its total energy consumption by over 10,000MWh and by reducing its greenhouse gas emissions by 1,000 tons, largely by increasing renewable energy use at its facilities.

Further, AMD was applauded by the U.S. Environmental Protection Agency (EPA) for reducing greenhouse gas emissions through green power investment and use. As it upgraded all its products to meet Energy Star guidelines, Xerox was named 2021 Energy Star Partner of the Year. In addition, in 2020, Samsung achieved their goal of meeting 100% of the energy needs from renewable sources at all our operations in the US, Europe and China, including manufacturing and as a result, Samsung ranked among the top in EPA’s Green Power Partnership program.

Innovation, creativity, and collaboration have been the key to change for many companies. While Apple’s recycling assistant robot (Dave) is helping decrease their carbon footprint by disassembling used iPhone components to recover “key materials such as rare earth magnets and tungsten while also enabling recovery of steel, helping move them to being 100% carbon neutral by 2030. Dell also innovated in the computer materials sphere, using BioPlastic in PCs to make environmentally friendly computers. This change eliminates about 9.73 million kg of CO₂ emissions, the equivalent of the energy needed to power 5,564 homes for a year.

Control Your Phone with Just Your Thoughts!

At first glance, it seems like a monkey is playing a Video game on a computer with a joystick. But at a closer look, we shall find the joystick is actually disconnected.

Now, this is not magic. Pager thinks that he is playing the computer game with a joystick. But that is not true! In fact, the monkey's brain is actually implanted with a Brain Computer Interface (BCI) device, which takes data from the monkey's brain and feeds it into the computer. So, the monkey merely has to think where he needs to take the cursor of the computer. It means that it is controlling the computer through its brain. This Brain Computer Interface (BCI) device is designed by Elon Musk's company called **NeuraLink**.

Elon Musk claims that his company can help paralyzed people walk and also use computers as well. Now, this might appear like science fiction but it is not so and this is what we will discuss in this article. Basically, the Brain Computer Interface is a technology that enables our brain to communicate directly with computers/technology just by thinking.

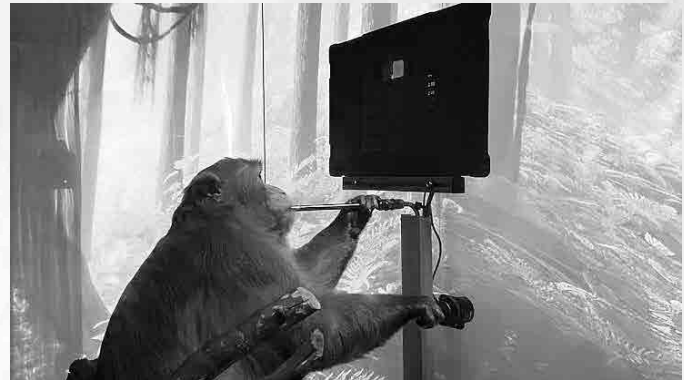
Our brains have specialized cells called Neurons and they serve as the basic working unit of the brain. These neurons are responsible for receiving sensory input from the external world and distributing information throughout the human body, like sending motor commands to our muscles etc.

For instance, let's imagine you want move your hand-

The moment you think about it, the neurons in our brain create electrical signals. These electric signals are then carried to our hands from our brains through our nervous system making our hands move. Brain Computer Interface (BCI) reads these electrical signals the moment they are generated by neurons in our brain. It then analyzes and translates these electrical signals into computer commands that are capable of controlling devices connected to a computer or a device for example - a robotic arm, wheelchair etc.

Elon Musk's Neuralink wants to make the Brain Computer Interfaces more viable commercially. His interest and foray into BCI has led to a rise of optimism in this field. It has showcased a lot of publicity and created opportunities for researchers, stakeholders and consumers alike.

According to Musk, Neuralink will help connect the brain to the digital world. He believes that in the future, we will be able to control our smart phones with our brains. The technology would also enable completely paralyzed people to use a smart phone or electronic devices with their mind.

This monkey's name is Pager and pager playing a computer game.

sqch.

As per Neuralink, the goal is to help people that have remained dependent on others to regain independence. In 2020, the company showed off one of its chips working in a pig during a live demo. And in 2021, the company moved one step ahead. When they showed Pager playing video games just with his mind!

Neuralink has to face criticisms due to two main reasons:

1. People believe that Elon Musk's claims about what Neuralink can do seem unrealistic. For instance, Musk claimed that his Neuralink Implant can save memories like photos. He then claimed that it can give superhuman abilities to people and can help humans fight against the oncoming threat of AI.

Others say that the main objective of Neuralink was to help the people that have been paralyzed or those that are suffering from diseases like Alzheimer's and Neuralink should focus on the things that can actually help people rather than attempting to make super humans out of normal human beings. Many experts believe that Elon Musk's Neuralink is "Neuroscience Theatre" and some of the promises he is making with his BCI will be hard to keep if not impossible.

2. The second criticism is that the death of 15 monkeys during trials in their labs has brought their products and its implementation under scrutiny.

Undoubtedly, Neuralink can completely change the lives of people in the future. Paralyzed people might be able to walk and those that are not able to communicate might finally be able to do so and who knows, some years later, it might be us in this video, instead of Pager.

**Sahil & Himanshu
BCA I**

Computer Mice!

Can anyone give me one advice...?

What can I do with my computer mice?

At night they come out

And race all the way out.

Each mouse with their spouse

Has invaded my house

They wreck my office

And these mice or not too nice/

What can I do with my computer mice?

Wait!

I hadn't thought earlier about that-

How about if I get computer Cat!!!!

**Gurpreet Kaur
MSc IT II**

Holographic Computing

Holographic Computing is a kind of computing in which an interface is created using the Computer-Generated Holography (CGH). As we all know that nowadays e-waste is a major environmental issue. Our waste computers are scaling up e-waste, so heading to Holographic Computing can help to reduce e-waste and keep our environment cleaner and greener and also reduce issues of E-waste.

E- Waste is a major issue threatening the environment. Thus, the concept and emergence of Holographic Computing can help to reduce e-waste and keep our environment cleaner and greener. This technology uses lesser plastic/metal or hard tangible elements to create computer resources such input devices, output devices. Furthermore, it uses light (laser beaming/projection) to display output and capture inputs. As we have seen projection in theatre all the output is displayed on a white sheet but it cannot take our inputs in that projection. But with holographic computing it is possible. In holographic computing output is Hologram in air and we can put our inputs by pointing in the light by finger or any resource (stick or something). It can use light blocking technology to get this done or in some way. Similarly, we can also use this technology in our routine life using devices to get rid of large e-waste.

The holographic computing can be brought to real life by using state of the art gyroscopes and accelerometers; in this the device tracks and captures information about every subtle movement made by user. It understands your physical whereabouts in the environment such as your position and movement in a particular space thus creating an input model. As per the research, the holographic image can be brought to life by a display which operates on the basis of interference of coherent light.

By using holographic technology there are several advantages. People don't have to invest in screens, input devices; they don't have to worry about the space for their computer system. It also saves the environment by reducing using plastic/metals in computer devices or any peripherals. Holographic computation will also increase the accuracy of computing by making the same size miniature of any model. For example, if you want to create a 3D model of a building then you don't have to get a tangible structure. You can just make its holographic image or video and that will describe the building model more accurately. You can even add simulations to that 3D model.

Education system can be improved by adding holographic computing technology using which students can have better understanding of every subject. Additionally, augmented reality technology combines the real world with the virtual, or rather, attempts to make the virtual world indistinguishable from the real. A computer-generated image is superimposed onto a real-life scene so you can interact with it. Microsoft's HoloLens takes this concept a step further. We can also take an example of VR Gaming. It uses sensors and various movement capturing algorithms to take input from players. All these technologies can be used together to develop an advanced holography technology. Eventually, the concept of holographic computing will be incorporated in almost all the fields related to Information Technology.

Some of the services of this technology include Computer Aided Designing (CAD) to gaming, holographic video presentation, virtual display in cars and correspondence applications like wristband mobile and some more.

E-waste: Alarming for Today's Environment

Due to rapid technological progress and production of new electronic components, electronic components are increasingly replaced with new models. This has led to a rapid increase in e-waste production. E-waste which is an electronic waste, which is the waste of electronic goods we use in our regular life. Every year around 50 million tonnes of e-waste is generated around the world. The rapid upgrade of electronic products is forcing consumers to discard old electronic products very quickly, which is the cause of increasing e waste or electronic waste. In view of the growing problem of e-waste, recycling of e-waste and better e-waste management is of utmost importance.

Electronic waste is generated when electronics and electrical equipment become old or unusable. Electronic items used in daily life such as computers, monitors, compact discs (CD printers, scanners, calculators, fax machines, battery cells, cellular phones, transceivers. TVs, iPods, medical devices, washing machines, refrigerators and air conditioners, etc. Never get spoiled and get stored as an e-waste future.

Increasing population due to increasing needs is the biggest reason for the generation of E-Waste. Apart from this, there are some other reasons which together are making it a big threat. They say that having too much of anything is a disaster in itself. So, let's look at some of the main reasons –

1. Development:

It can be estimated that there are more than 1 billion personal computers in this world. Whereas in developed countries, their average life span is only 2 years. More than 300 million computers are lying useless in the United States (USA). Not only in developed countries, there has been a lot of sales of this technology in developing countries as well, due to which there has been a lot of increase in their graph, which is taking the form of wastage later. It has been learned from the sources that the sale of computers and the usage of the internet have increased by more than 400% in developing countries.

2. Technology:

Now this is the time of modern technology due to which technology is lightning is increasing with fast speed. Due to this new technology, new products and appliances are coming into the market so that people do not want to use old things even though they are not spoiled anymore. Those who have a hand behind all this are big MNC's (Multinational corporations). From now on MNCs have become so powerful that they have the ability to change the entire market system of a country. It is the MNC's that always provide better technology to the people. Right now the middle class families are always behind new projects as they have good money, so that companies are always increasing their quality so that they can sell more. In such a situation, if its e-waste is not thought about, then it can become a big threat in future.

3. Human Mindset:

It is providing more money power to the common people (common man middle class), due to which they provide the ability to buy more things. For example, the increase in the sale of a computer, if it is not used properly for a long time, then it eventually becomes E-Waste. Due to this money power, people now want to use new things more than their old things and these older materials later become e-waste.

How to reduce e-waste?

You can follow the laws and regulations made by the local government in which we are told about ethical and safe disposal of waste. Since e-waste can become a big threat to the environment, many communities have made arrangements to put the unnecessary electronics in some special drop-off location so that they can be controlled properly.

With Electronic Products & Donation, we can reuse anything so that pollution can be prevented to a great extent. This is because it may be that what you are not using is very important for someone else.

Although there are many E-waste recyclers, it is a bit difficult to find the right recycler among them but if we use certified E-waste recyclers then it will reduce the pollution very much, and it is also safe for our environment.

If we all take a pledge together that we will not let our environment get spoiled by E-Waste and use these electronic items judiciously because these E-waste not only pollute our environment but also harm us.

Keep your device as long as possible: - When you're thinking about getting a new phone or tablet ask yourself - do you really need this? For every additional year you keep your device, you can avoid the environmental cost of creating a new one. If you keep your phone for five years instead of two or three, the carbon emissions and the impact of water usage per year are cut by 50% or more. Keeping your phone for longer also preserves the precious metals used to make it like gold, silver, platinum, iron and copper and raw materials like cobalt.

Harmeet Kaur
MSc IT I

Are We Already Living in Virtual World?

Virtual reality is a simulated reality in which most of us are already living. In the virtual world one can assume any identity and as such no one will be the wisest in there. In a way we are just creating our Avatars in virtual reality. The only question we can ask ourselves is how we are actually living in a virtual world? If we ask ourselves, Can we even breathe without social media or anything we see in social media which we also call virtual life? Is it really necessary to show everything on social media like when you are eating, drinking, partying or spending time with your friends and family?

Now-a-days it is more about showing off the lifestyle maximum people are living, which in turn, is not actually essential. People are living or we can say breathing just for their existence in the virtual world. Filters on Snapchat change the facial features of the users; Instagram has changed the lifestyle of people by posting stories, contents and of course, reels on a daily basis. Birthdays are not about only celebrating the day of your birth and filling the day with joy but also to spend time with your family and closed ones and most importantly, cherish the moment which you are living today in the real world.

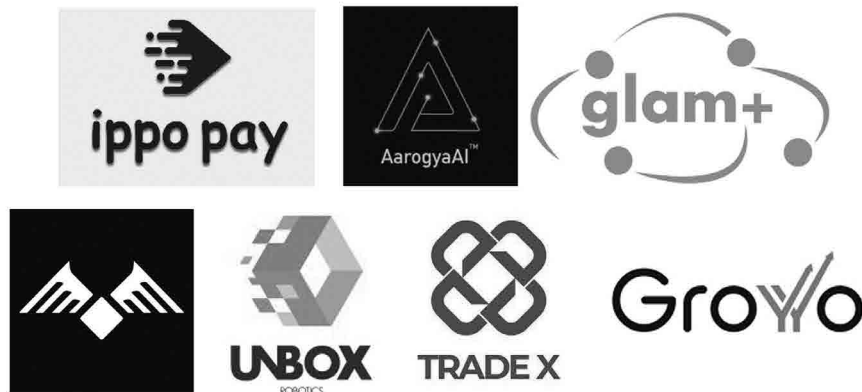
In today's scenario, one should live a meaningful life, by which I mean to have noteworthy goals and try hard to reach out to them every day. We can live a significant life by having optimistic and valuable relationships with people and get new-fangled experiences. The virtual world can never be compared with the physical world; virtual world cannot provide us all the things we need to live a healthy life, it just helps us to make our day-to-day life trouble free like connect with the family and friends irrespective of their geographical location, online teaching, entertainment, use of variety of social media platforms etc.

I am giving my views based on what I believe, but I barely stated the facts. If all the questions are implied on ourselves, then we should think and ask our own self that how many hours do we spend with our friends, deciding about a family get-together or a playtime again, and what plans we have for future or thinking about the societal problems like climate change, social justice? Lastly, I just want to state that virtual reality has bounded the limits of us in a good Wi-Fi connection, a charging cable or a portable charger. Please set yourself free from it, live a day and see what actually you are missing from your actual REALITY....

Shreya Thakur
MSc IT II

Do you Know about these Startups?

Everyone probably has used or heard about the start-ups like Paytm, Razorpay, UpGrad, Delhivery, Meesho, Nykaa, PhamEasy, Groww, Dream11, Swiggy. These companies have been emerged because of their number of customers, revenue and advertising on different platforms. After 2019, there have been many start-ups that started and have investments in millions. These are not that popular yet but are still working and growing in their fields. Some of them are as following:

TradeX was founded in the year 2021 and is headquartered in New Delhi. This company works in fintech market and provides market trading platform using predictions. The company has the funding of 70 Million Rupees.

IppoPay was started in 2020 and is based in Chennai. The company provides a digital payment gateway to Small to Medium Enterprises, home-based businesses and freelancers to take payments. The company has raised funds 187 Million Rupees.

AarogyaAI was founded in 2019 and is based in New Delhi. The company come up with medical technology powered by Artificial Intelligence that helps in early detection and diagnosis of drug resistant TB. The company received the support of 66 Million Rupees.

Glamplus was started in 2020 and is currently based in Bengaluru. This company provides a SaaS platform which is like a beauty product marketplace for beauty salons. They have a support of 71.1 Million Rupees.

Tournafest was founded in 2021 and is based in Jaipur. The company provides a E-sports gaming platform for gamers to improve their skills and to compete in tournaments hosted by top and trusted gaming communities. The company have received the investments of 30.5 Million Rupees.

Groyyo was started in 2021 and has headquarter in Haryana. This company provides a solution for B2B manufacturing and automation to improve the efficiencies of their operations. The company have backup of 358 Million Rupees.

Unbox Robotics was founded in 2019 and is based in Bengaluru. This company's goal is to improve the efficiencies of logistics operations using AI-powered solutions (mainly for use within warehouses). This company has raised a figure of 710 Million Rupees since being founded.

IT Sector-The Future of India

The 21st century is earmarked as Information Technology driven and India is at the Centre of global attraction and considered as a knowledge powerhouse. The IT industry covers IT services, IT-enabled services (ITES), e-commerce (online business). IT based services are indispensable for any organization to increase productivity, ease of doing business, and grow efficiently and economically in this competitive world.

Information technology has also made management and delivery of government services such as health services, educational information, consumer rights and services etc more meritorious with enhancement in transparency. The IT industry is the backbone of our economy to prosper exponentially and to generate millions of jobs.

With the spread of pandemic Covid-19, the human standard of living has been drastically disrupted in every aspect. It has created an unprecedented pressure on the IT sector. The IT sector has combined itself and made sure that the immense pressure is handled admirably, from database creation to information dissemination.

The exponential growth of the IT industry in India has changed the perception of the world about India's storehouse of knowledge and skills and powered economic growth. The swift advancement within the IT industry and liberalisation policies such as reduction of trade barriers is really instrumental in the evolution of this industry. The rate of growth in the IT sector for 2020 to till date is approximately forty percent compared to the last two decades. Indian IT companies have set up thousands of centres within India and around 80 countries across the globe.

The “Atma nirbhar Bharat” initiative of the current government is bringing big change in the IT sector. Earlier, the hardware sector was somehow neglected. Now, focus is also on building hardware manufacturing in India. The biggest step is to start integrated chips (IC's) in India, TATA has taken up initiative under Atma Nirbhar Bharat and the first manufacturing plant is getting set up in Tamil Nadu.

FUTURE BELONGS TO INDIA. With a great share of work from different parts of the world and placement of Indian experts across the globe, the future belongs to India. Central government has initiated a transformation process in the education sector. In the next few years, the last year of a degree course is treated as an R & D year and the syllabus is being developed based on the latest technological advancements, skills and knowledge. This will surely add value to our graduates not just as job seekers however will be job creators.

Gurpreet Kaur
MSc IT II

Science Section

Editorial

For years, the science section of our college magazine *Agammi Jyot* has provided a liberating platform for both our students and faculty members to write popular science articles. I chose the word 'liberating' advisedly since our college fraternity gets an opportunity to freely choose a topic or express their opinion without the stringent regulations from any referees! Writing for *Agammi Jyot* has been the first attempt at academic or creative writing for many students. The charm of seeing their name and creation in print has encouraged generations of students to write more.

For writing an original popular science article, only a thorough knowledge of the subject is not enough. It requires the ability to communicate with the readers with lucidity. Explaining scientific concepts in a simple language is difficult and requires a lot of practice. With our busy schedule of teaching and learning, we shy away from trying to write such articles. Our magazine *Agammi Jyot* gives us that motivation annually to venture into such attempts. This year the theme of the magazine was environmental sustainability and the writers chose topics that pertain to that theme. The most effective way to achieve environmental sustainability is eco-friendly approach driven by scientific awareness. It is therefore refreshing to see the enthusiastic participation of science students in choosing topics relating to the given theme.

I would like to sincerely thank the college administration for the publication of *Agammi Jyot*. I extend my gratitude to Dr Manbir Kaur Dhaliwal the chief editor of *Agammi Jyot*, for her wholehearted cooperation and Dr Khushbeer Dhaliwal for proofreading the articles carefully. I am grateful to Ms Dilpreet Kaur, the student editor of the science section, for her active participation in this effort. Finally, I would like to thank the authors who wrote for this section despite their busy schedules. I am confident that the readers will enjoy reading the articles as much as we enjoyed compiling them.

Dr Ruchira Sen
Assistant Professor
PG Department of Zoology

History Project

Wearing a spacesuit and sitting in a classroom attending history lectures, Firdaus cannot help but think, is it true that the nearby grey planet used to be a blue planet full of life and that his ancestors used to live there a few hundred years back? While here on mars, life is tough. He is often amused to know about his ancestors, "I cannot believe they used to think that wearing a face mask is difficult. If they thought it was difficult, I don't know what they would call wearing these heavy suits all day and night for the rest of our lives" Firdaus thought to himself. He spent the next 40 minutes thinking about the same. What would it be like living on earth? And how and who destroyed it? When the bell rang, Sir Quinn got up and said, "Students, you all have to submit a project on the history of the earth and how the planet was destroyed". Some students protested saying, "what is the use of reading the past, about the earth? We don't live there anymore?" to which he answered, "So that you don't repeat those mistakes and that you could learn from your ancestor's experiences."

Firdaus then went back to his underground house through a space bus along with other students. Throughout his journey, he kept on wondering, are those rumours true? Is it true that humans themselves destroyed their planet? He reached home and started gathering data mostly from the internet and some from his parents. What he found shocked him. During the year 2022, resources of about 5.5 billion tons were already extracted from the earth. Trees were chopped down at an alarming rate. Approx. 2.6 billion tons of CO₂ were being emitted into the atmosphere each year, if only they had realised this any sooner, maybe then their earth would still be fit for living and I wouldn't have to come here, on mars to survive, sighed Firdaus; People back then had enough resources, information, and awareness to save their planet, but they didn't care. If they completely switched to renewable energy resources like the sun, and wind, and halt the usage of coal and other polluting substances to generate electricity, CO₂ emissions would have dropped efficiently. Biodegradable starch-based plastic bags could have replaced the non-biodegradable plastic bags to help decrease soil pollution and if they preferred cycles over pollution-causing luxuries cars, then we may still be living happily on earth. The increasing population increased the demand, which further increased the murder of forests. Forestlands were getting transformed into city lands and structural land animals were getting slaughtered either directly or indirectly. In photographs, books, and old documentaries, Firdaus had only seen these animals like elephants, orang-utans, giraffes, fishes, and beautiful birds. Reforestation could have saved them. Simple changes in our daily lives towards a sustainable and eco-friendly lifestyle could have saved their blue planet and Firdaus would not be stuck on this barren red planet where people were surviving and not living, but he was still lucky to be transferred to mars. People living on earth faced a far extreme and painful end, lands became barren, oceans became fishless, food chains got disrupted, the temperature rose too much for all living beings, glaciers melted, sea levels rose to cause floods, pollution became unmanageable, and eventually, life came to an end for those living there on earth.

Collecting all the data, he got overwhelmed. If only he could have lived on earth, he wished. He promised himself that he won't repeat what humans did to the earth.

The next day he submitted the report to his teacher, Sir Quinn, who had lived on earth for a few years. He could not control his tears looking at his failure. He failed to save the earth. He failed to hand back the planet that he borrowed from his new students.

Dilpreet Kaur
Student Editor, BSc Non Medical III

My Experience with Ants in SGGGS College

We all have seen long trails of ants, moving in an unbreakable discipline. I have always been fascinated by the fact that these small creatures can live in a large group and work in such coordination. Ants like honey bees are social insects, which live in a colony and cooperate with each other to take care of their young ones. Eggs are laid by only one individual in such colonies and she is called the queen. Other female members of the colony are known as the workers, who carry out all the colony maintenance work like feeding the larvae, building, cleaning and guarding the nest. In an ant colony we may find tens of thousands of workers. In an ant colony the workers perform different functions depending on their size or morphological features. Often the forager ants, who collect food or building material for the colony can carry things that are a few times heavier than their own weight. The males in an ant colony do not participate in any work. They are winged and their only function is to mate with the prospective queens.

These social insects are not only hardworking but are also efficient in carrying out colony maintenance activities in a harmonious manner. These features always attracted me to ants and I often followed and watched ants. Luckily, my friends (Roshni and Jagnoor) and I got an opportunity to work on an entomology project titled: Ant Diversity in SGGGS Campus. This project gave me an opportunity to not only observe ants closely but also learn about their diversity and behaviour in a systematic manner. For example, we came to know that when two ants seem to be engaged in discussion, they are actually exchanging saliva or bits of food. The technical name for this process is trophallaxis (process of sharing liquid by mouth-to-mouth contact). This behaviour helps the ants to identify their colony members and learn what kind of food is available. When ants touch each other using their antennae, they actually perceive olfactory cues. Ants use a chemical known as the pheromone for following each other and walk in long trails.

For this project we photographed and collected ant specimens from SGGGS College Campus. Photographing ants is extremely difficult because ants move faster than us as well as our mobile phones! Collecting ants in intact form was also very challenging, as some Genera of ants are so small that even a little carelessness in handling can damage their delicate body. Very soon Roshni & Jagnoor became experts in catching them cleverly with a brush dipped in ethyl alcohol or simply by hand picking method. I became an expert in photographing them.

Meranoplus

Camponotus

Camponotus

Lepisiota

Tetraponera

Crematogaster

Oecophylla

Crematogaster

Finally, we are able to find 14 genera of ants in our campus: *Bothroponera*, *Camponotus*, *Crematogaster*, *Lepisiota*, *Meranoplus*, *Messor*, *Monomorium*, *Oecophylla*, *Paratrechina*, *Pheidole*, *Recurvidris*, *Tapinoma*, *Tetraoponera* and *Trichomyrmex*. We see ants everywhere, but when it came to surveying systematically we learned to look in diverse areas like on trees, under stones, concrete, bare ground, hollow tree trunks etc. The most likely place to find ants were in flowers. We are able to spot many workers of the genera - *Crematogaster*, *Lepisiota*, *Tapinoma* etc among flowers exhibiting their strong plant - animal interaction.

We found different worker castes and soldiers. Sometimes they appeared so different from each other that they seemed to belong to different genera. Since we did not have the expertise to identify different species of ants, our teachers contacted a scientist, who specializes in the taxonomy of ants. Dr Himender Bharti from the Department of Zoology and Environmental Sciences, Punjabi University, Patiala, very graciously agreed to help us. So, with our teachers Dr Ruchira Sen and Dr Saranjeet Kaur we made a trip to Punjabi University Patiala. Dr Bharti and his student Mr Tarun helped us to identify our specimens to the genus level based on their morphological features.

For the first time, we discovered how diverse these tiny little ants could be. Under the binocular microscopes, he showed us their different sizes, colours, structure details etc. He also taught us how to mount them on a tiny triangular piece of paper. This is also a challenging work because the specimen's body becomes rigid when they are preserved in alcohol. The whole SGGs campus has a wide diversity of flora and fauna which are ready to unfold by curious minds. Next time you step outside in the campus area make sure you look quietly for these tiny creatures to get overwhelmed by their diversity.

Richa
MSc Zoology II

Diversity of Bees in SGGs College Campus

Our batch joined Sri Guru Gobind Singh College in 2020 but the Covid-19 pandemic delayed our first visit to the College campus by one year. When we finally got an opportunity to come out of the virtual study medium and attend the college in person, the first thing that fascinated me was the rich flora of our campus. The College is adorned with many fruiting and flowering trees. It has a beautiful botanical garden with many trees, shrubs and herbs.

There are potted ornamental plants on cemented floors and the earth is covered with patches of different kinds of flowering plants. Every corner of the College hosts a bush or two of ornamental, medicinal or economically important plants. As a zoology student, I was captivated because this rich flora meant a rich fauna too. Soon, as part of our entomology course with Dr Ruchira Sen, we started to look for insects hidden in those plants.

The lush greenery of our campus and the adjacent rich diversity of plants in sector 26, Chandigarh attracts a wide variety of insects. Butterflies, moths, bees, wasps, ants, flies, bugs and dragonflies can be seen everywhere. As part of our entomology project, three of us, Anita and Shivani Bhatia and I decided to study the bee flora of the campus. I am going to give you a glimpse of the many bees we found on our campus.

The project was carried out from 20 September 2021 to 20 December 2021 within the campus. You might have seen us roaming around the campus with vials and Ethyl alcohol. The bees were photographed in their natural habitat and then captured with the help of Vials and were preserved in 70% Ethyl Alcohol. Subsequently, bees were identified under Binocular microscopes under the guidance of Dr Pooja Badotra and Ms Pooja Kumari. Here is a list of the bees that we found in our campus. Only a few bees of each species were captured and used for this study.

Sr. No.	Scientific & Common Name	External Features
1.	<i>Apis dorsata</i> Giant Honey Bee / Rock Bee	1) <i>A. dorsata</i> has contrasting hair patches on the thorax. The scutum is covered with black hairs which contrast strongly with tan hairs of the scutellum, metanotum and propodeum. 2) <i>A. dorsata</i> is the largest honeybee.
2.	<i>Apis florea</i> Dwarf Bee	1) Abdominal segments are reddish brown or orange 2) Scutellum is black.
3.	<i>Apis cerana</i> Asian Bee	1) Black in colour. 2) Presence of 4 yellow abdominal stripes.
4.	<i>Apis mellifera</i> European Bee	1) Reddish brown with black bands and orange yellow rings on abdomen. 2) There is more hair on thorax compared to abdomen.
5.	<i>Apis andreniformis</i> Black Dwarf Honey Bee	1) Its first two abdominal segments are black and its Scutellum is yellow.
6.	<i>Xylocopa</i> Carpenter Bee	1) Typically, large and black. 2) Upper abdomen of carpenter bees is almost hairless, appearing glossy.
7.	<i>Halictus</i> Sweat Bee	1) Usually these bees are dark coloured, often metallic. 2) Attracted to perspiration.
8.	<i>Perdita</i> Fairy Bee	1) Flat body with spiny hairs. 2) Tiny, solitary bee.
9.	<i>Bombus</i> Bumble Bee	1) They have round bodies covered in soft hairs called 'pile' making them appear fuzzy. 2) Aposematic (warning) colouration.

Bees are one of the most important organisms for the maintenance of the earth's flora as we see it today. They are the major pollinators for most plants, particularly many of our food crops. As the main pollinators, bees play extremely important roles in terrestrial ecosystems. They are flitting creatures that are closely related to wasps and ants. The most well-known

Bees of Our Campus

bees, the honeybees are also used for producing honey and wax. They reside on every continent except Antarctica, in every habitat containing insect fecundated flowering plants.

We always read about the diversity of insects in our textbooks. Through this project, we could actually experience the diversity of bees and learned how to estimate biodiversity in a habitat.

Shivani Sharma
MSc Zoology II

Complex Systems Science

We always tend to model the systems as simply as possible to understand and describe their behaviours. However, it is not always that simple to model certain interacting many-body systems. These systems are often called complex systems. Such systems exist in all branches of natural sciences and social sciences such as Earth's climate, liquids, disordered solids, ant-colonies, human brain, a living cell, human economy etc. Complex Systems Science integrates all scientific disciplines. The standard theoretical models underline many conceptual and quantitative frameworks that do not hold for many complex systems [1]. The scientific study of complex systems requires great efforts to extract their behaviours to understand the experimental observations of these systems and predict their behaviour under certain given conditions. The Nobel Prize in Physics 2021 was awarded "for groundbreaking contributions to our understanding of complex systems" with one half jointly to Syukuro Manabe and Klaus Hasselmann "for the physical modelling of Earth's climate, quantifying variability and reliably predicting global warming" and the other half to Giorgio Parisi "for the discovery of the interplay of disorder and fluctuations in physical systems from atomic to planetary scales" [2].

The complex systems as experienced by humans can be as large as Earth's climate and as small as a microscopic structure and dynamics of mysterious glass materials. These systems are in states which are away from the equilibrium state. The modern information and communication technologies have enabled humans to study complex systems. The study of complex systems involves large amounts of data, qualitative and quantitative models,

and powerful computers. Many models for the study of complex systems include the quantitative mathematics of far-from-equilibrium systems and the qualitative mathematics of networks which play a central role in social systems.

The study of Earth's climate in reference to the changes in the concentration of its components is a hugely complex problem. For instance, a change in the concentration of CO_2 in the

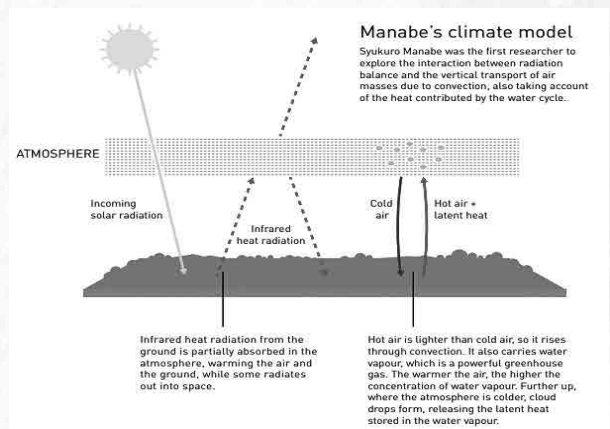
Syukuro Manabe
USA

Klaus Hasselmann
Germany

Giorgio Parisi
Italy

atmosphere affects the escape of infrared radiation (emitted from the surface of Earth after sunlight absorption) to space. The theoretical framework created by Manabe and Wetherald [3] led to the calculation of climate sensitivity of 2.3°C warming per doubling of atmospheric CO_2 . It was a significant quantitative result predicting how the addition of CO_2 is affecting the Earth's atmosphere. The Manabe and Wetherald model has been further modified to include more variables and provide more correct predictions related to the Earth's atmosphere.

In the 1970s, many physicists including Nobel laureates tried to model and describe the complex spin glass systems. A spin glass is a solid material in which magnetic atoms are randomly mixed at the lattice sites such that their spins are randomly oriented. One of the mathematical models they tried is the replica technique in which several replicas of a system are processed at the same time. However, the results of the original calculations were not feasible. In 1979, Giorgio Parisi made a great breakthrough using this replica technique to solve the spin glass problem [4]. He discovered hidden patterns in the replicas and found a way to describe them mathematically. His methods are now used in many other disordered systems and have become cornerstones of the theory of complex systems. His methods have made it possible to understand and describe different disordered materials and phenomena, not only in physics but also in other fields such as mathematics, biology, neuroscience and machine learning.

The studies of complex systems of colonies of social insects show that they are entirely self-organised. Inspired from the ant colony behaviours, the ant colony optimization algorithms have been developed which are probabilistic techniques for solving computational problems which can be reduced to finding good paths through graphs.

Following are remarkable features of complex systems [5];

- 1) **Emergence:** - The interactions between the simple components of complex systems give rise to their aggregate emergent behaviour. Complex systems may differ from each other not only because of differences in their components but also because of differences in relationships between the components. For instance, water, steam and ice are composed of identical molecules but due to differences in the interactions between

the water molecules, water, steam and ice have completely different properties. It is an example of an emerging feature of complex systems.

- 2) **Nonlinearity:** - The behaviour of some complex systems depends upon small changes in the inputs given either initially or gradually over time. This sensitive dependence on initial conditions refers to the chaos, or "butterfly effect" in complex systems. Such chaotic behaviour is extremely hard to model numerically, because small rounding errors at an intermediate stage of computation can cause the model to generate completely inaccurate output.
- 3) **Predictability:** - It is extremely hard to predict the exact behaviour of chaotic complex systems. However, despite all the uncertainties there is still a likely, predictable set of probabilistic outcomes that can be quantified. There are also some general behaviours that can sometimes be extracted, despite the intrinsic variability and the complexity of the system.

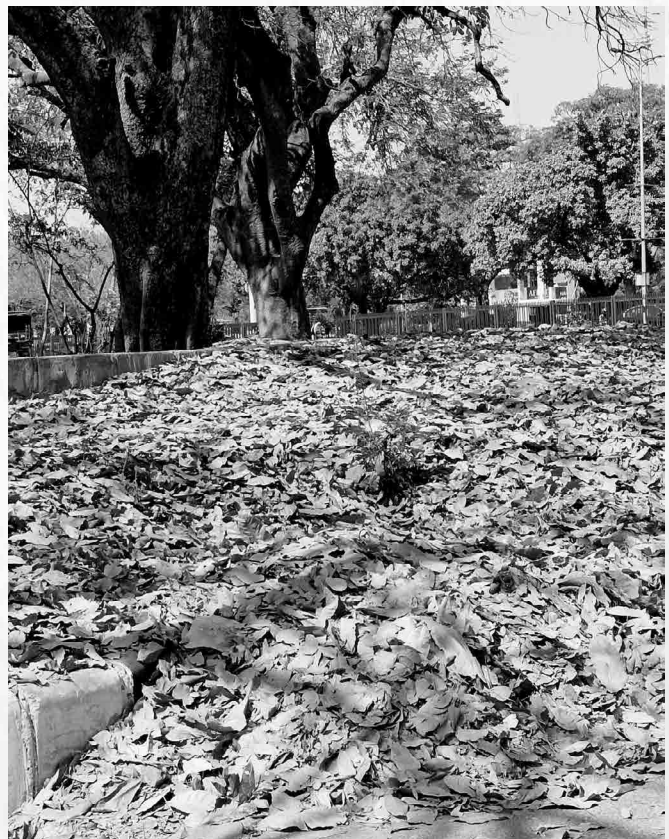
References

1. Alexander F. Siegenfeld and Yancer Bar-Yam. Complexity 8, 6105872 (2020)
2. <https://www.nobelprize.org/prizes/physics/2021/summary/>.
3. Manabe, S., and R.T. Wetherald, Journal of the Atmospheric Sciences, 37, 99-118, 1980.
4. Giorgio Parisi, Phys Rev. Lett. 43, 1754 (1979).
5. <https://bigthink.com/starts-with-a-bang/complex-systems-nobel/>.

Dr Ranber Singh,
Assistant Professor, PG Department of Physics

Fallen Leaves – Waste or Treasure?

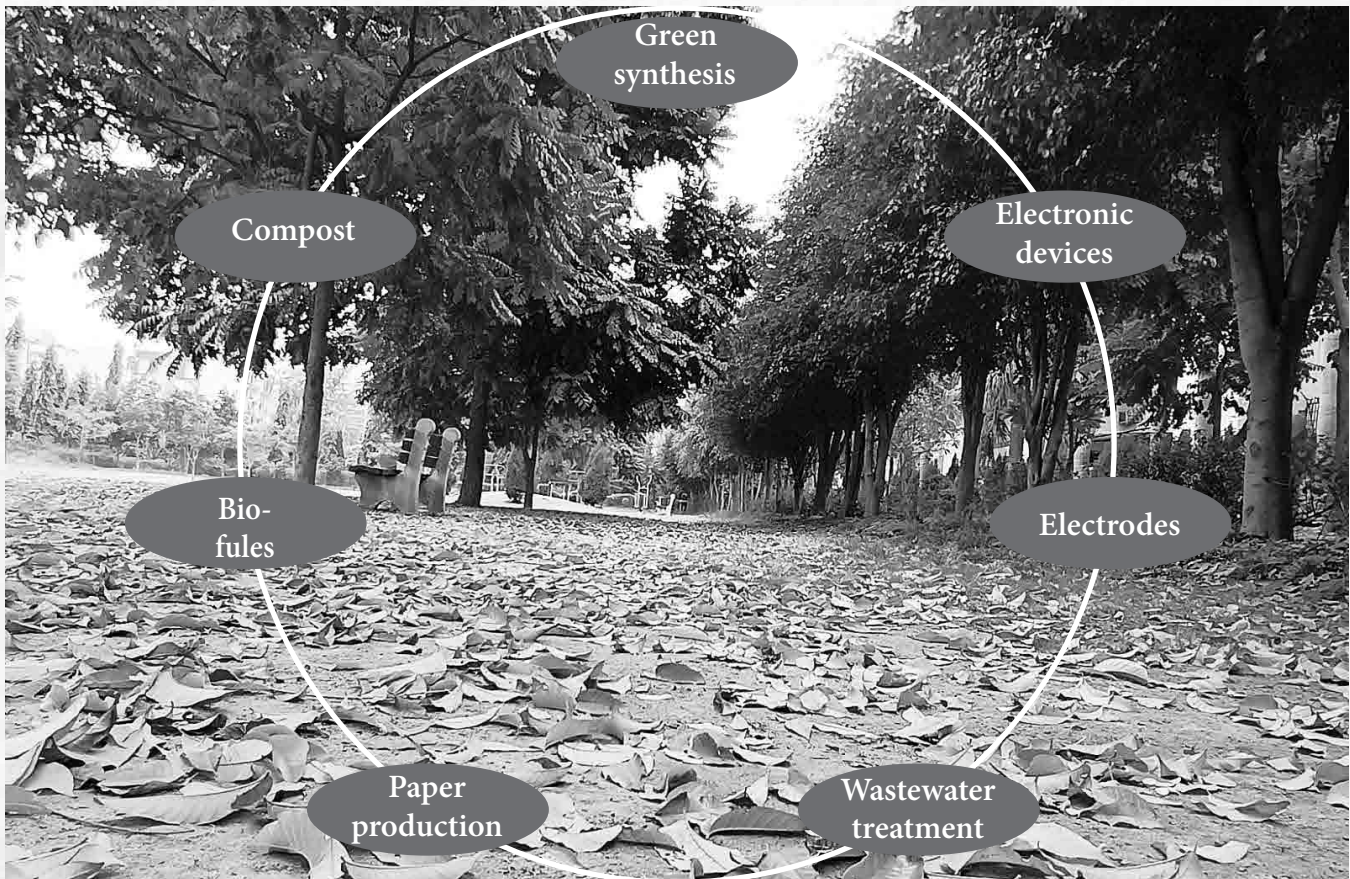
Have you ever wondered if the dead leaves which clutter your backyard or roadsides can also contribute to the environment's sustainability, moreover you can cash on them too? As the season changes, leaves change their colour varying from green, yellow to brown, red, orange, or purple due to the chemical processes taking place in the trees. Every autumn brings fallen, dry, and dead leaves all over, and these dead leaves are part of our ecosystem. The decomposed dry leaves are the habitat of several microorganisms which play an important role in the ecosystem. Colourful dry fallen leaves lying on the lawn sometimes look beautiful, but when the layer thickens, it becomes a problem and people start working to manage this solid waste. Either the leaves are dumped in pits or burnt, which causes other problems like increasing suspended particulate matter (SPM) in the air and polluting our atmosphere, causing cough, eye irritation and respiratory disorders, emitting toxic and harmful fumes which include poisonous carbon monoxide etc.

The usual method to manage this solid waste is to make compost and use it as fertilizer after its biodegradation. However, there are not enough reactors to make compost out of them. So, we need to look for other alternative methods to utilize these dead leaves so that they can be properly managed. In this article, a few innovative methods to manage fallen leaves are discussed, though few of them yet are at lab scale but can be used commercially after optimization.

Biofuels production

Fallen leaves contain a large amount of lignocellulose which is a promising source of energy to produce biofuels. Generally, the biofuels are produced by anaerobic digestion of lignocellulosic biomass, however, the efficiency of this method has been the problem to produce enough biofuels. Lignocellulose is the interlinked compound of lignins with cellulose and hemicellulose and for biofuel production, these react with hydrolytic enzymes which degrade the carbohydrates to produce sugar and hence biogas. To increase the efficiency of biofuel production, researchers have used different methods such as alkaline pretreatment of the biomass to hydrolase lignocellulose which facilitates the access of hydrolytic enzymes to produce biogas. Also, people co-ferment the fallen leaves with sludge and grass which produces the synergistic effects on the production of biofuels.

Source of carbon and biominerals

The development of green electronics items is a big challenge for sustainable development. Here come the fallen leaves which are a great source of active carbon and biominerals to make green electronics. Generally, the electronic items are made from non-biodegradable synthetic polymers which contribute to the electronic waste. In recent research conducted in South Korea, the biominerals of fallen leaves were used to make green micro-supercapacitors. The biominerals of fallen leaves were decomposed into the inorganic crystals which served as

templates to produce 3D nanostructured graphene. This graphene is further used to make micro-supercapacitors. Moreover, the activated carbons obtained from fallen leaves have a great surface area which makes them suitable for use as electrode supercapacitors.

Making paper from fallen leaves

According to a report in the year 2020, a high school student from Ukraine worked on making paper from fallen leaves. He partnered with the cardboard industry and named this initiative 'Re-leaf paper'. The project was so successful that these products are being made on a commercial level and are available for sale.

Green synthesis and wastewater treatment

Fallen leaves have also been used for the green synthesis of several nanoparticles due to the reducing properties of their compounds. The advantage of using green methods is that they don't produce harmful by-products. Apart from that, the dead leaves have good adsorption ability and hence are used for wastewater treatment.

Conclusion

Next time when you see a pile of fallen leaves, just remember that there are many uses for these leaves. We just need to take the initiative to use them. Instead of burning or burying them as waste, we should treasure them for creating eco-friendly job prospects and for an environmentally sustainable future.

Dr Pushpinder Kaur
Assistant Professor, PG Department of Chemistry

Biology Puzzles

1. My family has been watched 10 billion times on YouTube! I do not have bones but I am one of the scariest animals in the ocean!
2. I am a bone; I am a mythological character; I help you learn geography.
3. My foot comes from my tummy, I am covered in a shell, I can be found in water as well as on land.
4. I am tiny, I live in my own cell, wherever I want to go, I put forward a false foot
5. I am found on bugs; I am found on cars. Long before Netflix, cable made me obsolete.
6. I make babies without a father, I am a process, not a mother
7. I kill bacteria but not virus, cold is yours, I'll cure typhus
8. Through my pores water pours, I'm found on ocean floors. I clean your skin I clean your pans; in cartoons I wear pants!
9. I'm flat as a mat. I do not measure but you still call me _____
10. I look like a snail in your ear, I am the reason you can hear!

Dr Ruchira Sen,
Assistant Professor, PG Department of Zoology

Answers: 1. Shark. 2. Atlas. 3. Snail. 4. Amoeba. 5. Antenna. 6. Parthenogenesis. 7. Antibiotic. 8. Sponge. 9. Tape worm. 10. Cochlea

Ambergris: The Floating Gold

Gold is viewed as one of the most expensive things on the market, but wait, there is something else called AMBERGRIS, which commands a higher price than gold, making ambergris floating gold! On 1st June 2021, 35 fishermen spotted a sperm whale carcass near the Gulf of Aden. In this whale carcass, they found ambergris worth \$1.5 million, along with that recently many cases reported in India regarding the trading of ambergris.

WHAT IS AMBERGRIS?

AMBERGRIS is commonly called whale vomit or whale poop. It is a solid, waxy substance produced by the intestine in the sperm whale, which is considered one of the strangest occurrences. The sperm whale is the largest toothed marine mammal species with a complex diet that primarily includes cephalopods [giant squids], sharks, skates, and fish, complicating digestion. To make the digestion simpler shark body produces a special kind of wax which eases the sharp objects like teeth and pens of squids that it may have eaten, which later evolved as

ambergris which took years. They will vomit this ambergris at some point in their lifetime: the fresh ambergris and foul-smelling, soft, free-floating, and off-white coloured substance. After ages of continuous photodegradation and oxidation, this vomit is converted into harsh dark substances with an earthier scent with high economic value in the international market.

“I tell people that they’ve got to sniff a lot of dog droppings before they find a bit of ambergris”

* Interview with amateur historian Lloyd Esler, New Zealand (2010)

WHY IS IT SO EXPENSIVE?

According to the officials, 1kg of ambergris cost upwards of 1 crore INR, which is thrice the rate of 1kg of pure gold [24 carats]

Ambergris is rare and can only be found in 1-5% of the total whale population.

Big cosmetic and liquor industries generally used them to produce perfumes and liquors. Ambergris is one the best fixative in fine fragrances to date. Ambergris enhances the smell of perfumes and liquors, making the scents long-lasting.

WHY IS WHALE VOMIT ILLEGAL IN SOME COUNTRIES?

In countries like India, the sale of ambergris is prohibited under the Wildlife Protection Act because the sperm whale was declared an endangered species in 1970 as people started hunting sperm whales to get ambergris out of them even before ejecting them outside naturally.

However, it is perfectly legal to trade ambergris in countries like the UK and many European countries because CITES {The Convention on International Trade in Endangered Species} regards ambergris as an excretion similar to urine or faeces.

ORIGIN AND HISTORY OF AMBERGRIS

“Ambergris is an extraneous substance that swims in the sea and is swallowed as a delicacy by the fishes and voided by them again undigested. It seldom stays long enough to be found in their bodies.” *Caspar Neumann “On Ambergris”

Ambergris was first found in 1908, luckily by a fisherman in Hartford Courant. Ambergris is scarce in 100 sperm whales that occur in both males and females and pygmy sperm whales – the largest ambergris found in 1914, weighing around 455kg.

The origin of ambergris is still uncertain, though, in 1783, Xavier Schwedianer described that it might be due to intakes of particular undigested food. Many researchers defined ambergris as the preternaturally hardened dung or faeces. However, as mentioned, sperm whales have a complex diet that generally includes pens, beaks, indigestible ink of squids, and the cuticle of a nematode worm. The wax produced will mix up with these sharp objects. Later, the principal-agent “bacteria” starts acting upon it, as bacteria exist in human faeces. The rectum of sperm whales only deals with liquid wastes. Still, the coprolite incubates in the rectum for an extended period simultaneously. The accelerating growth of coprolite blocks faeces and stretches the rectum till it bursts, and eventually, whales die, which leads to the emission of ambergris into the sea.

Ambergris has some beneficial effects on the organism too. It increases the excess water absorption in the rectum and helps animals from internal injury from sharp objects.

FACTS REGARDING SPERM WHALES

The name sperm whale comes from a waxy secretion, i.e., white and looks like semen found in the whale’s head. The secretion is useful for candles, cosmetics, soap, lamp oil, pharmaceuticals, etc.

Sperm whales can produce a sound called clicks of about 236 decibels, double the sound produced by jet engines (150 decibels), making the human body shiver to death. These clicks help them hear or communicate with each

other even from different sides of the planet and help them find prey by the phenomenon called Echo-location.

CONSERVATION STATUS

Historically sperm whales are heavily hunted species due to persistent threats like ship strikes, entanglement, oil spill disasters, etc. Especially the Mediterranean population being less than 2500 makes them vulnerable to the IUCN on the red list of threatened species.

Ayana Krishnan
MSc Zoology II

Edible Cutlery V/s Plastic

Most of our food comes wrapped in plastic from the market. When we eat at parties, restaurants, malls, or from roadside vendors, we often eat from a plastic plate with plastic cutlery. Consequently, every year a huge quantity of plastic waste is discarded worldwide. Due to our careless disposal, more than 5.25 trillion pieces of plastic are floating on water surfaces. The biggest problem with plastic is that it is not biodegradable and remains in nature in an unaltered form for a very long time. As a result, plastic aggregates into landfills and water bodies and subsequently affects the environment. Plastic is not only hazardous for us; it also causes harm to many aquatic and terrestrial beings. Plastic is probably the most convenient material to use that leaves the most disastrous leftover.

Plastic cutlery is usually made of polypropylene and polystyrene. Producing one pound of plastic cutlery results in a loss of 78 litres of water and the release of 2.5 lbs of carbon dioxide. Every year up to 40,000,000,000 pieces of plastic including plastic forks, spoons, knives, are disposed of by us. Such plastic utensils are accumulating and causing hazards. Then why are we using this poisonous, hazardous thing in our daily life? The answer to this is we do not have any

easy or cheap alternative that can be produced on a large scale to replace plastic. Moreover, people are unaware of the alternative that edible cutlery simply means that the cutlery in which we can eat and after eating in the utensil, we can eat the utensil too! Sounds amazing and that's how it works amazingly. It is the best replaceable item, which can replace plastic spoons, forks, knives, bowls and plates too.

Edible cutlery is made up of whole grains (Sorghum, wheat, barley, rice, etc.) Sorghum can be used as a primary ingredient in the making process. It is well known for its ability to grow in 95% of the world's arable land. The best thing about this crop is it drains far less water than other crops which drains a lot of water to get cultivated. It is very environmentally friendly and can be produced easily on a massive scale. One more great thing about this crop is that it is a nutrient-packed grain containing essential

vitamins and minerals like vitamin B, magnesium, potassium, phosphorus, iron and zinc. It is a superior source of fibre, antioxidants, and protein. If one of the ingredients is enriched with such properties, think of the cutlery which is going to be made using this. The process of making edible cutlery (Spoon, Forks, Knives, etc.) is kneading, sheeting, moulding, and at last baking in the oven for almost 30 to 40 minutes at 375 degree Fahrenheit. The cost per utensil (spoon) is almost 1 rupee and depends upon the amount of production. In the future, if the demand increases the cost of production of a spoon will be equal to the amount of production of a plastic spoon. The attractive thing is that it does not mix with the taste of your food, and doesn't overpower the taste of your food, whereas the plastic melts and releases the toxins into your food by-products that can contaminate food when heated leading us to various diseases like Cancer. The toxic By-products are known as oligomers which are

produced during the production of the plastic and may be poisonous to human beings. And if we talk about human health, high doses of oligomers may have adverse effects on the human body, especially on the liver and thyroid. On the other hand, the edible crockery has a nutritional value as it is having energy (34.86 Kcal), protein (1.06g), fat (0.12g), mineral (0.13g), fibre (0.19g), carbohydrates (7.64g), iron (0.56mg), calcium (2.43mg), carotene (3.97mg), thiamine (0.03mg), riboflavin (0.01mg), niacin (0.28mg), folic acid (1.33mg) (per utensil).

It has a shelf life of 3 years. It is eco-friendly and biodegradable. It does not melt easily after being dipped into a cold meal and takes at least 15 min to soften into a hot meal. By chance, if it expires it takes only 3 to 4 days to decompose in the environment with no harm to nature and living beings. No preservatives and artificial colours (chemicals) are added. The addition of sorghum, a hearty crop that is strong, and abundant makes it difficult to degrade within liquids. Sorghum is gluten-free these utensils have high nutrition value, are made with natural ingredients, are easily degradable, and have natural flavours (plain, sweet, spicy, with mint, black pepper, cumin, ginger, sugar, garlic, celery, carrot-beetroot) and sometimes the delicious chocolate is the most beautiful invention to rescue ourselves and our world from deadly dangerous plastic which is causing a lot of diseases to every single individual on this earth.

Ishika Bharadwaj
MSc Zoology I

Electric Cars and Environmental Sustainability

We all have heard about Tesla and how Elon Musk is revolutionizing the whole Car Industry. Not only him, but world leaders like U.S President Joe Biden and Indian Prime Minister Narendra Modi have put their utmost trust in Electric cars by recently announcing, in COP26, that they will be working on reducing carbon emissions to Net Zero by 2050. Is their belief worth it? Are Electric cars capable of achieving the targets of Environment Sustainability? Or is that all just a myth?

Electric Cars have a lot of benefits over traditional cars. For starters, traditional cars consume a lot of energy in the production process itself. The fossil fuels to be used in them are great damage to local ecosystems while they are being extracted. When it is burned while we drive the car, it even damages the environment more by emitting Carbon Dioxide, Carbon Monoxide, and Smog in extremely large quantities. Fuel consumption causes 80 to 90 percent of the environmental damage. The damage from traditional cars continues even after they are not in use, as the recycling of traditional cars is even more difficult. Apart from these, the emissions of harmful gases in the air cause a lot of health problems such as Skin and Eye Irritation and Respiratory problems.

Overcoming all these shortcomings in EVs, electric vehicles act as a lifesaver to this environment. First and the most important benefit of electric vehicles is that they do not burn fossil fuels which was the main concern in traditional cars. It saves the environment from a whole lot of quantities of CO₂ and other greenhouse gases and also saves the local ecosystems from a lot of damage. According to research, other greenhouse gases also save the local ecosystems from a lot of damage. According to research, 1 electric car can save an average of 1.5 million grams of CO₂.

Though there are some amount of Carbon emissions from the Electricity generation process of electric vehicles, still it is 17-30% less than the traditional car. While driving, Electric

cars restore the energy used in braking and reuse it again and again. This also increases the efficiency and life of the battery. One important point to note is that electric vehicles also have chemically stored energy, but because of the Lithium-Ion batteries, the EV releases it without combustion or burning which means no emissions of harmful gases in the air.

To give justice to the whole argument, it is necessary to see both sides of Electric Vehicles. Though they have many benefits that help in environmental sustainability, they also have some negative effects which need to be considered before finally replacing them with traditional cars. The manufacture of Lithium-ion batteries emits a lot of CO₂. If the energy to power the car batteries does not come from green sources and instead comes from burning fossil fuels, then it doesn't matter if the EV emits CO₂ while driving or not, because fossils are still burnt far away at a plant. Also, lithium-ion batteries do not get recycled easily. Many of its components are very difficult to recycle so they just form a part of the pile of harmful waste. So, in some way, EVs also harmed the environment. But as its benefits are more and as this industry moves towards growth, more and more technology is being developed to overcome these issues as well. This gives hope that the missions and targets of Environmental Sustainability are achievable by the use of electric vehicles instead of traditional ones.

**Rajneesh Nagpal,
BSc Biotechnology (Hons) II**

The Eminence of Science in Environmental Sustainability

There is no suspicion that we all are directly or indirectly dependent on the environment. However, with increasing demand, many other facts strike upon the environment like its own existential challenge. People have been slow to act, not always understanding, and often denying environmental imperatives, creating several barriers. Moreover, there is not a single existential environmental challenge, there is a wide plethora of them like resource depletion, ecosystem service deterioration, pollution, biodiversity loss, and climate changes. The government uses different policies, regulations, and taxation to influence people's behaviour, and often these policies are scientifically tested and then implemented. Therefore, we can say that environment and scientific development go hand in hand.

Science is all about logical interpretation, discovering, understanding, explaining, and predicting patterns to be more precise, an explanation of how the world works. There is no doubt that science uses several levels of testing and inquiries, usually utilising a progressive research program with data and experiments. Apart from that, historically, humans have applied scientific knowledge to solve problems and reach today's level of development. Furthermore, there is a deep relationship between science and technology with science directed towards practical goals, as opposed to pure knowledge and increasingly being sponsored directly by industry, technology has been a solution that arises from research into the practical problems. As a result, we can strongly say that the worldwide view of technology sees the theoretical principles formulated first and technical devices constructed by applying these principles later, while few real-world problems can be solved by the application of science alone. For the most part, developed countries continue to train people as science specialists.

Furthermore, environmental technology is increasingly being perceived as the products and services offered by the environment sector. For example, if water scarcity is addressed as a

water availability challenge, desalination of seawater is an effective solution. However, if the problem is framed as the sustainable provision of water, desalination has negative impacts arising from increased demand and usage.

Therefore, it can be concluded that the contribution of science, as a curiosity-driven endeavour, and that of technology, as invention and application of knowledge, has resulted in numerous discoveries that have improved the quality of human lives.

The environmental science-technology consequence we see today, limits both science's potential to deliver knowledge and technology's potential to deliver change. To summarise, I believe that environmental sustainability can only be achieved if environmental science continues to provide knowledge and environmental technology enables social transformation.

Supriya Paul
BSc Medical II

Link

A Russian writer Leo Tolstoy once said, "one of the first conditions of happiness is that the LINK between man and nature shall not be broken".

We are at a unique point in our history, never before had we had such awareness of what we are doing to our planet, and never before did we have the technology to do something about it. Our Blue Planet is getting greyer every day and it is our responsibility to save it. Thanks to the new and better technology, we now are capable of saving it. Statistics show that the world produces about 2.01 billion tons of waste each year. While the whole world was struggling with the idea of decomposing their waste, a small yet densely populated country, Singapore found a way to not only decompose their garbage but also create energy from it. People in Singapore collect their waste and burn it to create energy. The smoke that comes out of the chimney is filtered with such precision that the size of the air molecules that comes out of the chimney is less than one micron which makes it fit for breathing. Every day 90% of the garbage is decomposed in this manner and the 10% being the ash is dumped in a lake which is not connected to any other water body thus it does not pollute the portable water. It is because of the countries like Singapore and the brilliant brains behind these plans that make us believe that our blue planet still has a chance. We are moving forward from the traditional coal-based power plants that produce around 1241 million metric tons of CO₂ per year. Mother Nature had already blessed us with a ball of unlimited energy "the sun". The sun provides us with about 430 quintillion joules of energy each hour which is enough for the world's total energy consumption for one whole year. The Red Stone Thermal Based Power Plant in Africa is making the most of this energy, unlike the usual thermal-based plants, the Red Stone Thermal Based Energy Plant uses concentrated solar power technology to reflect the sun rays using the different Heliostats to a single point, which heats the mixture and then that hot mixture is used to generates 100MW of power which lights up 200,000 houses every day. We are now dropping the usual, we are moving forward from the traditional, old plastic bags are getting replaced by the biodegradable starch-based plastic bags, the old petrol/diesel-based cars are getting replaced by the eco-friendly electric cars, slowly yet efficiently. We are moving towards a better and more eco-friendly world. We are trying our best to re-establish our 'link' with nature for it is our only hope and our only way towards happiness and we should treat this world like something not inherited from our forefathers but something borrowed from our children.

Hemang Kanojia
BSc Non Medical II

Environment Section

Editorial

As Sri Guru Gobind Singh College has adopted the best practice of Environmental Sustainability and is also reflected in the ethos of our College, this dedicated issue is an earnest effort to ponder on the need to maintain the ecological balance and Environmental Sustainability.

The existence of Homosapiens is quite impossible without a healthy and sustainable ecosystem. The environment around us is fragile and it is pertinent to conserve and preserve it for a sustainable future.

It is a matter of immense pride for me to be the Editor of 'Environment Section' of our College illustrious Magazine 'Agammi Jyot'. The magazine is also dedicated to the issue of Environmental Sustainability which is the need of the hour as recurrent degradations of ecosystems are occurring worldwide. An effort has been made to sensitise the students about the importance of the environment. The Pollution is increasing everyday and everywhere be it on air, water, land or soil. The plastic menace, biodiversity loss, waste mismanagement and segregation are some of the issues highlighted in the columns and that calls for attention.

The College has carved a niche for itself in the field of environment sustainability with the creation of a mini urban forest on-campus with native species of trees by amalgamating tradition and modernity. The College has formed committees - Dharat Suhavi Environment Society, Solid Waste Management Committee and Campus Beautification Committee which work towards raising environmental consciousness. Numerous green initiatives are undertaken for: expanding and maintaining green cover, waste management, using renewable sources of energy and water conservation by involving the youth and intelligentsia, keeping in mind the National Biodiversity Targets 2020. The Environment, Green and Energy Audits along with the awards and accolades received in the last five years are evidence of success. In addition to the floral diversity, the College also houses a rich faunal diversity. The College has formed Baaz Bird Watchers' society that consistently maintains e- bird data and a PAWS Humane Society that aims to create an environment of dignity and respect between humans and animals. Our institution consistently works towards creating environmental consciousness and this magazine is also in consonance with the objectives of our Institution.

I am immensely grateful to the faculty members and students for their enthusiastic participation and contribution in writing these valuable articles. An earnest effort has been made to incorporate the significant articles pertaining to environmental sustainability.

It is a grim situation and the onus is on us to save the mother earth and to preserve it for the future generation. To be Environmentally Sustainable, it is our responsibility to interact judiciously with the planet to maintain and value natural resources.

Dr Sugandha Kohli Kaang
Assistant Professor
PG Department of Sociology

Plastic : Slow Poison

The word which rings danger in our ears is increasing manifold. Plastic pollution has become one of the most pressing environmental issues in recent times as it takes years to decompose. Plastic pollution is generated from plastic waste. In today's time it has taken a formidable form and is increasing day by day. It sticks around in the environment for ages. Research shows that it has increased drastically in the last two decades. Plastic waste includes everything– from bottles and polythene bags to less obvious sources like teabags . It also has very detrimental effects on this beautiful planet of ours, due to which it has become a threat to lives and that is why today plastic pollution remains a matter of global concern.

Plastic Waste – whether in a river, an ocean or on land persists in the environment for centuries. Plastic is used in factories, big or small firms, industries and households. No matter the amount of plastic being used, it is often causing harm to the environment to all the living species. Humans too are being affected but they are paying no heed to harmful effects caused by this. Many of these products, such as plastic bags and food wrappers, have a lifespan of mere minutes to hours, yet they remain in the environment over hundreds of years. India generates about 3.4 million tonnes of plastic waste annually. It should be recycled in such a way that it serves the purpose of benefiting two: Environment as well as Energy. Recycling one ton of plastic can save enough energy to charge a battery. Keeping this in mind, our College too initiated a milk bag recycling project .

Plastic is being used on a daily basis and a number of times in a day. An adult sitting on a plastic chair in any food court, craving for something edible that comes wrapped in a plastic box, buying a cold drink bottle, asking for a polythene for his order and the use of it is endless which is harmful today. Millions of animals are killed by plastics every year from birds to fish to other marine animals. An incident from Chikkamagaluru, a district in Karnataka came to the limelight which was a reminder of the pollution caused by plastics. In January, 2022 a veterinary doctor in Kadur taluk of Chikmagalur district saved a cow by removing 21 kg of plastic from its stomach. While hogging for food on the streets, the cow had eaten plastics and over a period of time, it had accumulated in its rumen. The vet calls it a slow poison, an indication of how rampant the problem is. Talking about the other states of India like Kerala. The ban on single use plastic came into effect in the state from January 1, 2020. The Centre's Ministry of Environment, Forest & Climate Change notified the Plastic Waste Management (PWM) Amendment Rules, 2021, to phase out certain types of single-use plastics by the end of 2022.

It has already been tremendously used and the covid scenario in the past two years have added fuel to the fire by making people forced to use sanitizers packed in plastic bottles, masks, PPE kits etc. People are constantly being reminded to use cloth or jute bags instead of plastic ones, stop buying plastic water or any bottles and not to leave any waste on streets or in nature, on the beach etc. along with avoiding buying milk that is sold in plastic packets.

And most importantly, how can we forget 5 R's? These R's include: Refuse, Reduce, Reuse, Repurpose and finally, Recycle. Also, the college has taken initiative to make Eco – Bricks which are made with clean and dry plastic. An appeal to all the Indians, there are large number of milestones to be crossed to save the environment.

Garima
Student Editor, BCom III

Balihaari Kudrat : A Tribute to the Wonders of Infinity

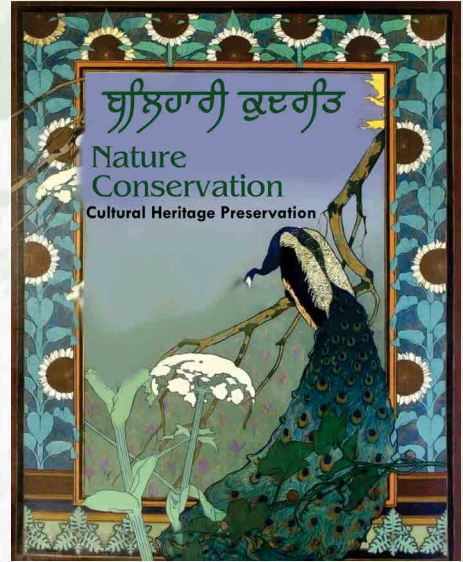
***'Balihari kudrat vasiya, tera ant na jayi lakhiya'
-Guru Nanak, Ang 463 Sri Guru Granth Sahib***

Balihari Kudrat conceptualises the universalism of Guru Nanak's message : a vision of ecological egalitarianism emerges from Guru Nanak's bani along with his celebration of the beauty and spirituality of nature . Among his compositions – Japji Sahib, Asa Di Vaar, Sidh Gosht, Baramaha Tukhari and Dakhani Onkar, Guru Nanak marshals the data of the environment of Punjab and weaves it into poetry to bring home the sustainable use of ecosystem.

ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ ॥ ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ
ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ ॥

Air is the vital force, water the progenitor, the vast Earth is the mother of all, Days and Nights are nurses, fondling all creation in their lap. (Mehl First, SGGS, p 8)

Sri Guru Gobind Singh College as an educational institution tries to involve students in activities which will reconnect them to their own culture and encourage them to appreciate it. The ideals of the egalitarian society, as enshrined in the rich traditions of Sikhism are inculcated in the students through the curriculum designed to develop in them the humanitarian outlook. The College has adopted the Best Practices of 'Environmental Sustainability' and 'Heritage and Cultural Preservation'.

Amid the observance of the 550th birth anniversary of Guru Nanak, the College turned to address the concerns of present day ecological imbalance. An exclusive aspect of its tradition, which is rooted in plant life, makes Sikhism distinct among the world's religions ,as some of its most sacred shrines are associated with the names of native species of trees. As many as 58 historic shrines related to different periods of the evolution of the Sikh faith have been named after 19 species of trees associated with Sikh shrines. The trees that have sanctity in Sikhism include Bohr (*Ficus bengalensis*), Pipal (*Ficus religiosa*), Jand (*Prosopis spicigera*), Garna (*Capparis horrida*), Karir (*Capparis aphylla*), Phalahi (*Acacia modesta*), Reru (*Acacia leucophloea*), Lusura (*Cordia latifolia*), Tahli (*Dalbergia sisso*), Imli (*Tamarindus indica*), Amb (*Mangifera indica*), Neem (*Azadiracta indica*), Ritha (*Sapindus mukorosa*), Kalp

(*Mitragina parvifolia*) and Ber (*Zizyphus jujuba*). These trees find references in historical and mythological narratives of the region and are of great cultural significance.

Guru Nanak Sacred forest , a Mini Forest with Urban Species created in 2018 to promote the Conservation of native species of the region, has developed into a bio reserve of floral and faunal diversity. To further the cause of Environmental Sustainability, a plantation drive of Desi Beriyan was conducted in the year 2019 as an outreach activity to spread awareness about the dwindling Native species peculiar to the region. Carrying forth the tradition, it has been envisaged to plant Dhak or Palash, also called Flame of the Forest. A native tree of Punjab, Palash was declared the state flower of Chandigarh in 2009. A generous host to many bird and insect species, including lac insect, the tree is a veritable treasure house of traditional medicine and home remedies.

Baaz - Bird Watchers' Society has been set up to cultivate the instinct of wildlife conservation and environmental stewardship among the youth. It will engage the students and inculcate in them a sensitivity towards maintaining equilibrium in the ecosystem and promote research. The students are actively participating in collecting and cataloguing the e-data of various birds.

The College undertook the unique endeavour of publishing the Table Calendar 2022 on the theme of Baramaha to bring home the sensitivity of changing months and seasons against the backdrop of concerns for

ecological sustainability. The changes that are brought about in the seasons and environment with the changing twelve months is bound to effect human mind and his behaviour. One discerns here the foundations for the positive approach to life and living in the Sikh faith.

Celebrating the artistic and cultural heritage of the Sikhs, this calendar seeks to explore the artistic and cultural creativity. The theme of Baramaha has been artistically expressed through the Paintings of Sardar Devender Singh, an internationally acclaimed artist. A master of both realistic and abstract, his art brings alive the glorious moments of Sikh history and Punjabi culture. Lines crystallised from Gurbani in Gurmukhi bejewel this work of art and elevate them to another dimension.

As the global community is called to re-

examine our relationship to the natural world, the initiative of Guru Nanak Sacred Forest has gone a long way in spreading awareness among the youth to play a positive role for the restoration, conservation and sustainable use of the ecosystem. The College draws the substance from the Nativity and heritage to address some of today's most pressing challenges of climate change, underrepresentation and imbalanced growth. Our heritage is our inheritance - what the past has conceded to us, what we value in the present and what we choose to preserve for future generation. A concerted effort to preserve our heritage is a vital link to our cultural, educational, aesthetic, inspirational and economic legacies – all of the things that quite literally make us who we are.

Dr Amandeep Kaur
Associate Professor and Head, Department of History,
Co-Coordinator, Guru Nanak Sacred Forest

Solid Waste Management is Everyone's Business

What the problem is?

Solid waste management is a universal issue that matters to every single person in the world. International leaders and local bodies are trying to fix the so-called 'throwaway culture' that is a significant factor of generating huge quantities of waste around the globe. Waste also represents a broader challenge that affects human health, livelihoods, the environment and prosperity. Poorly managed waste is contaminating the world's oceans, clogging drains and causing flooding, transmitting diseases, increasing respiratory problems from burning and harming animals that consume waste unknowingly. Ensuring effective and proper solid waste management is critical to the achievement of the Sustainable Development Goals.

What should be done?

Adopting 3R's: This age-old mantra "Prevention is always better than cure" works for waste management. Manufacturers should be encouraged to make products that last longer and can be recycled and generate as little waste as possible at the end of their lifecycle. Customers should also be inclined to buy things made by companies committed to reducing waste or using sustainable materials for production. Reusing products after their intended life cycle is another significant way to minimise waste generation. Recycling can help to save products and materials worth billions of rupees from going to the dumping ground. It not only saves money but also reduces the burden on natural resources. 3 R's policy is also adopted by Sri Guru Gobind Singh College, Sector 26, Chandigarh. The Milk Bag project has been initiated by Dharat Suhavi Environment Society of the College to recycle the used milk bags.

The Milk Bag Recycling Project

The problem

Plastic milk bags are used daily by millions in India. If not disposed responsibly, these pollute the land, water bodies & harm marine life.

Did You Know?

Every day, over 1.5 crores of plastic milk bags are generated in Mumbai.

What happens to the milk bags after collection?

The collected material is sent to licensed recyclers, to start the process of upcycling them into utility items such as bins, buckets & mugs.

Participating buildings get an instructional video and are recognised for their participation.

The solution

The MBRP creates awareness on

- why milk bags should be responsibly disposed
- how to cut & store them for recycling
- instructions on the collection system from buildings

Instructions

- Cut across the bag as shown in the picture
- Do not snip off a corner of the bag
- Rinse the bag lightly to remove the residual milk.
- Dry the bag until the water drains out.
- Collect the bags and roll them up, secured by a rubber band.
- Store for monthly pick up.

The Milk Bag Recycling Project is an initiative of
 Har Ghar Hara Ghar 98212 41801
 Garbage Free India 9619811682
 Clean Mumbai Foundation 9820040654
 Dattatreya 7208589759

Segregation at source: If waste is segregated at the sources, half the work in sustainable waste management is already done. Waste at source, like a household or Schools or Colleges can be easily segregated into dry and wet waste. However, when unsegregated waste reaches the waste management facility, its volume becomes large and at this point, segregation of waste becomes an enormous task involving a huge amount of cost. Most of the time, due to a lack of workforce and finances, waste management facilities cannot segregate waste. This starts the chain of unsustainable waste management. Different compartments are made in waste dump site for the proper disposal of waste. All the stakeholders are sensitized about the proper segregation of waste.

There is a need to cultivate community awareness and change the attitude of people towards waste, as this is fundamental to developing proper and sustainable waste management systems. Sustainable and economically viable waste management must ensure maximum resource extraction from waste, combined with safe disposal of residual waste through the development of engineered landfill and waste-to-energy facilities.

Dr Harsimran Kaur Aulakh
Assistant Professor, Department of Botany

Air Pollution and its Effects During Last Decade in India

Greenhouse gases includes carbon dioxide (CO₂), methane (CH₄), nitrous oxide (N₂O), chlorofluorocarbons (CFCs), hydrofluorocarbons (HFCs), perfluorocarbons (PFCs), sulphur hexafluoride (SF₆) and nitrogen trifluoride (NF₃) and have direct effects on climate change. The data of emission of these gases expressed in CO₂ equivalents and refer to gross direct emissions from human activities is shown in graph. CO₂ refers to gross direct emissions from fuel combustion only and data is provided by the International Energy Agency. Other air emissions include emissions of sulphur oxides (SO_x) and nitrogen oxides (NO_x) given as quantities of SO₂ and NO₂, emissions of carbon monoxide (CO), and emissions of volatile organic compounds (VOC), excluding methane. Air and greenhouse gas emissions are measured in thousand tons, tons per capita or kilograms per capita except for CO₂, which is measured in million tons and tons per capita. As can be observed from graph emission of these gases has increased tremendously from 2010 to 2019.

Fine particulate matter (PM_{2.5}) can be inhaled and cause serious health problems including both respiratory and cardiovascular disease, having its most severe effects on children and elderly people. Exposure to PM_{2.5} has been shown to considerably increase the risk of heart disease and stroke in particular. Cost estimates represent only the cost of premature mortalities. They are calculated using estimates of the “Value of a Statistical Life” (VSL) and the number of premature deaths attributable to ambient particulate matter. Air pollution effect has also been shown in graphs and here also it can be seen that the effect of air pollution on inhabitants has increased during recent years. Data refer to population exposure to more than 10 micrograms/m³ and are expressed as annual averages. However, the increase in air pollution exposure is steady.

Thus, in conclusion from previous data it has been observed that emission of greenhouse gases and fine particulate matter has been increased many times which has a significant effect on human health. This increase in pollution is steady and in the coming next decade it will be interesting to see this trend.

Dr Kamaljit Kaur
Assistant Professor, Department of Statistics

Nature Trail to City Forest Bird Aviary

Inaugurated by the first lady Mrs Savita Kovind on November 16, 2021, the Bird Park at Nagar Van, Chandigarh is a perfect combination of flora and fauna. The Dharat Suhavi Environment Society of Sri Guru Gobind Singh College, Sector 26, Chandigarh had arranged an educational trip for the students to the same. As we enter the Aviary the direction board leads us towards different Vatikas and the main attraction “The Bird Park”. The three vaticas namely- Nakshatra Vatika, Navgrah Vatika and Rashi Vatika consists of different types of plants which holds an important role in the Indian Ayurveda. As we move ahead

the graffiti art on the walls leads us towards the bird park. The Bird Park itself consists of three different types of aviaries. At the entry of the park there were life-like statues of birds. It was mesmerizing, just looking at them gave us high hopes towards the experience we would get inside the aviary. We started from the general aviary, where two types of birds are found. First being the feather balls 'budgerigar' birds having up to 3000 feathers, making them one of the most popular pet birds in the entire world. Moving forward we came across the lovely 'love birds', their chirping sounds take away the entire stress, they are native to Africa and live for about 20 to 30 years and being true to their names these birds have a really strong pair bonds. Further going ahead we see two gigantic aviaries, one being 'Aquatic' and other being the 'terrestrial'. The best part of these aviaries is that we could see different types of birds in their natural habitat where they can freely fly or swim and it is us humans who are in the cage, not the birds. Starting with the Aquatic aviary it consists of artificial ponds and waterfalls expanded in a large area so that the birds do not feel trapped. The beautiful white swans with their s-shaped necks are a beauty to behold. We could also see the wood ducks swimming beside each other living in their beautiful environment. In the aviary the colourful Macaws steal the show being as colourful and beautiful as nature can be. They are a very intelligent breed of South American Parrots, they learn quickly and can speak different words.

This whole experience brought me closer to nature. Once we step outside the virtual world, we come to see how beautiful this world is. It aches my heart that these beautiful birds may go extinct one day because of us human beings. The fact that our children may never get a chance to look at these beautiful birds scares me and I see myself and this generation at a very delicate point. Today we are aware of what we are doing to our planet and we have the technology to save it yet if we do not act quickly and cautiously, our children may have lots of questions for us which we won't be able to answer.

This experience made me realise that some of our little habits are killing these birds but some of our little habits can also save them. So it is up to us, which little habits we follow.

Dilpreet Kaur
BSc Non Medical III

Why do We Need to Conserve Our Biodiversity?

Biodiversity is an abbreviation of the term 'biological diversity' which was coined in the mid-1980s by the legendary tropical biologist and ecologist, 'Thomas Lovejoy'. But before we start discussing conserving our Biodiversity, we should know what is the core of Biodiversity.

What is BIODIVERSITY?

Individual Lifeforms + The Interactions Between Those Lifeforms = Biodiversity

Biodiversity is the aggregation of all life forms on earth. Each and every single individual who is living, from the smallest bacteria in the soil to the largest Antarctic blue whale in the sea, is an intrinsic part of Earth's biodiversity.

Biodiversity tends to be far higher in the tropics than in cold, polar regions, meaning that in the tropics there are the most species, more genetic data, and more complex ecological interactions. Still, even the coldest, darkest regions, from the polar seas to the deepest caves, are rich in lifeforms. And each and every one of these lifeforms contributes something important to the chemistry of their, and our environment.

BIODIVERSITY: Why does it matters?

It is the fundamental source of Earth's biosphere. The food we eat, the water we drink, the oxygen we breathe, and our modern medicine we have is all because of the rich biodiversity we have. Earth's biodiversity is the very reason for our survival on this planet. While the other planets are rich in minerals which are of high monetary value, no other planet has a tendency of life analogous to our planet Earth.

What called for the need to conserve BIODIVERSITY?

We humans as an individual, have been egocentric with our biodiversity which has imparted us with everything that we need for our survival. The single biggest threat to biodiversity is habitat loss, linked to food production on land and in the sea. Biodiversity needs a space to sustain oneself. Every animal needs a home and that home is wilderness. When we remove wildlands and convert them into industrial production spaces, we simultaneously subtract the landscapes needed for life production.

The current projection for biodiversity is grim. In a recent report, an international coalition of scientists (2021, New York) concluded that within the next 80 years, we are on the track to lose over one million known species. In addition, the populations of individual species have plunged. Tigers have lost 97% of their populations, migratory birds are estimated to have lost approximately 70% of their populations.

What can we do to conserve our BIODIVERSITY?

The best solution for fighting climate change and ending the extinction crisis is to set aside enough space for nature to support healthy biodiversity. We are on the frontlines of conservation, and we as a society can make a difference.

- Stringent Government legislations could protect natural habitats by outlawing development, sustainable use of natural resources, or other human exploitation can have a huge repercussion on maintaining the natural faunal diversity.
- The efficient use of technology is becoming more and more pertinent in conservation of biology. Sustainable technologies, like renewable energies, biodegradable packaging, and recycling help in mitigating harmful impact on the ecosystem
- The amount of introduction of invasive species should be checked and reduced.
- To curb the number of invasive species brought by accident -planes, ships, and cargo must be thoroughly checked before it is offloaded in a new country. In addition to that, people should not bring new species of animals or plants to an area without consulting ecologists knowledgeable on the region.
- We need to move away from fossil fuels and towards alternative energy sources and natural or sustainable products. Reducing the effects of climate change requires a worldwide effort.
- Sustainable living is something that we can each choose to do on a daily basis. Whether it be by taking shorter showers or buying eco-labelled products it helps reduce the amount of resources we use.

Environmentally Sustainable Practices of Dharat Suhavi Environment Society

As the College has adopted the best practise of Environmental Sustainability, the Dharat Suhavi Environment Society consistently work towards raising environmental consciousness to achieve sustainability and maintains greener campus.

The faculty members and students are members of this society. Working as a team, the society is proactive in environmental related work which includes various activities, campaigns and drives to raise awareness and conserve our mother nature.

The Society seeks to promote an appreciation of nature's wonders and the incredible gift that is the Earth, to generate awareness regarding various environmental issues, and to cultivate a sense of responsibility among one and all to preserve and protect our natural environment.

Several activities have been conducted under the Dharat Suhavi Environment Society:

Green Diwali: The 'No Cracker Diwali Campaign' has been initiated by the Society as there has been upsurge in air pollution to reckless burning of crackers around the time of Diwali. The tree plantations activities are conducted as an alternative to burning of crackers.

Waste Segregation: The society with the help of Solid Waste Management committee managed to successfully install 3-bin formula for the waste segregation. These bins were labelled with pictures and multilingual labels to facilitate correct disposal of waste.

Ban on Single-Use Plastic in Campus: The students and staff are encouraged to adopt eco-friendly products for reducing the use of plastic. A Bin for proper disposal of Plastic has also been installed. The use of stainless steel utensils is promoted in canteen and hostel mess. During celebration of Founder's Day and other religious occasions eco-friendly green pattals are used to serve food in Langar.

The Milk bag Recycling Project: This project is an initiative to save environment from the harm caused by inappropriate disposal of milk packets. We have installed a bin in which faculty members and students properly clean empty milk packets used for their domestic purpose and deposit them in the College recycling storage bin. After collection, they are supplied to the recycling vendors for recycling and proper management of milk bags. To strengthen the drive, we have been bringing awareness by organising lectures and workshops.

Management of Horticulture Waste: As campus has extensive green cover of around 40 percent, there are a lot many scientific techniques to manage this waste. To manage horticulture waste, bioreactors have been installed with the assistance of PSCST. The basic principle of a reactor is to break down the biodegradable material into a value added product which would be highly beneficial for gardening.

E-waste Collection Drive: Electronic waste collection drives are conducted in the College and Collected e-waste is sold off to the Government authorised vendor.

Nature Walks: The Society regularly conducts nature walks to sensitise the youth about the environment and ways of replenishing the same. The visits have been made to bird park, sukhna Lake to connect students with the environment and inculcate appreciation towards nature.

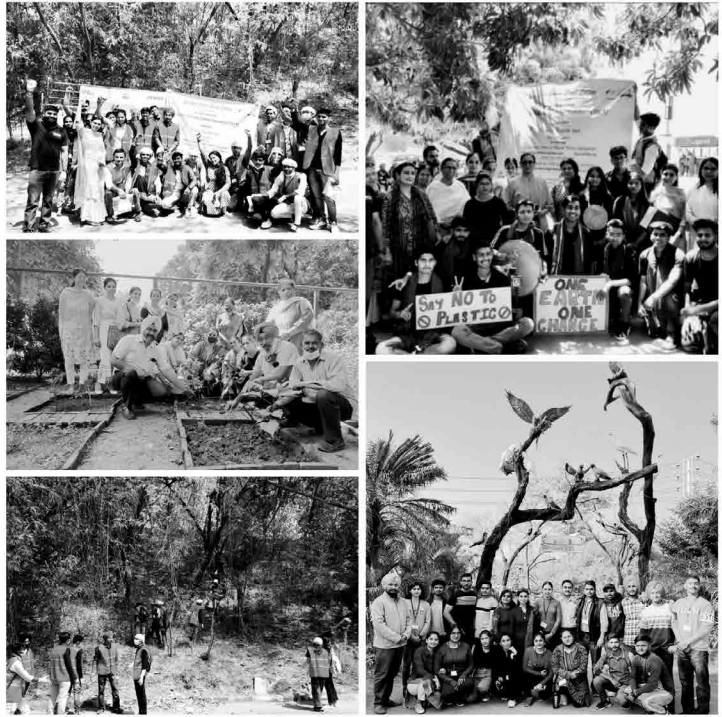
Cleanliness Drives: The Society hosts cleanliness drives around the college. This helps in keeping the campus clean for both our green friends and furry ones.

Various significant Environment days like World Environment Day, World Wetland Day, World Forest Day, Earth Day, World water day are celebrated with meaningful Activities to bring about the change on the light of which the society was formed.

Eco-Scouts Brigade, student wing of Environment Society works enthusiastically towards conservation and preservation of the environment. It is a body composed of passionate students to preserve and safeguard the gifts of Nature.

The issue of the environment can no longer be a peripheral issue but instead be a priority in the lives of all communities. The College thus takes several initiatives

to sensitise students to respect and engage in meaningful environmental activities and projects and engage and influence their neighbourhood communities. It is an earnest effort to sensitise and aware students as they will be creating a greener and sustainable future tomorrow.

Jobanpreet Singh
BA II

Killing Animals: Have Humans Lost Humanity?

For thousands of years, animals have always been annihilated or hunted by humans, for various reasons such as food, flesh, fun and embellishments.

Whether it be for food or outfit, killing of animals can never be justified. Animals should have the same rights as we humans do. Animals must protect themselves from fellow predators in the wild, but against us, they don't have the same power that we do and therefore they often lose their homes or get killed without any method for survival.

Even in today's modern era, this killing and hunting of animals has not come to an end. As a result, it creates an imbalance in the environment as it leads to destruction of the ecosystem by unproportional increase or decrease in the population of a particular species of animals. Hunting also affects the biosphere because wildlife is directly linked to the biosphere and hunting disrupts natural order as it impacts the natural environment by evicting natural predation and population growth of the wildlife. It is vital that animals need to be protected in defiance of extinction as they not only add to the natural environment but are also a major part of the ecosystem.

Animals should always be treated with love and grace. Many people get pets for their kids, when people they take an animal home, they are bringing home a new member, a new life. Therefore people should be very rational while keeping or deciding to keep any pet as this is a huge responsibility that one should be ready to take with the same commitment and love as they take for their children and other family members and loved ones. Animals require as

much care & protection as children do. Some people leave their pets tied outside even during harsh weather conditions due to which they are unable to move to a protected environment to safeguard themselves. Tying pets restricts them from their natural instincts and is the highest form of cruelty which could be inflicted on them. People should be mature enough to understand that animals too have emotions and feel pain just as humans. These speechless creatures rely on us for their amenity & safety and we ought to take care of them the same way we do for each other otherwise we should refrain from keeping or taking responsibility for any animal.

People have become so insensitive and mechanical in their ways that they do not care about the agony felt by animals. Animals are innocent besides this they get killed for fulfilment of unnecessary needs of people like fashion and fancy as body parts of animals are put in service for commercial purposes such as tusks, horns and bones etc. In fact, over 100 million animals die every year for fashion furs. Shoes, carpets, and clothing made of animal fur are trending in this modern era. What people may not understand is that every fur-trimmed coat, leather bag, and wool sweater caused animals dreadful lamenting – and they had to lay their lives down. That is just like someone taking the life merely to cover your skin to an overpriced jacket that no one really needs. Due to these selfish desires, humans have paved the path for such rapid extinction of animals in many parts of the world.

Is it truly worth killing the alluring creation of nature to satisfy one's greed? Think again.

Shantanu Sindhu
BA II

Mangling with the God's Creation

Being omniscient God created the world, heaven and all things. Everywhere his deeds and power can be found. Displaying his wisdom, his goodness and his almightiness, as said 'Man is the best creation among God's creatures. We live in the age of science inventions like computers, satellites, X-rays, radium, plastic surgery, cellular phones, photography and machines that have proved to be very useful. The proper use of scientific inventions is really a boon as they have given much comfort, ease and convenience. There is no sphere of life where science has not helped us but God is the one who has given the brain to humans to think, act and to work upon it. He has blessed everyone with so many hidden talents. Even the unimaginable things have been created by man. If we go and look around, from every microscopic organism (Zooplankton) to bigger organisms (Blue Whale) the God has given a special characteristic to recognise a particular organism. From exhaling to inhaling air, every system of the human body works because of his creative power. It is only humans who can think and work and most significant feeling and patience is also given only to them.

God is the creator of all; he created earth but the onus is on humans to take care of it and make it more beautiful to live because healthy nature gives us a healthy life. We should take care of his belongings and in return we get uncountable blessings. Bountiful nature provides beauty to our environment. Without the amazing gifts of nature human life would have become dull and meaningless. Nature is one of the precious and noblest gifts of God on this planet. Nature has plethora of things which have been given to us for our benefits. It has bestowed us with water to drink, air to breathe, trees and plants, animals etc. Apart from these there are so many scenic and beautiful things in nature to see such as hills, valleys, mountains, greenery, rivers etc. All these beautiful creations are given by God for

human beings to enjoy and utilise them. Therefore, it is our duty to respect and conserve our ecosystem for the betterment of future generations

Destroying nature will only impact our environment and planting more and more trees will help nature to grow towards future development in a healthy manner. A unique example of beauty that the environment has is the flower which has life in it, its fragrance makes the place look more beautiful and the colour attracts honey bees , birds , people and it's a very different relationship towards nature. There are many examples of nature's beauty like oceans , forests . For sustainable environment, it is responsibility of the parents and teachers to teach the next generation the ways of preserving nature by properly maintaining and observing cleanliness and encouraging the children to see and enjoy the vagaries of nature. The loss of nature carries with it a huge economic and social costs, but embracing it as a solution pays handsome dividends. We need to reset our relationship with nature by valuing it as the indispensable resource that it is.

Amina Khatoon
MSc Zoology I

The Speaking Tree

Concern with the imperative for us it, we live in it and

By saying that 'we that it provides our livelihood. raw materials for so much so that we cultivate and harvest the contours of the habitation, roads transport.

'We live in it' means is not just a physical human life and The Environment social, aesthetic and The forests, beaches, mountains provide a backdrop for these activities.

environment is because we live from we live with it.

live from it' means us the means to It is a source of productive activities take its resources, its fruits, shape land for human and dredge rivers for

that the environment pre-condition for productive activity. matters to us for cultural reasons. rivers, seas and

"We live with the environment" in the sense that the environment existed prior to our arrival and shall last us on the earth. It is given to us, we have not created it. We can only respond to it by expressing a feeling of awe and wonder towards it. It has an inherent value and any loss of biodiversity, the disappearance of particular habitats and extinction of local and global endemic species of flora and fauna shall alter the environment.

It is very important to assess the impact of human activities on the local ecosystems and the planet as a whole on a regular basis. Use of latest technologies and tools although help in the assessment of the situation but the need is to find green solutions as well. Biotechnological approaches and green technologies are providing the solutions to these problems. Scientists

are in the process of developing green fuels and novel energy sources which could replace petroleum products and provide green energy so as to cut down the emission of greenhouse gases. Similarly management of pollutants, organic wastes and biodegradation of contaminated sites is being achieved with the help of biotechnological tools. Bioremediation is also very important which is being targeted for replenishing the polluted habitats using microorganisms and phytoremediation techniques.

The underlying concern of modern society is that while today people are enjoying the comforts of economic development, the future generations are on the verge of confronting scarce natural resources and polluted environment and it is our most important responsibility to leave the planet as a self-sustainable system providing equal opportunities of survival not only to our future generations but also to all other species cohabiting with us.

It is imperative to revere traditional wisdom along with modern eco-friendly practices and learn to live in sync with the environment.

Loveleen Kaur Narain
MSc Biotechnology II

The Degrading Urban Ecosystem

Being a developing country, India portrays a major trend in migration of large amounts of population into urban cities in search of new jobs, better lifestyle, better standards of living and with this rapid expansion of these areas have been taking place. Urbanization is the transition of people from rural to urban areas. It is happening at a rapid pace owing to the growth of industries in the cities and cities are expanding further and further.

Due to this many problems have been emerging in the Urban Ecosystem which has badly affected the health of the cities. The cities are becoming more and more congested. With this there is an increase in population and people own more vehicles leading to traffic jams. Air pollution is also increasing and the Air Quality is being declared unfit for human breathing. As we know Delhi is now well known around the world for its deadly contaminated air. Apart from this with the increasing needs more and more trees are being cut and green areas are being converted into solid structures owing to increasing demands. All this is adversely affecting the urban ecosystem, making it unfit for human living and leading to various illnesses in human beings.

Chandigarh being one of the first plan cities of India was exemplary in how an urban ecosystem should exist as it gave equal importance to the environmental requirements of the city while promoting greenery in the urban developments and allotted proper land for the parks and forest areas. In the city, beautiful, adequate spaces were allotted for parks in each sector of the city. However, the scenario has changed now. These days' residential parks have been converted into parking spaces as the vehicle congestion is increasing. Newer sectors are being developed and open areas have been changing into large residential areas around the tricity. The Air Quality Index has deteriorated in the city due to increase in pollution. The city is being expanded without considering the Sustainability of the Environment.

The solution to this problem needs to be found and implemented. There are certain things that can be done to reduce the damage done to the urban environment such as planting more trees and reserving land for mini forests in the cities, multi-level basement parking system can be introduced to reduce parking congestions on roads and utilizing public transport to reduce vehicle usage and ease traffic problems. At present the people are not able to

understand the impact of degrading urban conditions. However, there is an urgent need to check the harmful effects of such kinds of practices in the long run and how it is going to affect the lives of millions of people in the future. The concerned stakeholders need to be made aware about this and remedial steps should be taken to resolve these problems before it's too late to act.

Gurminder Singh
MSc Physics II

A Global and Individual Plan to Reduce Carbon Emission

Carbon dioxide is one of the most important gases in the atmosphere. It makes up only about 0.04% of the atmosphere but its significance is immense as it helps the Earth to sustain its heat budget. However, over the years, increasing carbon emissions from industries, aviation, vehicles, coal power plants, etc. are leading to an overall rise in the Earth's temperature. This rise in temperature further results in various undesirable changes in the Earth's geological processes and climatology, which negatively affects the biodiversity and inhabitant species of the earth directly or indirectly.

The Mankind's Concern : To make amendments to this ecological mess, steps have been taken by governments and leaders from various countries and organizations. The Montreal Protocol of 1987 was the first and most successful step as it succeeded in eliminating 99% of ozone-depleting substances. The United Nations Framework on Climate Change (UNFCCC) in 1992 agreed on a treaty to fight climate change and cope with man-made interference in the Global Climate System. Another important pact is the Paris Agreement, 2015 which is a legally binding international treaty to eliminate carbon emissions and limit global warming by 1.5 to 2 degree celsius. Aviation companies like Airbus are working on 'Zero Emission Technologies' to reduce CO₂ emissions by air travelling. India is also working in the same direction by investing more in non-fossil renewable sources of energy such as hydropower, solar, wind, nuclear etc and planning to produce 500 Giga-watt of energy through such means by 2030.

The Individual's Contribution : An individual being a responsible citizen can contribute to this global movement of reducing carbon emissions by reducing their personal 'carbon footprint'. A carbon footprint is the amount of carbon dioxide released into the atmosphere as a result of the activities of a particular individual, organization, or community. Some steps which can be and should be followed for reducing carbon emissions are:

- Reduce travelling by air and use a bicycle for a short distance.
- Reduce reliability on processed food and encourage homemade food.
- Prefer the use of public transport and encourage carpooling.
- Limit the consumption of meat, especially processed ones.
- Use reusable bags for shopping.
- Take short showers and bathe less frequently as excessive showers cause water shortage.
- Installation of solar panels on the roofs of homes.
- Avoid unnecessary data storage in cloud software as it increases digital footprint.
- Turn off the switches when a particular electrical appliance is not in use.

Harshdeep Singh
MSc IT I

Global Warming- A Global Warning

Global Warming implies an increase in the temperature of the Earth due to greenhouse gases that leads to melting of glaciers and changing weather patterns. The global average surface temperature rose 0.6 to 0.9 degrees Celsius (1.1 to 1.6° F) between 1906 and 2016, and the rate of temperature increase has nearly doubled in the last 100 years. Temperatures are certain to go up further in the coming years.

The root cause of this global warming is deforestation and burning of fossil fuels. Power plants burn fossil fuels to operate, due to this they end up producing more pollution in the atmosphere that is also a major reason of global warming. Burning coal which is used in power plants is responsible for around 46% of total carbon emissions. In addition to this, garbage is also not lagging behind in contributing to global warming. Trash breaks down in landfills and releases methane and nitrogen oxide gases. Approximately 18% of methane gas in the atmosphere comes from human waste disposal and treatment. Even in the industrial sector, manufacturing of some goods produces emission, mostly from burning fossil fuels to produce energy for making things like cement, iron, steel, electronics, plastics, clothes, and other goods.

Effects of global warming :-

The major impacts of global warming include societal, economic, and health impacts. It can cause a lot of harm if it continues the same way as it is happening now.

1. **Rise in Temperature leading to Ice Melt:** Melting glaciers and snow melts will cause severe water shortages and droughts with higher frequencies giving way to heatwaves and extreme weather conditions in the mid-latitudes.
2. **Ecological Risks:** Global warming has contributed to the extension of drier climatic zones such as deserts in the subtropics. Most ecosystems and animal life will be affected by higher carbon dioxide levels and global temperatures leading to climate change, which will result in the extinction of many species and reduced ecological diversity.
3. **The Threat to Marine Life:** Global warming can lead to the destruction of marine and coral life underwater. Higher content of carbon dioxide in the water inflicts damage to valuable natural resources.
4. **Loss of Settlements:** Global warming can also lead to Inundation from sea level rise, which can further threaten infrastructure and establishments of human settlements. This severely leads to a decrease in the human population. Droughts, temperature rise, loss of glacial rivers put the state of agriculture in the worst conditions.
5. **Health Factors:** There are various indirect effects such as malnutrition inflicted by crop failures. Scanty rainfall leading to desertification can also cause several diseases among humans due to global warming.

The international communities, governments and citizens have to come forward to reduce their carbon footprint to save the planet for our future generation. If we do not take the necessary precautions and act now, the situation is only going to worsen in the future.

**Yuvraj
BA II**

Form IV Rule (8)

Statement about ownership and other particulars about the newspaper (Journal) *Agammi Jyot* (Registration No. 16162/68 under-rule of the Registration of news papers (Central) rule 1956.

Place of Publication	- Chandigarh
Periodicity of Publication	- Yearly
Printer's and Publisher's Name	- Principal Dr Navjot Kaur
Nationality	- Indian
Address	- S.G.G.S. College, Sector 26, Chandigarh
Name and Address of the Individual who owns the news paper and partner or Share holder, holding more than one percent of the total capital.	- Principal S.G.G.S. College, Sector 26, Chandigarh

I Dr Navjot Kaur, the publisher of *Agammi Jyot*, hereby declare that the particulars given above are correct to the best of my knowledge and belief.

Sd/-
Dr Navjot Kaur

SRI GURU GOBIND SINGH COLLEGE

An Institution of the Sikh Educational Society

Sector 26, Chandigarh | 0172-2792754

E-mail: principal.sggs26@gmail.com | Website: <http://www.sggscollege.ac.in>